बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको विधातात्विकअध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली

केन्द्रीय विभागमा नेपाली एम.ए.चौथो सत्रको पाठ्यांश ४८३ को

प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

कृष्णराज पुजारा

नेपालीएम.ए. चौथो सत्र

कमाङ्क : ११

त्रि. वि. दर्ता नं : ९-२-२७८-११९९-२०११

नेपाली केन्द्रीयविभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिसपत्र

नेपालीएम.एचौथो सत्रका विद्यार्थी कृष्णराजपुजाराले "बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको विधातात्विक अध्ययन"शीर्षकको शोधकार्य मेरो निर्देशनमातयार गर्नु भएको हो । उहाँको यो शोधकार्य सन्तोषजनक भएकाले म यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति :२०७४/९/१८

....

प्रा. डा. महादेवअवस्थी

एम.ए. चौथो सत्र

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको शैक्षिक सत्र २०७२/२०७३ का छात्र कृष्णराज पुजाराले स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको चौथो सत्रको आवश्यक प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको "बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको विधातात्विक अध्ययन"शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिद्वारा आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम ....

(विभागीयप्रमुख)

२. प्रा. डा. महादेवअवस्थी ....

(शोधनिर्देशक)

३. प्रा. डा. खगेन्दप्रसाद लुइटेल ....

(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७५/०९/२२

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत“बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको विधातात्विक अध्ययन”शीर्षकको शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु प्रा.डा.महादेवअवस्थीको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यस शोधपत्रका लागि आफ्नो महत्वपूर्ण समय दिई आवश्यक सल्लाह, सुझाव र मार्गनिर्देशन गर्नुहुने मेरा शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति म हार्दिक आभार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधपत्र निर्माण गर्नुमा थप प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्नुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख देवीप्रसाद गौतम लगायत अन्य गुरुहरू प्रति श्रद्धाभाव व्यक्तगर्दछु ।

सदा इज्जत र प्रतिष्ठाका लागि जीवनमा सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने नैतिक अर्ती दिँदै आर्थिक र व्यावहारिक जुनसुकै अवस्थामापनि सङ्घर्ष गरेर आफ्नो अमूल्यश्रम र पसिनाखर्ची मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउनु हुने मेरा पूजनीय आमा हौंसीदेवी पुजारा र बुबा मोहनलाल पुजारा प्रति म आजन्म ऋणी छु । यसरी शोधकार्य पूर्ण गर्नको लागि लोककथाहरू स्वराङ्कन गरिदिहुने थलीनौबिसका स्थानीय लोककर्मीहरू प्रति म हृदय देखि नै आभारी छु । मलाई शोधकार्यमा सामग्री जुटाउन थप लोककर्मीहरू भेटाइदिनुहुने दाजु राजेन्द्रबहादुर बुढा र भाउजू इन्द्रादेवी बुढालाई पनि हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । यसैगरी शोधपत्रतयार पार्ने क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाली केन्द्रीय विभागको विभागीय पुस्तकालय र कर्मचारीहरू प्रति आभार प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र निर्माणका लागि विभिन्न क्षेत्रमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण साथीहरूलाई पनि विशेष धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन गरिदिनु हुन त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

शोधार्थी

....

कृष्णराजपुजारा

एम.ए.चौथो सत्र

नेपाली केन्द्रीयविभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

विषयसूची

	पृष्ठ नं.
पहिलो परिच्छेद	
शोधपरिचय	
१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य	४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७शोधविधि	५
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	५
दोस्रो परिच्छेद	
थलीनौबिस क्षेत्रमाप्रचलित सामाजिकतथाकिंवदन्तीमूलकलोककथाकोविधाताŒवकविश्लेषण	
२.१ दिदीबहिनीलोककथाको विश्लेषण	६-८
२.२ छाउरी लोककथाको विश्लेषण	८-१०
२.३ चिलछाउनी लोककथाको विश्लेषण	१०-१३
२.४ सौतेनीआमालोककथाको विश्लेषण	१३-१५
२.५ सातभाइ एक मूल्याछोरो र बुढी जीजालोककथाको विश्लेषण	१५-१७
२.६भुजाको लोककथाको विश्लेषण	१७-१९
२.७ ढुट्यामूल्यालोककथाको विश्लेण	२०-२२
२.८कमलको फूललोककथाको विश्लेषण	२३-२५
२.९लाउनेभदु लोककथाको विश्लेषण	२५-२७

२.१० लाम्चुल्ठे कथाको विश्लेषण २७-३०

२.११ निष्कर्ष ३०

तेस्रो परिच्छेद

थलीनौबिस क्षेत्रमाप्रचलितपौराणिक लोकथाकोविधाताŒवकविश्लेषण

३.१ नौमूलको खाणो अठारमूलका`मूर्ति लोककथाको विश्लेषण ३१-३४

३.२ कमलको फूललोककथाको विश्लेषण ३४-३७

३.३ सत्यदेवीलोककथाको विश्लेषण ३७-३९

३.४ गडुल र गडुल्याइनी लोककथाको विश्लेषण ३९-४०

३.५ एकाकाचार चेलालोककथाको विश्लेषण ४१-४२

३.६ बालाकृष्ण लोककथाको विश्लेषण ४२-४३

३.७ नारधुनी लोककथाको विश्लेषण ४४-४५

३.८ विष्णु भगवान् लोककथाको विश्लेषण ४६-४७

३.९अपवित्र राजा लोककथाको विश्लेषण ४७-४९

३.१० कालोभराणी लोककथाको विश्लेषण ४९-५१

३.११ निष्कर्ष ५१

चौथो परिच्छेद

सारांशतथानिष्कर्ष

४.१ सारांश ५२

४.२ निष्कर्ष ५२-५३

परिशिष्ट

क.थलीनौबिस क्षेत्रमा सङ्कलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाहरू ५४-८५

ख.थलीनौबिस क्षेत्रमा सङ्कलित पौराणिक लोककथाहरू ८६-१२१

सन्दर्भ सामग्री सूची १२२-१२३

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय

हाम्रो देश नेपाल प्राकृतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक दृष्टिले भरिपूर्ण एक सुन्दर मुलुक हो । यसलाई हाल सात प्रदेशमा विभाजन गरेको छ । विशेष गरी हिमाली जिल्लामा गौरा, भुवो, देउडा आदि जस्ता संस्कृतिले भरिपूर्ण भएको प्रदेश नम्बर सात हिमाली जिल्ला अन्तर्गत पर्ने बझाङ जिल्ला भौगोलिक दृष्टिका साथै सांस्कृतिक दृष्टिले पनि निकै धनी छ । यस बझाङ जिल्लाको उतर तर्फ चीन, दक्षिणतिर बैतडी, पूर्वतिर बाजुरा र पश्चिमतर्फ दार्चुलाले ओगटेको छ । यस जिल्लामा सुर्माताल, सेती नदी, साइपाल हिमाल, विभिन्न जडीबुडी जस्ता उपहार प्राकृतिक रूपमा नै जन्मिएर आएका छन् । यो राजा जयपृथ्वी - बहादुर सिहंको जन्मथलो पनि हो । यसै बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा विभिन्न लोकोक्तिहरू विभिन्न सन्दर्भमा लोकजीवनदेखि नै चल्दै आएको पाउन सकिन्छ । यो नौबिस क्षेत्रमा विभिन्न संस्कारहरू रहेका छन् । यो क्षेत्रमा विशेष गरी भुवो, देउडा, उखानटुक्का, गाउँखाने कथा, लोककथा, मागल आदिले परम्परादेखि सिर्जिएको पाइन्छ । यसरी भिन्न ढङ्गले भरिपूर्ण भएको यो क्षेत्रमा मागल र देउडामा, लोककथा केही अध्ययन भएपनि लोककथा जस्तो महत्त्वपूर्ण विधामा यस क्षेत्रमा केही अध्ययन नभएको हुँदा यस अध्ययनमा बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको विधातात्त्विक अध्ययन गरिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

लोकसाहित्यका विभिन्न विधाहरू मध्ये लोककथा पनि प्रमुख विधा हो । लोकजीवनका दुःख, सुख, हर्ष, विस्मातको यसले चित्रण गर्ने गर्दछ । मौखिक परम्परामा रहेका लोककथाबाटै लिखित साहित्यिक कथाहरू निर्माण भएको छ । यसमा परम्परादेखि मौखिक रूपमा एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा सुनाउँदै सुन्दै आइएको बझाङ्गेली लोककथा लोपोन्मुख अवस्थामा पुग्दै छन् । बझाङ्गी रङ रोगन, संस्कृति, भाषा, रहनसहन आदिको प्रतिविम्बका रूपमा रहेका यी लोककथा लोप हुँदा आफ्नो पहिचान नै लोप हुने सम्भावना देखिन्छ । तसर्थ साङ्गोपाङ्गो रूपमा लोकसाहित्यका विद्वानहरूले केही विधाहरूमा कलम चलाएका भए पनि बझाङ्गी लोककथाको क्षेत्रमा विस्तृत शोध गरेको पाइदैन । यस कारण लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका बझाङ्गमा प्रचलित लोककथालाई सङ्कलन तथा अध्ययन गरी प्रकाशनमा ल्याउन आवश्यक देखिन्छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा निम्न समस्याहरू रहेका छन् :

(क) बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथामा के कस्ता विधातात्त्विक विशेषताहरू पाइन्छन् ?

(ख) बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित पौराणिक लोककथामा के कस्ता विधातात्त्विक विशेषता पाइन्छन् ?

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन् :

प्रस्तुत शोधकार्यको समस्याकथनसँग सम्बन्धित रहेर शोधका निम्नलिखित उद्देश्य निर्धारण गरिएको छ ।

(क) बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाहरूलाई विधातात्त्विक रूपमा विश्लेषण गर्ने

(ख) बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित पौराणिक लोककथालाई विधातात्त्विक रूपमा विश्लेषण गर्ने ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

लोककथा लोकसाहित्यको महत्त्वपूर्ण विधा हो । बझाङ जिल्लामा लोकसाहित्यका क्षेत्रमा केही अध्ययन भएपनि बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा रहेका प्रचलित लोककथाको अध्ययन हुन सकेको छैन । यस बझाङ जिल्लाभित्र लोकसाहित्यमा कुन-कुन विधाको अध्ययन के कति भएको छ,भन्ने यहाँ पूर्वकार्यको समीक्षामा देखाइएको छ ।

मोतीलाल पराजुलीले **लोककथा सिद्धान्त र विश्लेषण** (२०७१) पुस्तकमा लोककथाको सिद्धान्त र केही लोककथाको विश्लेषण गरेका छन् । यसले अन्य क्षेत्रका केही लोकथालाई समेटे पनि बझाडी लोककथालाई भने त्यति प्रश्रय दिएको छैन ।

चूडामणी बन्धुले **नेपाली लोकसाहित्य** (२०५८) पुस्तकमा नेपाली लोकसाहित्यको चर्चापरिचर्चा गर्ने क्रममा लोकथाको अध्ययन गरेका छन् । यस पुस्तकले पनि बझाङको थलीनौबिस क्षेत्रमा भएका लोककथालाई नसमेटेको भए पनि लोककथामा अध्ययनको पद्धतिबारे जानकारी दिएको छ ।

श्यामबहादुर खड्काले **मस्टो संस्कृति र परम्परा** (२०७३) पुस्तकमा बझाङमा रहेको मस्टो देवताको संस्कृति र परम्पराको बारेमा गहन अध्ययन गरेका छन् । यस पुस्तकमा मस्टो देवताको अध्ययन भए पनि थलीनौबिसका लोककथा भने समेटेको पाइँदैन ।

रामभक्त उपाध्यायले **बझाडी देउडा गीतको अध्ययन** (२०५७)मा देउडा गीतको अध्ययन गरेका छन् ।यसमा पनि थलीनौबिस क्षेत्रको लोककथाको बारेमा कुनैपनि कुराको उठान गरेको पाइँदैन ।

प्रेमराज जोशीले **बझाडी धमारीको अध्ययन** (२०५८)मा धमारीको अध्ययन गरेका छन् । उक्त अध्ययनपत्रमा पनि थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको कुनै समावेश गरेको देखिँदैन ।

गोकुलराज जोशीले **बझाङ जिल्लाका गाउँखाने कथाको अध्ययन** (२०५९)मा बझाङका गाउँखाने कथाको अध्ययन गरेका छन् । यसमा पनि थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको बारेमा कुनै पनि चर्चा भएको पाइँदैन ।

विष्णुभक्त उपाध्यायले **बभ्फाङ थलाराका प्रमुख फागहरू सङ्कलन र विश्लेषण** (२०५८) शोधपत्रले थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको कुनै समाविष्ट गरेको पाइँदैन तर थलारा क्षेत्रका फागको अध्ययन भने गरको भेटिन्छ ।

हितराज जोशीले **बभ्फाडी संस्कृतिमा भू-ओगीतको अध्ययन** (२०६१) शोधपत्रले भू-ओगीतको अध्ययन त गरेका छन् । जसमा थलीनौबिसका लोककथाको बारेमा कुनै पनि कुराको उठान गरेको छैन ।

विश्वराज सोतीले **बभ्फाडी मागलहरूको सङ्कलन र अध्ययन**(२०६२) मा बभ्फाडी मागलका बारेमा मात्र चर्चा गरेका छन् । यसमा पनि थलीनौबिसका प्रचलित लोककथाका बारेमा कुनै उल्लेख गरेको पाइँदैन ।

धन गिरीले **बभ्फाडी गाउँखाने कथाको अध्ययन शोधपत्र**(२०६५) मा पनि बभ्फाडी गाउँखाने कथाको अध्ययन गरेका छन् । यसमा पनि थलीनौबिस क्षेत्रका प्रचलित लोककथालाई कुनै पनि समेटेको छैन ।

विष्णुबहादुर दहनीले **बभ्फाङ जिल्लाको बारमासे गीतको अध्ययन** (२०६५) मा गीतहरू उल्लेख गरेका छन्, यिनको अध्ययनले पनि थलीनैबिस क्षेत्रका प्रचलित लोककथाको कुनै पनि कुरालाई समेट्न सकेको छैन ।

विष्णुबहादुर दौल्यालले **बभ्फाङ थलीनौबिसमा प्रचलित मागलहरूको अध्ययन** (२०६५) ले यस थलीनौबिस क्षेत्रमा रहेका मागलहरूको अध्ययन गरेका छन् । उक्त मागलहरूको अध्ययन गरे तापनि त्यसै क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको बारेमा शोधखोज गरेको पाइँदैन ।

धर्मराज थापाले **बभ्फाङ जिल्लाको छान्ना क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन** (२०६८) शोधपत्रमा बभ्फाङ्ग जिल्लाको छान्ना क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको खोज गरेका छन् । छान्ना क्षेत्रका लोककथाको उल्लेख गरे तापनि यसमा थलिनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोकथाको बारेमा कुनै पनि कार्य भएको देखिँदैन ।

शिवराज पाण्डेले **बभ्फाङ्ग थलाराका मागलगीतको अध्ययन**(२०६९) शोधपत्रले थालारका मागल गीतको अध्ययन गरेका छन् । यिनले पनि थलीनौबिस क्षेत्रका लोककथाका बारेमा कुनै करा उठाएको पाइँदैन ।

मानराज जोशीले **बभ्फाङ्ग जिल्लामा प्रचलित लाँगा र मष्टा देवताका फागको अध्ययन** (२०६९) शोधपत्रले लाँगा र मष्टा देवताका फागको अध्ययन गेरको पाइन्छ । जसमा थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको बारेमा कुनै पनि यहाँ खोज भएको छैन ।

कृष्णबहादुर रोकायाले **बभ्फाङ्ग जिल्लाका भूओगीतको सङ्कलन र विश्लेषण** (२०६८) शोधपत्रमा बभ्फाङ्गी भूओगीतको अध्ययन गरेका छन् । यसमा पनि थलीनौबिस क्षत्रेमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन हुन सकेको छैन ।

गोरखबहादुर रोकायाले **बझाङ जिल्लाको नौबिस क्षेत्रमा प्रचलित महालिङ्ग देवताका फागको अध्ययन** (२०७४) ले थलीनौबिस क्षेत्रको फागको अध्ययन गरेका छन् । यिनले पनि थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथालाई समेट्न अध्ययनपत्रमा समेट्न सकेका छैन ।

यसरी बझाङ जिल्लाको लोकसाहित्यका अन्य विधाहरूमा मागल, फाग, देउडा, धमारी, गाउँखाने कथा, गीत आदिमा शोधकार्य भए तापनि यस थलीनौबिस क्षेत्रमा फाग र मागलको मात्र अध्ययन भएको छ, तर प्रचलित लोककथाको अध्ययन नभएकाले पनि लोककथाको अध्ययन सङ्कलन र विश्लेषणका लागि गरिने यस अनुसन्धान कार्यले सो आवश्यकता पुरा गर्नेछ ।

१.५ शोधकार्यको औचित्य

प्रस्तुत शोधपत्रले बझाङको लोकसाहित्यको अध्ययन परम्परा र विकासमा सहयोग पुऱ्याउनुका साथै नेपाली लोकसाहित्यको खोज र अनुसन्धान कार्यमा पनि सामग्री उपलब्ध गराउने भएकाले प्रस्तुत शोधकार्य औचित्य रहेको छ । बझाडी भाषिकामै लिपिबद्ध लोककथाले प्रस्तुत शोधकार्य भाषिकागत अध्ययन गर्ने अध्येताका लागि समेत उपयोगी हुने ढङ्गले गरिएको छ । बझाडी जनजीवनको परिवेश त्यस क्षेत्रका सामाजिक, सांस्कृति विविध पक्षहरूको चित्रण गरिनुले प्रस्तुत शोधकार्य बझाडी साहित्यका क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण र औचित्यपूर्ण भएको छ । यसका साथसाथै बझाडी लोकसाहित्यको अध्ययन अनुसन्धानमा लागेका सम्पूर्ण अध्येताहरूको लागि अध्ययन उपयोगी नै हुनेछ ।

१.६ शोधको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधकार्य बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रका लेकगाउँ र सैनपसेला गाविसमा प्रचलित लोककथालाई आधार बनाएर तयार पारिएको छ । यसमा लोकसाहित्य अन्तर्गत बझाडी लोककथासँग मात्रै केन्द्रित रही अध्ययन गरिएको छ । यसको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित सामाजिक तथा किंवदन्ती र पौराणिक लोककथालाई लोककथाका विधा तत्त्वका आधारमा मात्र विश्लेषण गरिएको छ ।

१.७ शोधविधि

(क) सामग्री सङ्कलनविधि

प्रस्तुत शोधकार्य पूरा गर्नका लागि बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा गई सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । त्यस क्षेत्रका लोककथा जानकारलाई प्रत्यक्ष भेटी लोककर्मीहरूको स्वराङ्कन गरिएको छ । उक्त लोककथाका जानकारहरूले सुनाएका कथाको स्वराङ्कित सामग्रीका साथै जानकारको नाम, थर र उमेर यस शोधपत्रको परिशिष्ट भागमा राखिएको छ ।

(ख) विश्लेषणविधि

प्रस्तुत शोधकार्य पूरा गर्नका निम्ति बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित सामाजिक तथा किंवदन्ती र पौराणिक लोककथालाई लोककथाका प्रमुख तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई निम्नलिखित परिच्छेदहरूमा विभाजन गरिएको छ :

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

दोस्रो परिच्छेद : थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाको विधातात्त्विक विश्लेषण

तेस्रो परिच्छेद : थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित पौराणिक लोककथाको विधातात्त्विकविश्लेषण

चौथो परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष

परिशिष्ट :

(क) परिशष्ट क : थलीनौबिस क्षेत्रमा सङ्कलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाहरू

(ख) परिशिष्ट ख : थलीनौबिस क्षेत्रमा सङ्कलित पौराणिक लोककथाहरू

सन्दर्भ सामग्री सूची

दोस्रो परिच्छेद

थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाकोविधातात्त्विक विश्लेषण

बझाङको थलीनौबिस क्षेत्रभित्र लोकसमुदायमा धेरै प्रचलित लोककथाहरू छन् । ती प्रचलित लोककथाहरूलाई विषयगत दृष्टिले हेर्दा सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक र पौराणिक लोककथा भनेर दुई वर्गमा बाँड्न सकिन्छ । यस परिच्छेदमा उक्त क्षेत्रमा प्रचलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाहरूको विश्लेषण रहेको छ । लोककथाका कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैली जस्ता प्रमुख तत्त्वका आधारमा 'दिदीबहिनी', 'छाउरी', 'चिलछाउनी', 'सौतेनी आमा', 'सातभाइ एक मूल्याछोरो र बुढी जीजा', 'भुजा','ढुट्यामूल्या', 'कमलको फूल', 'लाउने भदु'र 'लाम्चुल्ठे' लोककथाहरूको विश्लेषण प्रस्तुतपरिच्छेदमा गरिएको छ ।

२.१ दिदीबहिनीको कथाको विश्लेषण

दिदीबहिनीको कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.२.१ कथानक

यस दिदी बहिनीको कथामा दिदी र बहिनी कहिल्लै माइत नजानु, दिदी धनी तर बहिनी गरिब हुँदा धेरै लामो समयपछि बहिनी माइततिर जानु, माइत जाने बाटो सोध्दा बाटोमा धेरै दुःख पाउनु, माइतीले भव्य स्वागत गर्नु, माइतबाट फर्किदा धेरै दाइजो पाउनु, बहिनीले घरभरि दाइजो ल्याएको देखेर दिदी पनि माइत जानु, माइत जाँदा बहिनीको विपरीत स्वागत गर्नु,घर आउँदा कुकुरमात्र दाइजो पाउनु बहिनीले ल्याएको दाइजो बोको विदेश जानु, विदेश गएर हीरामोतीको बिस्कुन खानु, घरभरि सुन चाँदी हग्नु, दिदी बहिनीको घरको हीरामोती देखेर रिस मान्नु, छाउरीलाई विदेश पठाउनु, मरेको सिनो खाएर घर आई घरभरि हग्नु, बहिनी घाँस काट्न जानु, ढाड्यालाई बोकी घर आन्नु, ढाड्याले घरभरि अन्नबाली हग्नु, दिदी पनि घाँस काट्नु जानु, ढाड्या पुइलाई ल्याउनु तर त्यसले घरभरि दिशा हग्नु आदि जस्ता घटनाहरू कथानकका रूपमा आएका छन् ।

प्रस्तुत दिदीबहिनीको कथाको कथानक आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा अगाडि बढेको देखिन्छ । यो दिदीबहिनीको वरिपरि नै यसको कथानक घुमेको छ । यसको आदि भागमा दिदीबहिनीको आर्थिक अवस्थाको बारेमा जानकारी भएको देखिन्छ भने मध्य भाग दिदीबहिनी माइत जानु र दाइजो ल्याउनु हो । यो मध्य भाग कथाको विकास र उत्कर्ष भाग पनि हो । यहाँ दिदीबहिनीको जीवनकथालाई सहजै रूपमा अगाडि बढाइएको छ । धनी दिदीले गरिब बहिनीलाई हेप्नेक्रममा पछि बहिनी दिदी भन्दा निकै धनी भएको कुरा र दिदी जस्ताको त्यस्तै रहेको कुरा यसको अत्य भागमा पाइन्छ । यस कथाको कथानक रैखिक ढाँचामा अगाडि बढेकाले यस कथाको घटनाक्रम एकपछि अर्को हुँदै आएको छ । यस

कथामा स्थानीय समाजको चालचलन र जीवनशैलीलाई मुख्य आधार बनाई कथानक अगाडि बड्दछ ।

२.२.२ पात्र वा चरित्र

यस कथामा धेरै पात्रको प्रयोग भए पनि अरूको भूमिका त्यति छैन तर दिदी र बहिनीको भूमिका सशक्त रूपमा रहेकाले यहाँ दिदी र बहिनीको चरित्र चित्रण गरिएको छ ।

२.२.२.१ बहिनी

बहिनीलाई यस कथाकी प्रमुख नायिकाको रूपमा पाउन सकिन्छ । बहिनीका माध्यमबाट कथा अगाडि बढेको र उसैको वरिपरि कथानक घुमेकाले ऊ कथाकी प्रमुख पात्र हो । उसको भूमिका समाजमा जे जस्तो छ त्यसैसँग रमाउने भएकाले अनुकूल पात्रका रूपमा पनि देखा पर्छ । कथाको सुरुदेखि कथाको अन्तिमसम्म उसको भूमिका मुख्य रहेकाले ऊ बद्ध पात्र पनि हो । बहिनी दिदी भन्दा कथाको आदि भागमा साह्रै गरिब भएर उसको घरमा खानपनि नपुग्ने अवस्था भएपछि केही पाइने आशामा माइत जान्छ । यसरी माइत जादा साह्रै दुःख पाएको र माइत पुगेर फर्किने बेलामा सबैले दाइजो दिएर सहयोग गरेकाले बहिनीको जीवनमा निकै उन्नति भएको देखिन्छ । यसलाई मानव र मानववेत्तर प्राणीले पनि सहयोग गरेकोले आर्थिक उन्नति पनि भएको देखिन्छ । समाजमा दुःख र सुखको अनुभव बोक्ने पात्रका रूपमा पनि उसलाई लिन सकिन्छ । ग्रामिण समाजको परिवेशमा सहजै रूपमा जीवनमा जेजस्ता उतारचढाब आउँछन् तिनलाई अँगाल्न सक्ने कुशल नारीका रूपमा बहिनीको भूमिका निकै सशक्त छ ।

२.२.२.२ दिदी

दिदी यस दिदीबहिनी कथाकी सहनायिका हो । ऊ बहिनीभन्दा धनी भएर पनि बहिनीलाई खासै सहयोग गरेको पाइदैन त्यसैले ऊ प्रतिकूल पात्र हो । उसको पनि कथामा सुरुदेखि अन्त्य सम्म उपस्थिति रहेकाले उसलाई बद्धपात्रका रूपमा पनि राख्न सकिन्छ । ऊ बहिनीको देखासिकीमा लाग्दा बहिनीको भन्दा आफ्नो जीवनस्थर खस्केको र कसैले पनि सहयोग नगरेको र सहयोग गर्न लायक पनि काम नगरेको चरित्र कथामा पाइन्छ । आफुसँग सबैकुरा हुँदापनि उसको लोभ गर्ने, अरूको राम्रो भएको देख्न नसक्ने प्रवृत्ति कथामा पाइन्छ । ऊ समाजको अहीतमा लाग्ने पात्र पनि हो ।

यसरी यस दिदीबहिनीको कथामा दिदीबहिनी नै प्रमुख पात्र हुन् । यहाँ दिदीबहिनी प्रमुख पात्र भएपनि गोरुगला, गोठाला, पधेरी, घट्टाला, घसारी, ओख्ल्यारी र माइतीहरू लगायत थुप्रै सहायक पात्रको पनि भूमिका रहेको छ । यसका साथसाथै मानवेतर पात्रका रूपमा ढाड्या, बोका, छाउरी, बाघ, भालु, स्याल आदिको पनि उपस्थिति पाउन सकिन्छ ।

२.२.३परिवेश

प्रस्तुत दिदीबहिनीको कथा कालिक परिवेशका रूपमा लोकजीवन नै हो भने स्थानिक परिवेशका रूपमा वनपाखा, गाउँ, ओराली उकाली बाटाहरू नै हुन् । यसका साथै देशविदेश माइतीघर लगायतका स्थानिक परिवेशपनि यहाँ देखिन्छ ।

२.२.४ उद्देश्य

यस दिदीबहिनीको कथामा विविध उद्देश्यहरू भेटाउन सकिन्छ । यो सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक कथा भएकाले यसमा समाजको जीवन पद्धति देखाउनु, मनोरञ्जन पैदा गर्नु हो । दुःखमा परेकालाई सहयोग गर्नु, नैतिक शिक्षा सिकाउनु, लोभमा नपर्नु आदि सन्देशात्मका उद्देश्यहरू यहाँ पाउन सकिन्छ ।

दिदीबहिनी कथाले सम्पूर्ण लोकजीवनका दिदीबहिनीहरूको जुन आपतविपत पर्दा माइत जाने परम्परा ग्रामिण समाजमा थियो र अझै पनि त्यो परम्परा पाउन सकिन्छ । त्यसैलाई यहाँ प्रस्तुत गराइएको छ । कतैकतै मनोरञ्जन प्रदान गर्न अलौकिक कुराहरू पनि यहाँ देखाइएको छ । जसमा बोकाले सुन, चादि, हीरा, मोती ल्याउनु, ढाड्याले(भालु) पनि घरभरि चाहिने सरसामान ल्याइदिएको प्रसङ्ग पनि यहाँ उल्लेख भएको छ । यसले कल्पनाको प्रचुरतालाई पनि स्थान दिएको छ । बाघ, भालुले बोकालाई भेटाएर पनि बोकाको भनाइलाई मान्नु बडो नाटकीय ढङ्गमा कथा प्रस्तुत गर्नु र भन्नु पनि यसको मूल उद्देश्य हो ।

उक्त कथाको मूल उद्देश्य भनेको दुःखमा धेरै आत्तिनु हुँदैन र सुखमापनि धेरै मात्तिनु हुँदैन । दुःखपछि सुख, सुखपछि दुःख आउँछ भन्ने भावपनि यहाँ जागृत भएको छ । दुःखको बेला छिमेकीले सहयोग गर्नुपर्छ । समाजमा बसिसकेपछि जिउँदाको जन्ती मर्दाको मलामी हुन जान्नुपर्छ भन्ने यस कथाको मूल सन्देश हो ।

२.२.५ भाषाशैली

दिदीबहिनीको कथाको भाषाशैली लोकशैली नै हो । लोकजीवनमा भनिएको भए पनि यसको भाषा सरल छ र यसको शैलीपनि श्रुतिमधुर छ । यसपछि के होला, यसपछि के होला भन्ने कौतूहलता प्रदान गर्ने खालको भाषा र शैली यहाँ आएको छ । स्थानीय परिवेशका शब्दहरू यहाँ आएका छन् । यो लोककथा सन्देशमूलक शैलीमा स्थानीय भाषाको लोकजीवन र यसको प्रतिविम्ब उतारी रैखिक शैलीका साथै तृतीय पुरुषदृष्टिविन्दुमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२ छाउरी कथाको विश्लेषण

छाउरीको कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.२.१ कथानक

प्रस्तुत छाउरीको कथामा एक गाउँमा दुईजना बुढाबुढी हुनु, बुढीले आफूबाट सन्तान नभएपछि ब्याँउने छाउरीलाई घरबाट भगाउनु, छाउरीबाट ओढारमा दुईटी सुन्दर केटीको जन्म हुनु, छोरीलाई खाना ल्याउनको लागि छाउरी सधै गाउँ जानु, एकदिन गाउँलेका केटाकेटीले पिच्छा गरेर छाउरी नभएको बेला ती सुन्दर केटीलाई लिएर बिहे गर्नु, दिदीले आफ्नी आमा मार्न लगाउनु, बहिनीले मायालागेर बाकसमा हाल्नु, बाकसमा धेरै अमूल्य चिज बन्नु, दिदीले गाउँलेको कुकर मार्न लगाई बाकसमा राख्नु पछि बाकसै फाल्नु, बहिनीको बुढाले सुसुराली जाने कर गर्नु, माइती घर नभएपछि सर्पको दुलोमा हात हाल्नु, सर्प मान्छे हुनु र त्यसलाई अर्नी बनाउन दिनु, दिदी पनि माइत जाने जिद्दी गर्नु, सर्पको प्वालमा हात हाल्दा सर्पले टोक्न र मर्नु यसका मुख्य घटनाहरू कथानकको रूपमा आएका छन् ।

यस छाउरी कथामा कथानक असम्भव कुरा सम्भव भएका छन् । कतै समाजका सामाजिक घटना र कतै उडन्ते किंवदन्तीहरू आएका छन् । यस कथाको आदि भाग एउटा छोराछोरी बिहीन दुईजना बुढाबुढी बाट भएको छ । आफूबाट बच्चा नहुने तर घरमा छाउरी पाल्दा छाउरी गर्भवती भएकी हुँदा गाउँलेले मान्छेचाँहि बच्चा पाउदैन छाउरी (कुकुर्नी) बच्चा पाउने भन्नला भनेर त्यस छाउरीलाई गाउँबाट धपाउनु सम्मका घटानाहरू यसको आदि भागमा पर्दछन् । छाउरीले ओढारमा गएर दुईवटा केटीको जन्मदिनु, गाउँमा गएर रोटी ल्याएर छोरीलाई पाल्नु, ती छोरीलाई गाउँलेका केटाले फकाइ, जबरजस्ती लिएर विवाह गर्नुदेखि लिएर छाउरीलाई मारी त्यसको अनेक चिचवस्तु हुनु यस कथाको मध्यभाग या विकास र कथाको उत्कर्ष भाग हो । बहिनी माइतजानु सर्प त्यसको माइती बन्नु, सर्पले अर्नी दिनु अपकर्ष हो । यसका साथसाथै कथामा बहिनील माइतबाट खानेकुरा ल्याएको देखेर दिदीपनि जबरजस्ती माइत जानु र सर्पले खानुसम्मको घटनालाई कथाको अन्त्य भागका रूपमा लिन सकिन्छ । यसको कथानक आदि, मध्य र अन्तको ढाँचामा अगाडि बढेकोछ । एकपछि अर्के घटना आएर कथालाई शृङ्खालाबद्ध रूपमा अघि बढाएको छ ।

२.२.२ पात्र वा चरित्र

यस कथामा मानव र मानववेतर पात्रहरू रहेका छन् । छाउरी र सर्प यस कथाका मानववेतर पात्र हुन् । यिनको कथामा सहायक पात्रको भूमिकाका साथै सहयोगी भूमिका खेलेकाले यिनलाई अनुकूल पात्रको रूपमा राख्न सकिन्छ । दिदीबहिनी नै यस कथा मुख्य पात्र हुन् । दिदीको भूमिका कथामा प्रतिकूल भएपनि बहिनीको भूमिको कथामा अनुकूल नै रहेको छ । दिदीबहिनीका लोग्नेहरूको पनि क्षणिक उपस्थिति रहेको छ । यसका साथ साथै गाउँले केटाकेटी र बुढाबुढी आदि जस्ता पात्रको सहायक पात्रको रूपमा सहभागी भएको देखिन्छ ।

२.२.३ परिवेश

प्रस्तुत छाउरी कथाको कालिक परिवेश लोकजीवनदेखि चल्दै आएकाले लोकजीवन नै हो । यहाँ ग्रामिण समाज, वनजङ्गल, बाटोघाटो, सर्पको दुलो, छाउरीको ओढार स्थानिक परिवेशका रूपमा आएका छन् । प्राकृतिक, अर्धप्राकृतिक परिवेश यहाँ सिर्जना भएको छ । यस कथाको परिवेश यसरी नै क्षणिक रूपमा निर्माण भएको छ ।

१.२.४ उद्देश्य

प्रस्तुत छाउरी कथाको उद्देश्य कौतूहलता प्रदान गर्नु , मनोरञ्जन प्राप्त गर्नु, पाप र धर्म देखाउनु, दैविक शक्तीको उत्पत्ति भै गरिबलाई सहयोग गर्नु, यस कथाको उद्देश्य हो ।

बुढाबुढीबाट बच्चा नहुनु छाउरी बाट दुईवटा केटी जन्मनु, छाउरी मार्नु त्यसको अमूल्य वस्तु निमार्ण हुनु, सर्प मानिसका रूपमा फर्कनु, यी कैतूहलता जोगाउने विषय हुन् । केटाकेटी गएर कुकुर वा छाउरी मार्नु यी करूण रसोत्तेजक घटनाहरू हुन् । दिदीको नराम्रो र बहिनी भविष्य राम्रो भएको देखाउनु पाप र धर्म दिलाउनु हो । समाजमा सहयोगी भएर बस्नुपर्छ । जन्मदिने आमालाई हामीले जोगाएर राख्नुपर्छ भन्ने भाव पनि यहाँ पैदा भएको छ । सुख र दुःख सबैलाई छ, दुःख र सुखको उतारचढावलाई हामीले धीरताका साथ सामना गर्नुपर्छ भन्ने सन्देशपनि यसले दिन खोजेको छ । यदि सत्कार्य गयौँ भने हामी मानिसलाई मानवविहीन प्राणीले पनि सहयोग गर्छ भन्ने ज्वलन्त उदाहरण यहाँ प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।

२.२.५ भाषाशैली

प्रस्तुत छाउरी कथाको भाषा लोकजीवनको भाषा तथा स्थानीय भाषाको प्रयोग भएको छ । यहाँ सरल सहज भाषाको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसमा बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित ठेट स्थानीय भाषाको प्रयोग भएको छ । यसमा वर्णनात्मक शैलीमा कतै संवादात्मक शैलीमा कतिपय नाटकीय शैलीमा यस कथामा भाषिक शैली प्रस्तुत हुन्छ ।

२.३ चिलछाउनी कथाको विश्लेषण

प्रस्तुत चिलछाउनी कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.३.१ कथानक

यसको कथानकका रूपमा निम्नलिखित मुख्य घटनाहरू आएका छन् । जसमा एउटा घरमा सातभाइ एक बहिनी हुनु, सताभाइ प्रदेशमा जान लाग्दा बहिनी नमान्नु, बहिनीलाई फकाएर चरो मारेर दिनु, छ वटा भाउजूले चरो पोल्न नदिनु तर विभिन्न काममा लगाएर मार्न खोज्नु, अन्तिममा सातौं भाउजूले चरो पोली दिनु, छ वटै भाउजू मिलेर नन्दलाई मार्नु, चिलले फेरी टुक्राटाक्री टिपेर मानिस बनाउनु र आफूसित राख्नु, सात भाइ विदेशबाट आउनु, बाटोमा बस्नु र राती बहिनीले रूखको टुप्पोमा गीत गाएको सुन्नु, छवटै दाजु रूख जान खोज्दा नसक्नु तर अन्तिम भाइ रूख गएर बहिनी लिएर आउनु, बहिनीलाई नयाँ लुगा गहनाले श्रृङ्गारेर बाकसभित्र राख्नु, आफ्नो घरमा श्रीमतीलाई बहिनी खै भनी सोध्नु, छ वटै श्रीमती मार्नु, फेरी विदेश जानु कान्छी भाउजूलाई लग्नु, आगो लिनु बहिनी राक्षसको घरमा जानु, घरमा राक्षस आइ बहिनी जिउँदै निल्नु, दाजु भाउजू विदेशबाट आउनु, ढोका नखोल्नु, राक्षसको पेटबाट बहिनी जिउँदै निकाल्नु आदि यस कथानकका मुख्य घटनाहरू हुन् ।

प्रस्तुत चिलछाउनी कथाको कथानक रचनात्मक ढङ्गमा घटना आई शृङ्खलाबद्ध रूपमा अगाडि बढेको देखिन्छ । यसको कथानक पनि आदि, मध्य र अन्त्यको ढाँचामा अगाडि बढेको छ । सातभाइ प्रदेश जानेबेलामा बहिनीलाई यो यो ल्याउँछु भनी फकाएर जानुदेखि भाउजूले बहिनीलाई विभिन्न कार्यमा लगाउनुसम्मको संरचनालाई आदि भागको रूपमा राख्न सकिन्छ । त्यस्तै बहिनीलाई पिङ हालेर मार्नु देखि त्यसका भाउजूलाई विभिन्न जनावरसित जोतेर मार्नुसम्म कथाको उत्कर्ष भाग मान्न सकिन्छ । यसरी सातभाइ विदेशबाट आई बहिनीलाई रूखबाट निकाल्नु देखि लिएर भाइले फेरी प्रदेशबाट आएर राक्षसलाई चिरर त्यसको पेटबाट बहिनीलाई जस्ताको त्यस्तै निकाल्नु यो कथाको अन्त्य भाग हो । यस कथाले समाजको किंवदन्ती बोकेको छ । यसमा कति कुरा सम्भव कति कुरा असम्भव छन् । जसमा सम्भव भन्दा असम्भव कुरा बढी जस्तो छन् । यसको कथानक भने कौतूहलता प्रदान गर्ने खालको नै छ । यसले धार्मिक कुरालाई पनि जोडदिनुपर्ने तिर यसको कथानक ढल्केको छ । एउटा बहिनीले दाइको पिछा गरेको र दाजुलेपनि बहिनीलाई दुःख नदिन घर भन्दा बाहिर जान नदिएको कुरा यहाँ उल्लेख हुन्छ । एक असल दाजुले बहिनीलाई गर्ने मायाप्रेम र भाउजूले नन्दलाई दिने पीडापनि यहाँ प्रस्तुत गरी कथानक सिर्जना भएको छ ।

२.३.२ पात्र वा चरित्र

प्रस्तुत कथाका पात्रहरूको चरित्रचित्रण निम्नानुसार गरिएकोछ :

२.३.२.१ सातभाइ

प्रस्तुत चिलछाउनी कथाको नायकका रूपमा सातभाइहरू रहेका छन् । सातभाइको सेरेफेरोमा नै कथा घुमेकोले सातभाइ नै प्रमुख पात्र हुन् । सातभाइले प्रदेश जाँदा बहिनीलाई चरो मारेर दिनु, कसैले जुता, चप्पल, कसैले, सुनको मुन्द्रा, कसैले लुगाकपडा ल्याइदिन्छु भनेर बहिनीलाई माया गरेर भाउजूसित छोडका छन् । बहिनी मरेर चिलले फेरी

त्यसलाई जिउँदो पारेर रूखको टुप्पोमा आफ्ना बच्चा हेर्न राखेको बेला विदेशबाट सातभाइ आई कान्छा भाइले त्यसलाई रूखबाट निकाल्न सफल हुनु तर अरू ६ भाइले रूख चढ्न नसक्नुले यी असफल पात्रका रूपमा देखापर्दछन् । यिनी वर्गीय पात्र नभएर व्यक्तिगत चरित्रका रूपमापनि देखिन्छन् । यिनको भूमिका कथाको सुरुदेखि अन्त्यसम्म एकै सुरतालको भएकाले यिनलाई स्थिर पात्रका रूपमा राख्न सकिन्छ । सातभाइ नभए कथा अपुरो हुने थियो । यी सातभाइका माध्यमबाट नै यसको कथानक अगाडि बढेको छ । यिनमा घरको अभिभावकका रूपमा पनि पूर्ण जिम्मेवारी रहेको पाउन सकिन्छ ।

२.३.२.२ बहिनी

बहिनी चिलछाउनी कथाकी नायिकाका रूपमा आएकी छ । ऊ उमेरले सानी भए पनि सबैले भनेको मान्ने नारी चरित्रका रूपमा देखा पर्छे । ऊ एक साहसी पात्रका रूपमा देखा पर्छे । भाइजूहरूले विभिन्न ठाउँमा मार्न पठाउँदा पनि बाँचेर आउने र मरेर पनि फेरी चिलको सहायताले पुनर्जन्म पाउने एक भरपुर भाउजू र राक्षस बाहेक अरूबाट सहजै सहयोग प्राप्तगर्ने पात्रका रूपमा उसलाई लिन सकिन्छ । ऊ समय अनुकूल चल्नसक्ने गतिशील, बद्ध, वर्गीय पात्रका रूपमा देखा पर्छे । सुख र दुःखको अनुभव ग्रहण गरेकी एक कुशल पात्र हो ।

२.३.२.३ भाउजूहरू

चिलछाउनी कथामा भाउजूहरू सहायक पात्रका रूपमा देखापर्छन् । उनीहरूले एक नन्दमाथि घोर अन्याय गरेकाले, रिस डाहा गरेकाले यिनलाई व्यक्तिगत पात्रका रूपमा राख्न सकिन्छ । आफ्नो श्रीमान्को पनि भनेको नमान्ने बहिनीको हत्या गर्नेलाई प्रतिकूल पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । ६ वटा भाउजुको प्रतिकूल चरित्र भए पनि कान्छी भाउजूको अनुकूल चरित्र नै देखिन्छ । बहिनीलाई अन्याय गरेका कारण ६ वटै भाउजूले ज्यान गुमाउनु परेको छ तर कान्छी भाउजूले भने बहिनीलाई सत्य धर्म गरेकाले उसले श्रीमान् बाट मायामोह पनि पाएकी छ । कान्छी भाउजूलाई सहयोगी बद्ध, वर्गीय, स्थिर पात्रका रूपमा भेटाउन सकिन्छ ।

यस कथामा यी पात्र बाहेक मानवेतर पात्रको पनि सहभागिता देखिन्छ । जसमा बाघ, भालु, स्याल आदिका बच्चा, भँगेराको बगाल, सर्प, मुसो, चिल, चिलछाउनी, काग लगायत सबैको सहयोगी भाव भएका पात्र हुन् । राक्षस र राक्षसनीको भने कथामा प्रतिकूल भूमिका छ । यी सबै सहायक पात्र हुन् ।

२.३.३ परिवेश

प्रस्तुत चिलछाउनी कथाको परिवेश व्यापक रूपमा फैलिएको पाउन सकिन्छ । यहाँ स्थानिक परिवेश औंधी नै छ । वनजङ्गल, देशविदेश, गाउँ, राक्षसको ओढार, बाघ, भालु, स्यालको बस्ती, चिल र चिलछाउनीको बस्ती, पिङ् हालेको ठाउँ, ओखल, पधेरो, बाटोहरू आदि स्थानिक परिवेशका रूपमा आएकाछन् । यसको कालिक परिवेशभने लोक जीवन नै हो

। थलीनौबिस क्षेत्रको समाजिक परिवेश किंवदन्तीका रूपमा आएको छ । परम्परादेखि या लोक जीवनदेखि बुढापाकाले मौखिक रूपमा एक अर्कोलाई सुनाउदै सुन्ने रीतिरिवाज चल्दै आएकाले यसको कालिक समय लोकजीवन नै हो ।

२.३.४ उद्देश्य

प्रस्तुत चिलछाउनी कथा समाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथा भएकाले यसको मुख्य उद्देश्य भनेको समाजमा चलिरहेका रीतिरिवाज चालचलन दर्शाउनु, मनोरञ्जन प्रदानगर्नु, नीत्योपदेश सिकाउनु हो । आफूले जानेको कुरा पुरानो पुस्ताले बेलुका सुत्नेबेला, बसिबियालो गर्दा, आगो ताप्दा आनन्द प्रदान गर्नुपनि यसको उद्देश्य रहेको छ ।

यस चिलछाउनी कथाले एउटा बहिनीलाई दाजुले जति नै माया गर्छ त्यति नै भाउजूले पनि गर्न जान्नु पर्छ । मानवेतर प्राणीले पनि सहयोग गर्छन । चराचुङ्गी, सर्प, मुसो, काग, स्याल,भालु, बाघका बच्चाले त मानिसलाई माया गरेकाछन् भने हामी त झनमान्छे हौं । एउटा मानिसले अर्को मानिसलाई हेप्नु हुन्न । सानालाई माया गर्नुपछि ठूलालाई आदर सत्कार गर्नुपर्छ भन्ने सन्देश दिनु पनि यसको कथाको उद्देश्य हो । पापगर्दा दुःख मिल्छ र धर्म गर्दा सुख प्राप्ति हुन्छ भन्ने कुरा यसले देखाएको छ । यसैले यसको मूल उद्देश्य भनेको मानसम्मान, आदर सत्कार सिकाउनु हो ।

१.३.५ भाषाशैली

यस कथाको भाषा सुमधुर, सरल र सरस छ । बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित स्थानीय रोचक शब्दको अद्भूत प्रयोग भएको पाइन्छ । यसको भाषापनि कौतूहलता सिर्जना गर्ने खालको छ । यसपछि के होला ? यसपछि के होला ? भनी खोजी गर्न मनलाग्ने किसिमको छ । यसको शैली पनि नदी बगेजस्तै बगेको छ । कतै गीत, कवितात्मकता, संवादात्क शैलीमा यसको भाषा शैली रहेको पाइन्छ । बाह्य दृष्टिबिन्दुका माध्यमबाट यसको कथनशैली अगाडि बढेको छ ।

२.४ सौतेनी आमा कथाको विश्लेषण

सौतेनी आमा कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.४.१ कथानक

आमा मर्नु, सौतेनी आमाबाट पनि बालबच्चा भएपछि दिदीभाइलाई दुःख दिनु, सौतेनी आमाले बाखा चराउन लगाउनु, दिदीभाइलाई केही नदिँदा पनि मोटा हुनु, बाखा मार्नु, सैतेनी आमाले दिदी भाइलाई सर्प मारी त्यसको मासु दिनु, दिदीले जानेर नखानु र भाइलाई पनि नखान आग्रह गर्नु तर भाइले भोकले सहन नसकी सर्पको मासु खानु, भाइ सर्प भएर दुलोमा जानु, दिदी रोएर आँसुको नदी हुनु, राजकुमारले शिकार खेल्दा प्यास लागेर त्यो नदीको पानी खानु, विभिन्न पूजापाठ गर्नु सर्प भाइ हुनु, दिदीले राजकुमारसँग

बिहेगर्नु र भाइलाई पनि आधा राज्य दिनु आदि जस्ता घटनाहरू सोतेनी आमाको कथानकका रूपमा आएका छन् ।

सौतेती आमाको कथानक छोटो भए पनि यो निकै सन्देशमूलक छ । सामाजिक तथा किवंदन्तीमूलक विषयमा आधारित यो कथा आदि, मध्य र अन्त्यको । शृङ्खलामा यसको कथानक रहेको छ । सौतेनी आमाले दिदीभाइलाई खाना पनि भेदभाव गेरर दिनुदेखिलिएर जङ्गलमा बाखा चराएर बाखाको सिङबाट खानेकुरा निकालेर दिदीभाइले खानुसम्मको प्रसङ्ग यसको आदि भाग हो । सौताका छोराछोरी केही खान नदिएरपनि यति मोटो कसरी भए भनी खोजी गर्नदेखि लिएर, भाइले सर्पको मासु खाएर, सर्प भएर दिदी रोएर, दिदीको आँसुको नदी बन्नसम्म घटनालाई कथाको मध्य भागका रूपमा लिन सकिन्छ । यस्तै राजकुमार शिकार खेल्न आउँदा, प्यास लागेर नदीको पानी पिउँदा, नुनिलो हुँदा त्यसको मुहान खोज्नुदेखि लिएर बिहे गरेर बस्नुसम्मको घटनालाई कथाको अन्त्य भागका रूपमा लिन सकिन्छ । यसको कथासारले के भन्छ भने एउटा सौतेनी आमाको छोराछोरीलाई सौतनी आमाले कस्तो ब्यवहार गर्छ भन्ने कुरा एकातिर देखाएको छ भने अर्कोतिर एउटा निर्दोष दिदीबहिनीले जतिदुःख कष्ट भोगे पनि एक दिन तिनलाई कसैले न कसैले हेर्छ कसैले न कसैले सहयोग गर्छ भन्ने भाग्यवादी आशा यहाँ देखाएको छ ।

२.४.२ पात्र वा चरित्र चित्रण

प्रस्तुत सौतेनी आमा कथामा दिदीभाइ, सौतेनी आमा, सौतेनी आमाका छोराछोरी सर्प, राजकुमार आदि पात्रको उपस्थिति रहेको छ । दिदीभाइको केन्द्रीयतामा कथानक अगाडि बढेको छ । सौतनी आमाको चरित्रबाट नै यस कथाको नामकरण गरिएकोछ । सौतेनी आमाको भूमिका कथामा प्रतिकूल, व्यक्तिगत चरित्रका रुपमा देखापर्छछ । सौतेनी आमा बाहेक अरू सबैको अनुकूल चरित्र नै छ । दिदी र भाइको भूमिकामा भाइको गौण छ भने दिदीको माध्यमबाट नै कथाको सिङ्गो परिवेश घुमेको छ । दिदीभाइ यस कथाका प्रमुख, गतिशील, वर्गीय पात्रका रूपमा पाउन सकिन्छ । राजकुमार कथाको अत्यभागमा आएपनि यो अनुकूल, गतिशील, वर्गीय चरित्रका रूपमा रहेको छ ।

२.४.३ परिवेश

यस कथाको परिवेश सामाजिक लोक जीवन नै हो । घर, दरबार, नदीनाला, वनजङ्गल आदि यसको स्थानिक परिवेशका रूपमा आएका छन् । यहाँ कालिक परिवेश भन्दा पनि स्थानिक परिवेश सशक्त रूपमा आएको छ । सांस्कृति परिवेश परिवेशका रूपमा विवाह गर्न, धार्मिक परिवेशका रूपमा दियोबाल्नु, मन्त्र पढ्नु आएको छ ।

२.४.४ उद्देश्य

हरेक कथाको केही न कही उद्देश्य रहेको नै हुन्छ । अझ लोककथा त विशेष उद्देश्यका साथ भन्ने, सुन्ने गरिन्छ । चाहे त्यो मनोरञ्जन नै किन नहोस्, चाहे त्यो नैतिक शिक्षा दिनु नै किन नहोस् चाहे धार्मिक संस्कार सिकाउनु नै किन नहोस् यी सबै कुरा यस

कथाले दिन खोजेको छ । सिकाउन खोजेको छ । यस सौतेनी आमा कथाको मूल उद्देश्य भनेको हामीले निर्दोष छोराछोरीहरूलाई दुःख दिनु हुँदैन, माया गर्नुपर्छ भन्ने कुरा हो । अर्को कुरा यसले टुनामुना, तन्त्रमन्त्र गरेर रूप परिवर्तन हुन्छ भन्ने लोक विश्वासलाई पनि देखाएको छ । अर्को कुरा एउटा दिदीले भाइलाई कतिसम्म माया गर्छ भन्ने भाव उसको आँसु नदी भएको कुराबाट थाहा पाउन सकिन्छ । समाजमा राम्रा मानिस पनि छन् नराम्रा मानिस पनि छन् । एउटा टुहुरा दिदीभाइले घरभित्र भन्दा घर बाहिरको मानिसबाट बढी माया पाएको र उनले घरमा खाना नपाउनु तर वनमा गएर खानाको पूर्ति हुनु, दैवले उनको दुःखलाई देखेर अनेक माध्यमबाट सहयोग गर्नु जस्ता भावविचार यहाँ प्रस्तुत भएका छन् ।

२.४.५ भाषाशैली

प्रस्तुत कथामा बझाङको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित ठेट स्थानीय शब्दको प्रयोग भएको छ । यस कथामा स्थानीय ठेट शब्दको प्रयोग भएपनि त्यो धेरै जसो शब्द त्यो क्षेत्रकोनेपाली भाषिकासँग मिल्दोजुल्दो भएकाले यसको भाषा सरल र सरस नै छ । यसको शैली भनेको त लोक शैली नै हो । कतै संवादात्मक शैली कतै कवितात्मक शैली पनि सिर्जना भएको यसमा भएको पाइन्छ । जस्तैः दिदी मु खानो... दिदी खुट्टा सरी फरफरी भई, नखा भन्याछ्याइनु त हाजा...दिदी टाउको सरी फरफरी भै, न खा भन्याछ्यानु हाजा... आदि ।

२.५ सातभाइ एक मूल्याछोरो र बुढी जीजा लोककथाको विश्लेषण

प्रस्तुत सातभाइ एकमूल्याछोरो र बुढी जीजाको कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.५.१ कथानक

यस कथामा कथानक सशक्त रूपमा रहेको छ । कथानकका रूपमा यहाँ मुख्य घटनाहरू एउटा गाउँको एक घरमा सातभाइ हुनु, एक घरमा एक बुढी जीजा र एक मूल्यछोरो हुनु, सातभाइ गतार खन्न जानु, मूल्या छोरा डाँडामा गएर बाँसुरी बजाउनु, सातभाइलाई गत काटेर, चुटेर भारी बनाउन दिनु, एक खरायो छोपेर ल्याउनु, सातभाइको अगाडि खरायो राख्नु, सातभाइको गतको भारी मूल्याछोरोले आफ्नो घर लिनु, सातभाइले चतुरे मूल्याछोरासँग कुनै उपाय लगाएर पनि ठीकपार्नु नसक्नु, मूल्याछोराको नोक्सान गर्दा सात गुणा आफ्नो नोक्सान हुनु, राजालाई मार्नु आदि मुख्य रूपमा आएका छन् ।

प्रस्तुत लोकथा समाजिक तथा किंवदन्तीमूलक विषयमा आधारित छ । यसको कथानक सातभाइ र एक मूल्याछोरोलाई केन्द्रबिन्दु बनाएर वरिपरि घुमेको छ । यसको कथानक पनि आदि, मध्य र अन्त्य भागमा अगाडि बढेको छ । सातभाइ गत छर्ने पाखामा खन्न गएको ती सातभाइ गएको देखेर टुहुरो बलाकलाई पनि उसकी हजुरआमाले खन्न

गाउँदेखि लिएर गत काट्ने बेला हुनुसम्म कथाको आदि भागको रूपमा लिन सकिन्छ । यस्तै गत काटेर, चुटेर, भित्र लिने बेलादेखि मूल्याछोरोलाई बोरामा बाधेर एउटा खोलाको साँघुको बीचमा राख्नुसम्म कथाको मध्य भाग हो । बोरामा बाधेर साँघुमा राखेको मूल्याछोरोले राजा आउनसम्म बाटो नदिनुदेखि लिएर सातभाइलाई मारेर उनीहरूको सम्पत्तिपनि मूल्याछोराले खानसम्मको घटनाहरू कथाको अन्त्य भाग हो । यसमा सातभाइ र मूल्याछोराबीच जीवनभरि भएको उतारचढावको उठान गरी कथानकलाई अगाडि बढाएको छ । यसको कथानक माकुराको जालो बुने जस्तै बुनिएको छ ।

२.५.२ पात्र वा चरित्र

यस सातभाइ एक मूल्याछोरो र उसकी बुढी जीजा लोककथामा थुप्रै पात्रहरू रहेपनि धेरै पात्रको यहाँ खासै भूमिका देखिँदैन त्यसैले यहाँ प्रमुख पात्रको मात्र चरित्र चित्रण गरिन्छ ।

२.५.२.१ मूल्याछोरो

मूल्याछोरो यस कथाको सुरुदेखि कथाको अन्त्यसम्म आफ्नो वर्चस्व जमाई राखेकाले प्रमुख पात्र हो । यसले प्रमुख पात्र भएर कथाको नायकको भूमिका यसले सम्हालेको छ । यसको घरमा एउटी बुढी हजुरआमा थिई त्यसलाई पनि ठगठाग गरेर फकाउँथ्यो । सातभाइले यसकी हजुरआमा मारिदिएपछि विचरो घरमा एक्लो हुन्छ । कार्यका आधारमा प्रमुख, जीवन चेतनाका आधारमा व्यक्तिगत पात्रका रूपमा मूल्याछोरो देखापर्दछ । यस्तै यो गतिशील, बद्ध पात्रपनि हो । यसले आफ्नोलागि राम्रोगरेपनि समाजको लागि केही गरेको छैन, त्यसैले यो प्रतिकूल पात्र हो । यदि मूल्याछोरो हुँदैनथ्यो भने कथानक अगाडि बढ्न सक्दैनथ्यो । यसैको वरिपरि यसको कथानक घुमेकाले यो केन्द्रीय पात्र हो । यो एकदमै चलाख पात्रका रूपमा देखा पर्दछ । निर्दोष सातभाइलाई र राजालाई फसाएर ज्यान लिएर तिनीहरूको सम्पत्ति माथि हैकम जमाउने पात्र हो । यो बलभन्दा बुद्धिको बढी प्रयोग गर्ने पात्र पनि हो ।

२.५.२ .२ सातभाइ

सातभाइ यस कथाका प्रमुख पात्र हुन् । यिनको कथामा मूल्याछोरासँग आफ्नो ज्यान गुमाउनु परेको छ । सातभाइसँग सुरुमा मूल्याछोराले गल्ती गरे पनि मूल्याछोराको सबै नोक्सान गरौं भन्दा आफ्नो नै बढी नोक्सान ब्यहोर्नुपर्ने पात्र हुन् । अन्तमा मूल्याछोराको ज्यान लिन खोज्दा चतुरे मूल्याछोरोबाट आफ्नै ज्यान गुमाउन पुगेका छन् । यसरी यी सातभाइलाई लाटा, सोझा पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । मध्यवर्गका सातभाइको चरित्र व्यक्तिगत, प्रतिकूल, गतिशील र बद्ध रहेको छ ।

२.५.२ .३ बुढी जीजा

बुढी जीजा मूल्याछोराकी हजुरआमा हुन् । यिनको भूमिका कथामा गौण छ । यिनी गाउँका सातभाइले काम गरेको देखेर आफ्नो नातिलाई पनि काममा पठाउँछिन् । यिनी बिनागल्तीमा सातभाइसँग ज्यान गुमाउनु पर्ने निर्दोष पात्रका रूपमा रहेकी छिन् । मध्यम परिवारमा हुर्केकी बुढीजीजा अनुकूल, मूक्त चरित्रका रूपमाछिन् ।

यी बाहेक अरू सातभाइका श्रीमतीहरू पनि यस कथामा गौण रूपमा उपस्थित छन् । बिना कारण श्रीमान्को बुद्धि नपुगेपछि आफ्नो लोग्नेको हातबाट आफ्नो जीवन बलिदान दिनु परेको छ । यस्तै यस कथामा राजाको पनि उपस्थिति छ । यिनले मूल्याछोरोलाई बाटो छोड भन्दा मूल्याछोराले अनेक बाहना गरेर आफ्नो ज्यानका साथै श्रीसम्पत्ति गुमाएका छन् । यस्तै गाउँलेहरू लगायत जनावर आदि यसकथाका पात्र हुन् ।

२.५.३ परिवेश

यस कथाको परिवेश लोकजीवनको सामाजिक परिवेश नै हो । यो कथा लोक-जीवनदेखि एकले अर्कोलाई सुन्ने र सुनाउने क्रममा आजपनि जीवतै छ । यसको स्थानिक परिवेशका रूपमा गाउँघर, वनपाखा, खोलानाला, बाटाघाटो, पुलपुलेसा आदि रहेकाछन् ।

२.६.४ उद्देश्य

प्रस्तुत सातभाइ एक मूल्याछोरा र बुढी जीजा लोक कथाले यहाँ विभिन्न भाव, विचार र उद्देश्य बोकेको छ । यहाँ बलले भन्दा बुद्धिले काम गर्नु, समाजमा छिमेकीसँग सानोतिनो विषय उठाएर झगडा नगर्नु र मिलेर बस्नु, बिना गल्ती कसैको ज्यान लिनु हुन्न भन्ने आदि उद्देश्यहरू रहेका छन् । नैतिक शिक्षा प्रदान गर्नु यसको मूल उद्देश्य हो । एक्लो र सोझो व्यक्तिसँग कहिलै जोरी नखोज्नु उल्टै आफ्नो सत्यनाश हुन्छ भन्ने कुरा यसले दिन खोजेको छ । मानिस भएपछि समाजमा स-साना गल्ती हुन्छन् तर गल्ती गर्यो भन्दैमा आफूले त्यो भन्दा ठूलो गल्ती गर्नु हुन्न भन्ने शिक्षा पनि यसले प्रदान गर्न खोजेको छ । सुख र दुःख सबैसँग हुन्छ , यसको सामना गर्न जान्नुपर्छ भन्ने सन्देश पनि यसले दिन खोजेको छ ।

२.५.५ भाषाशैली

यसको भाषा बझाङी भाषिकाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित भाषिकाको स्थानीय शब्दको ठेट प्रयोग भएको छ । स्थानीय शब्दको प्रयोग भएपनि कथा बुझ्न त्यति गाह्रो भने छैन यो सरल रूपमा बुझ्न सकिन्छ । यस लोककथाको शैली भने कैतूहलता प्रदान गर्ने खालको नै छ । बाह्य दृष्टिबिन्दुमा संरचित कथाको ढाँचा रेखीय शैलीमा नै अगाडि बढ्दछ । कतै संवादात्मक कतै क्षणिक रूपमा गेयात्मक शैलीपनि सिर्जना भएको छ ।

२.६ भुजाको कथाको विश्लेषण

प्रस्तुत भुजाको कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.६.१ कथानक

भुजाको लोककथामा कथानकका वा कथावस्तुका रूपमा थुप्रै घटनाहरू आएका छन् । एकगाउँमा बुढाबुढी हुनु, तिनका छोराछोरी जति भएपनि कोही नबाँच्नु, गाड्दा गाड्दा ठाउँ नभएर पिठारामा गाड्नु र त्यसमाथि भुजाको ब्याँ रोप्नु, घरको पाखाभरि भुजा लाग्नु एउटा भुजो ठूलो लाग्नु, बुढो बिहानै खेत जोत्न जानु, बुढी दिउँसो बुढोलाई अर्नी बनाई अब को दिन जान्छ भनी सोँच्दा पाखाबाट ठूलो भुजो झर्नु मु जान्छु आमा भनी भुजोले भन्नु, भुजोले बुवालाई अर्नी दिनु आफू खेत जोत्नु, भुजोले बल्ल चराएर ल्याउनु, भुजोले विवाह गर्नु, विवाहगरेपछि राजाको राजकुमार जस्तो बन्नु, भुजोले घरब्यवहार राम्रोसँग धान्नु आदि घटनाहरू यस कथानकका मुख्य घटनाहरू हुन् ।

प्रस्तुत भुजाको कथाको कथानक आदि, मध्य र अत्यको शृङ्खलामा रहेको देखिन्छ । भुजाको वरिपरि नै यसको कथनक अगाडि बढेको छ । आदि भाागलाई कथाको बीजकका रूपमा लिन सकिन्छ, मध्य भाग कथाको विकासका रूपमा आएको देखिन्छ र अन्त्य भागमा कथाले अन्तिम मोड लिएको भटिन्छ । यस कथाले स्थानीय ग्रामीण समाजको चालचलन, रीतिरिवाज संस्कार र जीवनशैली बोकेको देखिन्छ । एका बिहानैदेखि श्रीमान् र श्रीमती आ-आफ्नो काममा लाग्नु, पाखाबाट फर्सी खसेर बुबालाई अर्नी दिनजानु र बुबालाई खेतजोत्न सहयोग गर्नु, भुजाको बुबाआमाले भुजाको बिहे गर्नु र भुजा पछि मानव भएर बस्नु आदि यस कथानकका मुख्य घटना हुन् । यसको कथानक रैखिक ढाँचामा अगाडि बढेको पाउन सकिन्छ । यस कथाको कथानक छोटो भएपनि घटनाको ठीकठीक तारतम्य मिलेको देखिन्छ । यसरी यस कथामा बुढा र बुढीको छोराछोरी नभएको पीडा अनि भुजाले छोराको भूमिका निर्वाह गरी राजकुमारीसँग उसको बिहे भएको प्रसङ्ग(घटनाक्रम)ले कथाको मख्य विषयवस्तुलाई बोकेको पाउन सकिन्छ ।

२.६.२ पात्र वा चरित्र

यस भुजा कथामा धेरै पात्रको सहभागिता देखिएपनि यहाँ मुख्य पात्रको चरित्रचित्रण निम्नानुसार गरिन्छ :

२.६.२.१ भुजो

भुजा कथाको मख्य पात्र भुजो हो, किनकी भुजाको केन्द्रबिन्दुमा नै यसको कथानक घुमेको छ । यसको भूमिका कथामा नायकको रूपमा रहेको देखिन्छ । भुजो कथाको सुरुदेखि अन्त्यसम्म उपस्थित देखिन्छ । यसले आफ्नो बाबुआमाको पीडादायी जीवनमा आमाबुबालाई सघाएर दुःखको घाउमा मलमपट्टी लगाएर मानवेतर वस्तु भएर पनि मानवको स्वरूप देखाएर अघि बढेको छ । यो समय र परिस्थिति अनुसार चल्नसक्ने भएकाले, यसले कथामा सकारात्मक सन्देश बोकेकाले यसलाई अनुकूल पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । यो सामान्य परिवारमा जन्मेपनि पछि यसले परिवारलाई सुख दिन सफल भएको छ । यो राजकुमारीको पतिका रूपमा पनि देखापर्दछ । यसले राजकुमारीसँग विवाह गरिसकेपछि आफ्नो भुजोको स्वरूपलाई परिवर्तन गरेर मानवको स्वरूपमा आफूलाई देखाउन सफल भएको छ ।

२.६.२.२ बुढा

बुढा बुढीको श्रीमान्को रूपमा कथामा आएको छ । यो सहायक पात्रका रूपमा देखा पर्दछ । यसका छोराछोरी धेरै जन्मिएपनि कुनै पनि नबाँचेको अवस्था छ । एकदिन एकाबिहानै खेत जोत्न हलो र गोरुलाई लिएर खेतबारीमा एक्लो जान्छ । दिउँसो सम्म खेत जोतिरहेको बेला एक्कासी भुजाले बुबा भनी बोलाएको र अर्नी लिएर आएको देखेर छक्क पर्ने भुजाको बुबा बन्न सफल भएको छ । बुढोले आफ्नो छोरोमाथि गर्नुपर्ने कर्तव्य पूरा गरेको छ । भुजालाई साथमा लगेर केटीमागी विवाहसमेत गरेर एउटा समाजमा रहेको संस्कृतिको पनि पालना गरेको छ । यसैले यिनी पनि कथामा अनुकूल चरित्रका रूपमा देखिन्छन् ।

२.६.२.३बुढी

बुढी बुढाकी श्रीमती, भुजाकी आमा र राजकुमारीकी सासूका रूपमा आएकी छ । यिनले आफ्ना जति छोराछोरी जन्मेपनि नबाँचेको अवस्थामा धेरै पीडा खपेपनि पछि भुजा छोराको रूपमा प्रकट हुँदा खुसीमा रमाउने नारी पात्रका रूपमा यिनी देखापर्छिन् । यिनी कथामा सहायक पात्रका रूपमा आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्न सहफल भएकी देखिन्छिन् ।

यसरी यस भुजाको कथामा मुख्य पात्रका रूपमा भुजोनै देखापर्छ, भुजाको बुबाआामा सहायक पात्रका रूपमा रहेका छन् । मुख्य र सहायक पात्रका साथसाथै गौण पात्रका रूपमा यहाँ भुजाको श्रीमती, उसको सासू, ससुरा, भुजाको श्रीमतीको दिदी र गाउँलेहरू आदि देखा पर्दछन् ।

२.६.३ परिवेश

यस भुजा कथाको परिवेश सामाजिक ग्रामीण जनजीवनसँग जोडिएर आएको देखिन्छ । यसको कालिक परिवेश हेर्दा लोकजीवन नै हो । यो परम्परादेखि चल्दै आएको कथा हो । यसको स्थानिक परिवेशका रूपमा ग्रामीण समाज, खेतबारी, वनपाखा, गाउँले जीवनको सांस्कृतिक चलन र आनीबानी आदि देखा पर्दछन् ।

२.७.४ उद्देश्य

एउटा बुढा र बुढीले आफूले जन्माएका सन्तानहरू मरेपछि उनीहरूको अन्तर्हृदय र मानसपटलमा कति ठूलो चोट पर्छ भन्ने भावहरू प्रस्तुत गर्नु यस कथाको मूल उद्देश्य हो । यहाँ एउटा बुढा र बुढीको जीवनमा आएका उतारचडावको चित्रण कलात्मक ढङ्गमा प्रस्तुत गरेको छ । जसमा सांस्कृतिक रहनसहनका रूपमा भुजाको बिहे गर्नु, मानव प्राणी भन्दा मानवेतर पात्रले मानवको स्वरूप निर्धारण गरी निसन्तान परिवारमा सन्तानको

भूमिका निर्वाह गरी छोराको पूर्ण जिम्मेवारी सम्हाल्नु जस्ता प्रसङ्ग देखाउनु पनि यसको उद्देश्य हो । मानव जीवनमा दैवीशक्ति बुझ्न नसकिने सन्दर्भलाई पनि यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । हाम्रो समाजमा पहिला-पहिला सन्तानबिहीन परिवारले निकै दुःखी र तड्पिने गर्छन् तर अरू दुःखी बालबच्चालाई पालेर बस्दा पनि सन्तानको रहर मेटाउन सकिन्छ भन्ने सन्देश पनि यस कथाले दिएको भेटिन्छ ।

यस भुजाको कथामा मानवीय मात्र र मानवेतर पात्रलाई प्रयोग गरी निकै मार्मिक र कलात्मक शैलीमा कथासार समेटेको देखिन्छ । ईश्वरभक्तिले हेरेपछि मान्छे चम्कन केही बेर लाग्दैन भन्ने कथन पनि यसले दिन खोजेको भेटिन्छ । मुलतः यस लोककथाले मान्छेले सोचेजस्तो नहुने र रोजेजस्तो पाउननसकिने कथनहरू प्रस्तुत गरेको पाउन सकिन्छ । यो त हाम्रो निधारमा जुन लेखेको छ त्यही नै हुन्छ र यो संसार यसरी नै चलिरहको थियो र चलिरहेको छ र चलिरहेनेछ । भन्ने सन्देश पनि यसले दिन खोजेको छ ।

२.६.५ भाषाशैली

यस प्रस्तुत भुजा कथामा बझाङी भाषिकाको ठेट स्थानीय शब्दहरू प्रयोग भएको छ । यसको शीर्षक नै स्थानीय भाषाको प्रयोगको आधारमा राखिएको छ । जसको भाषा सरल, सहज र कौतूहलता सिर्जना गर्ने खालको छ । यस कथाको शैली वर्णनात्मक ढङ्गमा अगाडि बढेको छ । कतै कतै रोचक संवादात्मक शैलीमा पनि यसको कथानक अगाडि बढेको पाइन्छ ।

२.७ ढुट्यामूल्या लोककथाको विश्लेषण

प्रस्तुत ढुट्यामूल्या कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.७.१ कथानक

ढुट्या मूल्याका आमा बुबा नहुनु, दिदीको घरमा गएर बस्दा दिदीले सारै पाप गर्नु, टुट्यालोटो लोटाउदा छोप्दै जानु, एकदिन घर छोडेर जानु, जङ्गलमा भैँसीको दुधको कन्न देख्नु र चनचन दधु खाएर मूल्या लुक्नु, भैसा आएर आफ्नो दुध खाएको देखेर अचम्म मान्नु, भैँसो दोबा लाग्नु, भैँसीले घर बनाउनु, ढुट्यामूल्याले बिहे गर्नु, दिदी आउनु, दिदीलाई दाइजो दिएर पठाउदा घाणो बनाउनु, दिदी घाणोको आवाजले विरक्तिनु आदि यस कथानकका मुख्य घटनाहरू हुन् ।

प्रस्तुत ढुट्यामूल्या लोककथाको विषय समाजिक विषयवस्तुका साथै किंवदन्तीमूलक विषय वस्तु हो । यसको कथानकका घटनाहरू एकपछि अर्को गर्दै शृङ्खलाबद्ध रूपमा आएको छ । यो कथा आदि, मध्य र अन्त्यको ढाँचामा अगाडि बढेको छ । यसको आदिभागको रूपमा दिदीभाइको खानामा तलमाथि हुनुदेखि लिएर भाइ गाउँलेको गोरु हेर्नुसम्मको घटनाहरू लिन सकिन्छ । यस्तै भट्टको गेडो खाज्नेदेखि लिएर ढुट्यामूल्याको

विवाह हुनुसम्मका घटनाहरू कथाको मध्य भागमा पर्छन् । विवाह गरेको थाहा पाएर ढुट्यामूल्याको दिदी आउनुदेखि लिएर भैँसी दाइजो लिएर भैँसीको घाणोको आवाजबाट आफूले भाइलाई गरेको पाप सम्झेर घरआउँदा बीचबाटोमै मर्नुसम्मका घटनाहरू कथाको अन्त्यभागका हुन् । यसरी कथाको बनोट कतै कसिएको कतै खुकुलो जस्तो देखिन्छ । यस कथाका मुख्य घटना मूल्याभाइलाई दिदीले दुःख दिन, खाना दिदा पनि भेदभाव गर्नु, मूल्याले गाउँलेको गोरु हेर्नु, गाउँलेको गोरु हेरेबापत् भट्टका खाजा भुटी दनु, एकगेडो हराएपछि खोज्दा नभेटाउनु त्यतिबेला भगवान् प्रकट हुनु, जाँदजाँदा वन भैँसाको दुधको खाली भेटेर दुध लुकीलुकी खानु, भैँसाले चियो गर्नु, भैँसाले मूल्याको विवाह गरिदिनु, दिदी आउनु, दिदीलाई आउँदा भब्यताका साथ सहयोग गर्नु र दाइजो दिएर पठाउनु दिदीले भाइले गरेको स्वागत र आफूले गरेको पाप सम्झनु आदि यस कथाका मूख्य घटनाक्रम हुन् । यस कथाले एउटा ढुट्यामूल्याको जीवनमा आएको उकाली ओरालीको चित्रण यहाँ गरेको छ । मूल्याछोरो भनेर हेप्नु हुन्न त्यसको पनि एक पटक भाग्य आउँछ भन्ने विचार यहाँ प्रकट भएको छ ।

२.७.२ पात्र वा चरित्र

यस कथामा मानव र मानववेतर पात्रको प्रयोग भएको छ । कथामा धेरै पात्र भए पनि यहाँ प्रमुख पात्रको चरित्र चित्रण गरिएको छ ।

२.७.२.१ ढुट्यामूल्या

ढुट्यामूल्या यस कथाको नायक हो । यसको केन्द्रबिन्दुमा नै कथा अगाडि बढेकाले यस कथाको नाम नै ढुट्यामूल्या रहेको छ । सानो छँदा आमा बुवा बितेर दुःख पाएको दिदीको घरमा जाँदा पनि दिदीको हेपाई सहन नसकेर घर छोडी जङ्गल पस्ने पात्र हो । यो एक साहसी पात्रका रूपमा पनि देखा पर्दछ । यसले जीवनको सुरुवाती चरणमा दुःख भोगेपनि पछि भने सुखको जीवन जिउन पुगेको छ । यसको कथाको सुरुदेखि अन्त्यसम्म कथाका घटनाक्रम बोक्नुमा ठूलो योगदान भएकाले यसलाई कथाको प्रमुख पात्रका रूपमा लिइन्छ । यो समय अनुसार चल्न सक्ने पात्र हो । बैगुनीलाई गुनले मार्नु पर्छ भने झैं बैगुनी दिदीलाई गुनले मारेको छ । यो वर्गीय, अनुकूल, गतिशील, बद्ध पात्र हो । यसले सुख र दुःखको अनुभूति बोकेको छ ।

२.७.२ .२ दिदी

दिदी यस कथाकी खल नायिकाका रूपमा आएकी छ । यो आफ्नो भाइलाई माया गर्नु भन्दा पनि उल्टो खानपनि नदिने दिए पनि भाइलाई तल्लो स्तरको खान दिने, आफूले माथिल्लो स्तरको खाना पकाएर खाने पात्र हो । यसको कथामा प्रतिकूल, गतिशील, व्यक्तिगत, बद्ध र सहायक पात्रको भूमिका रहेकोछ । कथाको सुरुवातमा भाइलाई दुःख दिएर दुःख दिएको अनुभूति नगर्ने तर कथाको अन्तमा भैँसीको घण्टीले दिएको आवाजबाट आफूले गल्तीको अनुभूति गरी पश्चताप गरेर सोच्दा सोच्दै ज्यान अर्पने कठोर र कमोल हृदयकी

नारी पात्र हुन् । बल्ल घैटोमा घाम लाग्यो भनेझैं ढिलै भए पनि भाइलाई आफूले अन्याय गरेको तर भाइले मलाई जहिले न्याय गरेको प्रसङ्ग सम्झेको छ ।

२.७.२ ३ भैँसा

यस कथामा भैँसा साहेक सहयोगी पात्रका रूपमा देखापर्दछ । यो पशु भएर पनि मानव सरह काम गर्ने पात्रका रूपमा देखा पर्दछ । यसले एउटा टुहुरो बालकमाथि निकै ठूलो सहयोग गरेका छ । अन्धकारतिर धकेलिएको ढुट्यामूल्याको जीवनलाई उज्यालो मार्गतिर धकेल्न सफल भएका छ ।

माथिका पात्र लगायत गौण पात्रको रूपमा गाउँले, गोरु, घण्टी बनाउने व्यक्ति आदि पात्रको उपस्थिति यसमा देखिन्छ ।

२.७.३ परिवेश

यो ढुट्यामूल्या कथाको परिवेश लोकजीवन नै हो । यहाँ वनजङ्गल, गाउँघर, दुधको कुण्ड, डाँडाकाडा,उकालीओराली बाटाहरू आदि स्थानिक परिवेशका रूपमा आएका छन् । ग्रामीण परिवेशसँग जोडिएर आएको यसको कालिक परिवेश भने लोकजीवन नै हो ।

२.८.४ उद्देश्य

यस ढुट्यामूल्या कथाको विषय सामाजिक नै हो तर कतै किंवदन्तिमूलक पनि देखिन्छ । यसकथाले एउटा टुहुरो ढुट्यामूल्याको जीवनमा आएका उतारचडावलाई प्रस्तुत गरिएको छ । जीवनमा हरेक मानिसलाई दुःख पनि छ सुखपनि छ भनेझैं ढुट्यामूल्याको जीवनमा पनि यही कुरालागु हुन्छ । ढुट्यामूल्याको जीवनमा सुरुमा दुःख आई परेको छ भने बिस्तारै उसको जीवन सुखमयसँग बितेको छ । यसकथाको मूल उद्देश्य नैतिक सन्देश दिनु हो । एउटा टुहुरो भाइलाई हरेक दिदीले माया गर्नुपर्छ भन्ने सन्देशपनि यसले दिएको छ । एउटा दिदीलाई भाइले गर्ने माया र भाइलाई दिदीले गर्ने माया एकदमै घनिष्ट हुनुपर्छ एकले अर्कोलाई हेप्ने काम गर्नु हुन्न । समाजले नराम्रो काम गर्‍यो भने हामीले त्यसको पछि दौडने होइन । भाइले घरभन्दा, आफन्तजनभन्दा घर बाहिर वनपाखामा गएर धेरै सुख पाएको छ । यदि हामीले सच्चा काम गर्‍यौं भने मानिसले सहयोग गर्न नजाने पनि अन्य प्राणीले सहयोग गर्छन भन्ने भावविचार यहाँ छर्लङ्ग देखिएको छ ।

२.७.५ भाषाशैली

यस ढुट्यामूल्या कथाको भाषा बझाङी भाषिकाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित स्थानीय भाषाको ठेट प्रयोग भएको छ । स्थानीय भाषाको प्रयोग भएपनि त्यस क्षेत्रको भाषिका नेपाली भाषासँग धेरै मिल्दोजुल्दो भएकाले यसको भाषा सरल छ । यसको शैली रेखीय ढाँचामा बढेको छ । बाह्य दृष्टिबिन्दुमा यसको कथन पद्धति छ । यसको भाषा मानव

र मानवेतर प्राणी बीचमा पनि संवादात्मक शैलीमा अगाडि बढेको छ । कतै भैँसीको घण्टीमार्फत कवितात्मक ढाँचामा पनि कथाको वाचनशैलीको प्रयोग भएको छ ।

२.८ कमलाफूल लोककथाको विश्लेषण

प्रस्तुत कमलकोफूल कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.८.१ कथानक

कमलाफूल लोककथाको कथानकमा विभिन्न घटनाहरू आएका छन् । जसमा सातभाइले ठूलो खेत काट्नु, खेतमा पानी नजानु, बाहुनलाई हेराउन जानु र बाहुनले एक भाइ मार्न भन्नु, ती भाइहरूले बहिनी मार्ने प्रयास गुर्नु, पानीको तलाउमा कमलाफूल फालेर बहिनीलाई टिप्न लगाउनु, बहिनी फूल टिप्न नसकेर मर्नु, खेतमा पानी आउन, खेतको बीचमा चमेलीको रूख बन्नु, धान काट्ने बेला बासुरी बेच्ने आउनु, कान्छा दाइले बासुरी किन्नु, बहिनीले गीत गाएको सुनेर भाइ रुनु, बहिनीले घरको सबै काम गर्नु, दाजुबहिनीको भेट हुनु र अँगालो हालेर रुनु र मर्नु आदि घटनाहरू रहेका छन् ।

यस कथाको कथानक समाजिक विषय तथा किंवदन्तीमूलक विषयमा आधारित रहेको छ । यस कथानकको घटनाक्रम आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा रहेर हेर्न सकिन्छ । सातभाइको खेतमा पानी नआउँदा आफ्नी बहिनीलाई मारेपछि मात्र पानी आउनेदेखि लिएर खेतमा पानी आउनसम्मका घटनाहरूलाई कथाको आदिभागको रूपमा हेर्न सकिन्छ । यस्तै खेतमा धान काट्नु देखि लिएर बाँसुरीवालाको बाँसुरी किन्नसम्मका घटनालाई कथाको मध्यभागका रूपमा लिन सकिन्छ । यस कथानकमा एउटा निर्दोष बालिकाको ज्यान गुमाउनु परेको छ । यस कथाका मुख्य घटनाहरू खेतमा पानी आउन, बहिनीको ज्यान दिनुपर्ने, बहिनी मारेपछि खेतमा पानी आउनु, खेतमा धान निकै फल्नु, खेतको बीचमा चमेलीको रूख उम्रनु, त्यो रूखको बाँसुरी बनाउनु, बाँसुरी बेच्ने धान काट्ने बेला आएर त्यो बाँसुरी बजाउनु, त्यो बाँसुरीलाई कान्छो भाइले त्यो खेतको सबैधान दिएर किन्नु, त्यसले त्यो बाँसुरी किनेपछि त्यो बाँसुरी आफै बज्नु र त्यो बासुरी बजेको देखेर कान्छो दाइ रुनु, त्यो देखेर बासुरी नबज्नु, बाँसुरी भित्र बहिनी हुनु र दिउँसो आएर सबैकाम गर्नु, एकदिन दोबालाग्नु र बहिनीलाई भेटर छोप्नु र बहिनीले आफ्नो जीवन कहानी सुनाउनु आदि यस कथको प्रमुख घटना हुन् ।

२.८.२ पात्र वा चरित्र

यस कथाका प्रमुख पात्रको चरित्रचित्रण निम्नानुसार गरिएको छ ।

२.८.२.१ सातभाइ

यस लोककथाका प्रमुख पात्र सातभाइ नै हुन यिनका माध्यमाबाट कथाका घटनाहरू अगाडि बडेका छन् । सातभाइले नै यसकथाका घटनाक्रम बोकेका छन् । सातभाइसँग एक बहिनी थिइन् । त्यो बहिनीलाई पनि खेतमा पानी नआएपछि बाहुनले हेराउदा बाहुनले एकजानको ज्यान गुमाएपछि मात्र खेतमा पानी आउँछ भन्दा अन्तमा बहिनीलाई मार्नु पुगेकाले यिनलाई अनुकूल पात्रका रूपमा देखापर्दछन् । बहिनीको ज्यान भन्दा खेत ठूलो मान्ने यी सातभाइको चरित्र छ । यिनलाई व्यक्तिगत, गतिशील चरित्रका रूपमा देखाउन सकिन्छ ।

२.८.२ .२ बहिनी

बहिनी यस कथाकी नायिकाको रूपमा आएकी छन् । यिनी कथाकी प्रमुख नारी पात्र हुन् । आफ्ना दाजुलाई खुसी पार्न कमला फुल टिप्न नसक्ने जान्दाजान्दै पनि जबरजस्ती दाजुको करले गर्दा जानजान आफ्नो ज्यान गुमाउने पात्र हो । यिनलाई अनुकूल, वर्गीय, बद्ध चरित्रका रूपमा लिन सकिन्छ । मरेर गए पनि अप्रत्यक्ष रूपमा कान्छा दाजुको अगाडि लुकीलुकी बाँसुरीका माध्यमबाट गीत गाउने पात्र हुन् ।

यी बाहेक कथामा बाँसुरी बनाउने, बेच्ने पात्रको पनि गौण भुमिका छ । यसै गरी बाहुनको पनि क्षणिक भूमिका छ । बाहुन र बाँसुरी बनाउने पात्र कथा मूक्त पात्रको भुमिकामा देखापर्दछन् ।

२.८.३ परिवेश

प्रस्तुत कथाको परिवेश किंवदन्ती तथा लोक समाज नै हो । यसको कालिक परिवेश त्यति स्पष्ट नभएपनि यसको स्थानिक परिवेश भने स्पष्ट रूपमा आएको छ । खोला, नदी, खेतबारी, घर, वनपाखा आदि स्थानिक परिवेशका रूपमा आएका छन् । परिवेशका हिसाबले यो ठीक्कको छ ।

२.८.४ उद्देश्य

प्रस्तुत कथाले नैतिक शिक्षाका साथसाथै, धार्मिक रीतिरिवाजलाई देखाउन खोजेको छ । सातभाइ र बहिनीको जीवनमा आएका सुख र दुःखलाई कलात्मक ढङ्गले प्रस्तुत गर्नु नै यसको मुख्य कार्य हो । हामी मानव भनाउँदाहरू यति कढोर छौँ । आफ्नो स्वार्थका लागि आफ्नो बहिनी मार्नपनि पछि पर्दैनौं तर यसो गर्नु राम्रो होइन । हामीले आफूले आफूलाई जति माया गर्छौं आफ्नो जीवनको जतिमाया लाग्छ अरूलाई पनि त्यस्तै मायालाग्छ, अरूलाई पनि ज्यान त्यतिनै प्यारो हुन्छ भन्ने भावविचार यहाँ प्रकट भएको छ । पाप र धर्म के हो भन्ने कुरा यहाँ दुधको दुध र पानीको पानी देखाउन खोजेको छ । यहाँ ब्रहामणलाई हेराउन जानु जस्ता कुराले एकातिर अन्धविश्वास रूढीवादी मान्यतालाई बोकेको छ भने अर्कोतिर धार्मिक कार्यलाई निरन्तरता पनि दिएको छ । एउटै कथामा धेरै थरी सन्देश भएको यस कथाले आफूभन्दा सानालाई माया गर्नुपर्छ भन्ने भावविचार राख्दछ ।

२.८.५ भाषाशैली

बझाङी भाषिका थलीनौबिसको भाषिकाको ठेट शब्दहरूको प्रयोग यस कथामा भएको छ । यसको भाषामा स्थानीय शब्दको प्रयोग भएपनि कथाको भाषा भने त्यति असहज भने छैन किनकी त्यस क्षेत्रको उपभाषिका नेपाली भाषासँग धेरै मिल्दोजुल्दो छ । यसको शैलीमा भने बाह्य दृष्टिबिन्दु प्रयुक्त छ । यसको भाषाशैली लयात्मक छ । झाझा हाजी उन्नी झा, पैताला सरी पानी आयो दाजु सक्तैन कमलाफूल टिपी...झाझा हाजी उन्नी झा कमलाफूल टिपी लैया, ...घाँटीसरी पानी आयो दाजु सक्दैन कमलाफूल टिपी । दाजु त आफ्नी मोजैमा बहिनीत .... जस्ता गीतात्मक, कवितात्मक शैली यहाँ प्रस्तुत भएको छ ।

२.९ लाउनेभदु लोककथाको विश्लेषण

लाउनेभदु कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.१०.१ कथानक

यसको कथानकका घटनाहरू शृङ्खलाबद्ध रूपमा आएका छन् । यसको कथानक लाउनेभदुका माध्यमबाट अगाडि बढ्दछ । एक टुहुरो बालकले आफ्नो कोही नभएर गाउँलेको गोरुहरू हेरी दिन्थ्यो । एकदिन तिहारपर्नु, तिहार परेपछि गाउँका सबै मानिसले एकएक लाउन दिदा धेरै हुनु , ती लाउन खाइनसकेपछि भोली खान्छु भनेर एउटाको खेतबारीको छेउमा गाड्नु, अर्को दिन लाउन खाऊँ भनेर जाँदा त्यसको रूख उम्रनु, रूखमा बसेर लाउनेभदु लाउन खाने बेलामा रौसिनी राण आएर फकाएर लाउनु दिनु भन्दै फकाउनु लाउनेभदु सोझो भएकाले उसले भने जस्तो गर्दा लडेर तल उसको बोरामा पर्नु मारी खाउँ भनेर घर ल्याउँदा अन्तमा रौसिनी राणले आफ्नो छोरीको मासु खानु परेको बिलौना जस्ता यस कथानकका घटनाक्रम हुन् । यसको कथानक आदि, मध्य र अन्त्यको ढाँचामा रहेर हेर्न सकिन्छ । बाबुआमा नभएको टुहुरो बालकले गाउँलेको गोरु हेरेर जीविकोपार्जन गर्नुदेखि लिएर लाउनको रूखमा बसेर लाउन खानसम्मको भाग यस कथाको आदि भाग हो । लाउनेभदु रूखमा बसेर लाउन खाएकोदेखेर त्यसलाई मार्ने हेतुले रौसिनी राणले बोकेर लिनदेखि घरभित्र लिनुसम्मका घटनाहरू कथाको मध्यभागमा पर्दछन् । घरभित्र बोरामा राखेको लाउनेभदुलाई रौसीनी राणकी छोरीले फुकाएर दिनुदेखि लिएर छोरीलाई मारेर त्यसको मासु आमालाई खुवाउनु र अन्तमा त्यसैलाई मारेर त्यसको सम्पत्ती लाउनेभदु आफूले खानुसम्म यस कथाको अन्त्य भागको रूपमा हेर्न सकिन्छ । यसले एउटा टुहुरो त होनी यसले के गर्न सक्छ ? यसलाई जे गरेनी हुन्छ भनेर सोच्दा आफ्नो नै क्षति हुन्छ भन्ने सन्देश यसले दिन्छ । चोक्टा खान गएकी बुढी झोलमा डुबेर मरी भन्ने नेपाली उखान यस कथामा लागु भएको पाउन सकिन्छ । यस कथाको कथानक झिनो रूपमा देखापर्दछ ।

२.९.२ पात्र वा चरित्र

यस लाउनेभदु कथामा थोरै पात्रको प्रयोग भएको छ । यस कथाका प्रमुख पात्रको चरित्र चित्रण निम्नानुसार गरिएको छ ।

२.९.२.१ लाउनेभदु

लाउनेभदु यस कथाको प्रमुख पात्र हो । स्थानीय भाषाका माध्यमबाट यसको नामकरण गरिएको छ । नेपाली भाषामा लाउनेभदुलाई उल्था गर्दा पुरी भतिज भनिन्छ । यसै लाउनेभदुको नामबाट नै कथाको नामकरण गरिएको छ । यो लाउनेभदु कथाको प्रमुख नायक हो । यसको कथामा सुरुदेखि अन्तसम्म विशेष भूमिका र यसैको वरिपरि कथानक घुमेकाले यसलाई केन्द्रीय पात्रका रूपमा लिइन्छ । सुख र दुःखलाई सामना गर्ने लाउनेभदु व्यक्तिगत, गतिशील र बद्ध पात्रका रूपमा देखा पर्दछ । आफू गल्ती नगर्ने तर अरूले पटकपटक गल्ती दोहोऱ्याएर निउँ खोज्नेको ज्यान पनि लिन सक्ने एक साहसी पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । यो समय अनुकूल चल्न सक्ने चरित्र हो ।

२.९.२ .२ रौसिनी राण

रौसिनी राण यस कथाकी खल नायिकाका रूपमा देखापर्छ । यो अरूले गरेर खाएको देख्न नसक्ने मानिसको मासु खान जेजस्तो काम गर्न पनि पछि नपर्ने पात्रका रूपमा देखिन्छ । अरूको मासु खान खोज्दा आफ्नो छोरीको मासु खान बाध्य भएकी छ । अरूको शिकार गरेर खाँदा धरै आनन्द लिने तर आफ्नी छोरीको मासु खाँदा कति पीडा हुन्छ भन्ने अनुभव बटुल्दा अझै आफ्नो ज्यान गुमाउनु परेकोछ । यसले कथामा खलनायिकाको मुख्य भूमिका खेलेकी छ । यसलाई चोप्टा खान गएकी बुढी झोलमा डुबेर मरी भन्ने उखानसँग तुलना गरेर हेर्न सकिन्छ । समाज प्रतिकूल, गतिशील, व्यक्तिगत र बद्ध चरित्रका रूपमायसलाई लिन सकिन्छ ।

लाउनेभदु र रौसिनी राण बाहेक कथामा केही गौण भूमिका भएका पात्रहरू रहेका छन् । गाउँलेहरू, पँधेर्नीहरू, दौरालाहरू, ओख्ल्यारीहरू, रौसिनी राणकी छोरी आदिलाई गौण पात्रका रूपमा लिनसकिन्छ ।

२.९.३ परिवेश

यस लाउने भदु कथाको परिवेश स्थानिक परिवेशका रूपमा गाउँघर, वनपाखा, पँधेरो, ओखल, जङ्गल लगायत विभिन्न ठाउँहरूको वर्णन गरिएको छ । यसको कालिक परिवेश भने लोकजीवन नै हो ।

२.९.५ उद्देश्य

प्रस्तुत लाउनेभदु कथाको यो मात्रै एउटा उद्देश्य भनेर भन्न सक्ने अवस्था छैन । यो मात्र उद्देश्य भन्न नसके पनि यहाँ थुप्रै उद्देश्यहरू रहेका छन् । यहाँ नैतिक शिक्षा दिनु

एउटा उद्देश्य हो भने दैविक शक्ति देखाउनु अर्को कुरा हो । समाजमा बस्ने चाहे टुहुरो होस्, चाहे लाटो, अपाङ्ग, बहिरो नै किन नहोस्, धनी गरिब नै किन नहोस् । सबैलाई समाजमा बाँच्न पाउन अधिकार छ । हामीले कसैको यो बाँच्नपाउने अधिकारलाई हनन् गर्नु हुँदैन । समाजमा यो एक्लो छ, यसलाई जे गरेपनि हुन्छ भनेर सोच्नु हुँदैन । यदि सत्य कार्य गर्नेलाई मानिसले नहेरेपनि दैवले हेर्छ भन्ने सन्देश पनि यहाँ दिन खोजेको छ । चोक्टा खान गएको मानिस झोलमा डुबेर मर्छ । यसैले हामीलाई लोभले लाभ, लाभले विलाप गर्छ भन्ने चोटिलो सन्देश यहाँ पाउन सकिन्छ ।

२.९.५ भाषाशैली

प्रस्तुत भाषाशैली यस लाउनेभदु लोककथाको निकै गहन र गहकिलो छ । थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित स्थानीय शब्दको प्रयोगले गर्दा यसले मौलिकता झल्काएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा लाउने भनेको पुरी र भदु भनेको भतिज हुन्छ । यस्ता स्थानीय शब्दले निकै रोचकता थपेको छ । यसको भाषाशैली कौतूहलता प्रदान गर्ने खालको छ । बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएकोले कथनशैली निकै आकर्षक छ । नैतिक शिक्षा प्रदान गर्ने खालको छ । कतिपय ठाउँमा संवादात्मक शैलीमा यसको कथन अगाडि बढेको पनि पाइन्छ त कतिपय ठाउँमा कवितात्मक शैलीमा लयात्मक ढङ्गमा अगाडि बड्छ ।

२.१० लाम्चुल्ठे लोककथाको विश्लेषण

लाम्चुल्ठे कथालाई लोककथाका मुख्य तत्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

२.१०.१ कथानक

लाटो भाइ दिनभरि जाल खेल्न जानु, एकदिन लाटो भाइले लामो कपाल फेला पार्नु, घरमा आएर बुबा आमालाई यतिलामो कपाल भएकी श्रीमती खोजिदिन भन्नु, लामो कपाल भएकी उसकी दिदी लामचुल्ठे मात्र भेटाउनु, लामचुल्ठलाई मास पखाल्न लागाउनु, कागले तँ र तेरो लाटो भाइ ब्याँ भन्नु, लामचुल्ठे घरको अगाडि सिलङ्गको रूखमा जानु, बुहारीको नाताले उसलाई उसको बुवाआमा काकाकाकीले बोलाउनु, केही समयपछि बहिनीसपुरकन्या आएर दिदी घर आउनु भनेर बोलाउँदा उसलाई तिम्रो र मेरो घरबाट सब समान ल्या भन्नु, दुवै जना रूखचढेपछि रूखलाई स्वर्गलोक पुग भनेर भक्ति गर्नु, त्यसको भाइ आउनु र आफ्नो खुट्टामा बन्चरो लगाएर मर्नु, दिदीबहिनी स्वर्गलोकमा मूल्याछोराको घरमा पुग्नु, मूल्याछोरा मार्नु,दिदी बहिनी पालोपालो लागाएर काम गर्नु, राजकुमार आउनु बहिनीलाई लगौं भन्नु, पछि दिदीलाई लगेर जानु, बहिनी घरमा आएर रुनु, कागले दिदीलाई भेटाउनु, दुवै दिदीबहिनी अंगालो हालेर रुनु आदि यस कथानकका मुख्य घटनाहरू हुन् ।

लामचुल्ठे कथाको कथानक लोकजीवनबाट आएको हो । यसको कथानक सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक विषयमा आधारित यस कथाको घटनाक्रमशृङ्खलाबद्ध रूपमा आएको छ । यसको कथानकलाई आदि, मध्य र अन्तको शृङ्खलामा देखउनसकिन्छ । लाटोभाइले

जाल खेल्दा माछा जालमा पर्नुदेखि लिएर लामचुल्ठेलाई मास पखाल्ल लाउनसम्मको घटनालाई कथाको आदि भागका रूपमा हेर्न सकिन्छ । काग आएर एकगेडो दिए एउटा कुरा भन्थेदेखि मल्याछोरालाई मार्नसम्म यसको मध्य भाग मानिन्छ । राजकुमार आएर लाम्चुल्ठेलाई जबरजस्ती लिएर विवाह गरेर लिनुदेखि दिदीबहिनीको भेटघाट हुनसम्म कथाको अन्त्य भागका रूपमा हेर्न सकिन्छ । यसको कथानक कसिलो ढङ्गमा बाधिएकोछ । यसको कथानक रेखीय ढाँचामा नै अगाडि बडेको छ । लाम्चुल्ठेको जीवनमा आएका उतारचढाबलाई यहाँ प्रस्तुत गरेको छ । आयामको हिसाबले यसको कथानकको लमाइ मध्यम खालको नै छ । यसको कथानक सुखान्तमा अन्त्य भएकाले यसलाई सुखान्त कथाका रूपमा पनि राख्न सकिन्छ ।

२.१०.२ पात्र वाचरित्र

यस कथामा धेरै मानव पात्र लगयत मानवेतर पात्रको प्रयोग भएको छ । यहाँ प्रमुख पात्रको चरित्र चित्रण गरिएको छ ।

२.१०.२.१ लाम्चुल्ठे

लाम्चुल्ठे लाम्चुल्ठे कथाकी नायिका हुन् । यिनको भूमिका कथामा प्रमुख छ । यिनी एकदमै सुन्दरी युवतीका रूपमा देखिन्छिन् । आफ्नो भाइसँग विवाह गर्नुपर्ने बाध्यता आएपछि घर त्याग्न बाध्य भएकी छिन् । कथाको मोड अनुसार आफ्नो चरित्र परिवर्तन गर्ने भएकाले यिनलाई गतिशील पात्रका रूपमा हेरिन्छ । जीवनको सुरुवाती चरणमा विभिन्न कठिनाइहरू भोग्नु परेपनि कथाको अन्त्यमा भने यिनले राजकुमारसँग राजदरबारमा सुखमय जीवन बिताउन पुगेकी छन् । यिनी लाटो भाइ र सपुरकन्याकी दिदी र बुवाआमाकी जेठी छोरी र राजकुमारकी श्रीमतीका रूपमा चरित्र निर्वाह गर्छिन् । यिनलाई वर्गीय, बद्ध पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । लाम्चुल्ठे आफ्नो जीवनमा सुख र दुःखको अनुभूती गरेकी असल गृहणी नारी हुन् । लाम्चुल्ठेको जीवन वरिपरि कथानक घुमेकाले यिनकै नामबाट कथाको नामकरण गरिएको छ ।

२.१०.२.२ सपुरकन्या

सपुरकन्या यस कथाकी सह-नायिका हुन् । यिनी लाम्चुल्ठेकी बहिनी लाटो भाइकी कान्छी दिदी र बुवाआमाकी कान्छी छोरी हुन् । यिनी सहयोगी पात्रका रूपमा देखा पर्छिन् । यिनले गृह त्यागगरेकी दिदीलाई घरमा बोलाउन जाँदा दिदी नआएपछि दिदीसँगै स्वर्गलोक जाने चरित्र हुन् । यिनी बुवाआमा भन्दापनि दिदीलाई बढि माया गर्ने पात्र हुन् । यिनले जन्म दिने बुवाआमा भन्दापनि दिदीबाट बढी माया पाएकी छन् । यिनी दिदीले आफूलाई छोडेर जाँदा रोएर खानापनि नखाई बस्ने चरित्रका रूपमा देखापर्छिन् । यिनीपनि कथाको सुरुवाती चरणमा दःख पाउने पात्र भएपनि अन्तमा दिदीको देवरसँग विवाह गरेर राजदरबारमा सुखी जीवन जिउने पात्रका रूपमा देखापर्छिन् । यिनलाई कथामा वर्गीय, गतिशील र बद्ध चरित्रका रूपमा हेरिन्छ ।

२.१०.२.३ लाटो भाइ

लाटो भाइ लाम्चुल्ठे कथाको बुवाआमाको एक्लो छोरो बुवाआमाको मायामा पुलपुलिएकोले आफ्नो दिदी लाम्चुल्ठेसँग बिहेगर्छु भनेर जीद्दी गर्ने पात्र हो । यो कथाको साहेक पात्र हो । दिदीरूखमा गएको बेला बुढी घर आ भनेर सम्बोधन गर्ने नआउँदा रूखमा बन्चरोले हान्दा आफ्नो खुट्टामा लगाएर मृत्युमा पर्ने चरित्रका रूपमा पनि देखा पर्दछ । यसलाई कथामा सहायक, व्यक्तिगत, प्रतिकूल र मूक्त चरित्रका रूपमा हेर्न सकिन्छ ।

२.१०.२.४ मूल्याछोरो

मूल्याछोरो कथाको बीच भागमा आएर बीच भागमा हराउने पात्र हो । यसले आफ्नो घरमा बिनागल्ती लाम्चुल्ठे र सपुरकन्याबाट दुःख पाउनुका साथै तिनीहरूको हातबाट मृत्युमा पर्न पुगेको छ । यसलाई निर्दोष चरित्रका रूपमा लिन सकिन्छ । आफ्नो घरधन्दा गरेर खाँदा पनि उसैको घरमा अरूले हैकम जमाएका छन् ।

२.१०.२.५ राजकुमार

राजकुमार सपुरकन्याको भिनाजु र लाम्चुल्ठेको श्रीमान्का रूपमा आएको छ । कथामा यसको जबरजस्ती जासुसी चरित्रका कारण लाम्चुल्ठेसँग विवाह हुन पुगेको । यसको कथामा गतशील र अनुकूल र साहेक चरित्र देखापर्दछ ।

कथामा यी पात्र बाहेक लाम्चुल्ठेका आमाबुवा, काकाकाकी, काग, राजकुमारका साथी लगायत अन्य सहायक पात्रको भूमिका देखापर्दछ । यी सबै पात्रको आ-आफ्नो ठाउँमा सहायक भूमिका नै रहेको छ ।

२.१०.३ परिवेश

प्रस्तुत कथाको परिवेश परम्पराकालदेखि लोकजीवनमा चल्दै आएको छ । यसको स्थानिक परिवेशको भने व्यापक चित्रण छ । यहाँ धर्तीको विभिन्न ठाउँदेखि लिएर स्वर्गको राजदरबारसमेतको चित्रण छ । धर्तीको खोलानदी, वनजङ्गल, पँधेरो, घर र घरको आगनदेखि लिएर धर्ती र आकाश बीचको परिवेश स्वर्ग जाने बाटोको चित्रणसमेत यस कथामा रहेको छ । स्वर्गका विभिन्न ठाउँ वनजङ्गल, घर, दरबार र बाटोको चित्रण पनि यसमा रहेको छ । परिवेशका हिसाबले यो कथा सशक्त नै रहेको पाउन सकिन्छ ।

२.१०.४ उद्देश्य

प्रस्तुत कथाको उद्देश्य यहाँ सांकृतिक, धार्मिक, नैतिक र उपदेशात्मक रूपमा आएको छ । लाम्चुल्ठेको जीवनकालमा आएका ओराली, उकाली, सुख र दुःखको चित्रण यस कथामा ढाल्नु नै यसको एक रोचक प्रस्तुतिपन हो । एउटा मानिसको बाल्याकालदेखि युवा अवस्थामा आइपुग्दा कस्ता कस्ता परिवेशहरू आइपर्छ भन्ने भावविचार यहाँ देखाएको छ । स्वास्नी मानिसलाई पुरुषहरूले जे गरे पनि हुने परम्परावादी सोँचलाई दूर दराजमा

राख्नुहोस् भन्ने कथनपनि यहाँ पाउन सकिन्छ । विवाहको प्रसङ्गलाई पनि यहाँ नेपाली रीतिरिवाजसँग जोड्न खोजेको छ । एउटा छोरी एकपटक बुहारी भएरै अर्कोको घरमा जानु कुनै नौलो कुरा होइन तर यहाँ छोरीलाई बुहारीको रूपमा देखाउन थुपै प्रयास भए पनि त्यो नेपाली समाजमा लागु नहुन सक्ने विचारको खण्डनमण्डन पनि यहाँ गरिएको पाइन्छ । दैविक शक्तिप्रयोग ईश्वरीय ध्यानका कारण धर्तीका मानिस स्वर्गमा पुग्न सकेको कुराले यहाँ धार्मिक तथा दार्शनिक प्रसङ्गलाई यहाँ जोड्न खोजेको छ । विवाहको प्रसङ्गलाई ल्याएर नेपाली संस्कारलाई प्राथमिकता दिइएको छ ।

२.१०.५ भाषाशैली

भाषा यसकथामा सरल नै रहेको छ । कतैकतै स्थानीय शब्दको प्रयोग भएपनि ती शब्दको अर्थ बुझ्दा आनन्द आउने खालका छन् । यसको भाषा प्रचलित क्षेत्रमा प्रचलित भाषाको प्रयोग भएकोले रोचक छ । यसको शैली रोचक र घोचक खालको देखिन्छ । कतै कवितात्मक शैली त कतै संवादात्मक शैलीका साथ यसको शैली अगाडि बढेको छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा नै यसको कथनशैली अगाडि बढेको छ ।

२.११ निष्कर्ष

प्रस्तुत दोस्रो परिच्छेदमा 'दिदीबहिनी', 'छाउरी', 'चिलछाउनी', 'सौतेनी आमा', 'सातभाइ एक मूल्याछोरो र बुढी जीजा', 'भुजा', 'ढुट्यामूल्या', 'कमलको फूल', 'लाउने भदु' र 'लाम्चुल्ठे' जस्ता दशवटा लोककथाहरूलाई लोककथाका कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैली जस्ता प्रमुख तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यस परिच्छेदका लोककथाहरूमा समाजमा रहेका धार्मिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, नियतिवादी दृष्टिकोण, काल्पनिकता, मनोरञ्जन, जादु वा टुनामुनाजस्ता विषयवस्तुलाई प्रश्रय दिएको पाइन्छ । यहाँ समाजमाघटेका घटना र घट्न सक्ने घटनाहरूको प्रतिविम्वलाई जस्ताको त्यस्तै कथामा उतार्ने प्रयास गरिएको छ । यस परिच्छेदका लोककथाहरूमा टुहुरा बालबालिका, दिदीभाइ, सातभाइ, काग जस्ता पात्रको आवृत्ति भएको पाइएपनि हरेक कथामा पात्रको आ-आफ्नो भूमिका फरक रूपमा देखापर्दछ । यहाँ कतिपय लोककथाहरूमा मानव मानव जस्तो नभएर पशु जस्तो भएको र पशु पशु जस्तो नभएर मानव जस्तो भएको परिवेशपनि उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यसमा मानव जीवनमा धेरै उकाली ओरालीहरू आँउछन् । दुःख भयो भन्दैमा आत्तिनु हुँदैन र सुख भयो भन्दैमा मात्तिनु हुँदैन । हरेको जीवनमा सुखपछि दुःख र दुःखपछि सुख हुन्छ भन्ने भावविचार यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेद

थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित पौराणिक लोककथाको विधातात्त्विकविश्लेषण

थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूलाई हेर्दा तिनमा पौराणिक विषयवस्तुको पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । प्रस्तुत शोधपत्रको दोस्रो परिच्छेदमा जस्तै लोककथाका प्रमुख तत्त्वका आधारमा पौराणिक लोककथाको विश्लेषण यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.१ नौमूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति कथाको विश्लेषण

नौमूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.१.१ कथानक

एउटा ठाउँमा राजा हुनु र त्यस राजाका साता छोरा हुनु, सात चेली एकै घरमाभएमात्र बिहे गर्ने भन्ने बाचा राख्नु, राजाले सात चेली एकै ठाउँमा भएका खोज्न पठाउनु, अर्को ठाउँमा एक अर्को राजा हुनु र उसका पनि सात छोरी हुनु, सातचोला भएका एउटै घरमा विवाह गर्ने निर्णय गर्नु, दुवै तर्फका राजाका काजी नौकरहरू खोज्दै जाँदा बीच बाटोमा भेट हुनु, बिहेको कुरो छिनोफानो गर्नु, सात चेलाको बुवा छोराको बिहे हुने बेला निराश हुनु, कान्छो छोराले राजगद्दी सम्हाल्नु र विवाहमा आफ्नो नौमूलको खाणो र अठारमूलको मूर्ति बनाइ पठाउनु, माइती पट्टीले मूर्तिसँग विवाह गर्नु नमान्नु तर दुलहीले म विवाह गर्छु भन्ने आँट गर्नु, विवाह गरेर कान्छो छोराले भनेको भन्दा विपरीत बाटो आउनु, बीचबाटोमा तलाउको छेउमा चौरमा रात पर्नु, राती तलाउबाट राक्षस आएर सबैलाई मार्नु तर दुलाहाको बुवालाई मात्र जिउँदो राख्नु, राजाले भगवान्लाई सम्झनु, राक्षसले बाचा गर भन्नु, घर आएपछि कान्छो छोरा बुवाले बाचा खाए अनुसार राक्षस कहाँ जानु, राक्षसनीको छोरीले सहयोग गर्नु, ससुरा भनी सम्बोधन गर्नु, राजाले अर्को शक्तिशाली राजा कहाँ गएर उसको छोरी ल्या भन्नु, कान्छो छोरो त्यो बाटामो जाँदा विभिन्न शाक्तिशाली मान्छे भेट्नु र तिनले त्यसलाई साथ दिनु, राजाकहाँ पुग्नु, राजाले जति षड्यन्त्र रचे पनि ती नमर्नु, राजाको छोरी विवाह गरेर ल्याउनु, राक्षसले पनि त्यस राजकुमारको आँट देखेपछि आफ्नी छोरी दिनु, घरमा तीन वटा श्रीमती हुनु आदि घटनाहरू यस कथानकका मुख्य घटनाहरू हुन् ।

यसको कथानक पौराणिक विषयबाट आएको छ । यसको कथावस्तु चक्रीयक्रममा आएको छ । यसको कथानकलाई आदिभागको रूपमा एक राजाको सातछोरा हुनु ती सातै छोराको विवाह एकै घर सात चेली भयाका घर जेठाको जठी र कान्छाको कान्छी हुने गरी खोजी गर्नुदेखि लिएर भनेअनुसार सातैजना दुलाह नगएर एकजनको मूर्ति जानुसम्मका घटनालाई लिइन्छ । यसरी विवाह गरेर घरआई कान्छो छोरालाई राक्षसका घर पठाउनुदेखि लिएर एउटा राजाकी छोरी बिहेगर्ने विभिन्न प्रयत्न गर्नु सम्म यसको मध्य भागका रूपमा

लिइन्छ । राजको छोरीलाई लिएर सकुशल घर फर्कनुसम्मका घटनाहरूलाई कथाको अन्त्य भागमा राख्न सकिन्छ ।

३.१.२ पात्र वा चरित्र

यो कथाको आकार फराकिलो भएकाले यसको पात्र पनि थुप्रै रहेका छन् । यहा मुख्य पात्रको चरित्र चित्रण निम्न रूपमा गरिन्छ ।

३.१.२.१ कान्छो छोरो वा राजा

नौमूलको खाणो अठार मूलको मूर्ति कथाको नायक कान्छो छोरो वा राजा हो । ऊएक सहासी सुर वीरता भएको पात्र हो । उसको जीवन वरिपरि नै कथा घुमिफेरी आएकोले उसलाई केन्द्रीय पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । ऊ परिवेश अनुसार चल्न सक्ने पात्र भएकाले उसलाई अनुकूल चरित्रका रूपमा लिन सकिन्छ । उसले आफ्नो स्वार्थको लागि मात्र नभएर सम्पर्णको प्रतिनिधित्व हुने गरी भूमिका निर्वाह गरेकाले ऊ वर्गीय चरित्र हो । ऊ एउटा राजाको सात चेला मध्येको अन्तिम कान्छो टाठोबाठो छोरो हो । उसले जीवनमा आएका हरेक समस्यालाई आफ्नो ज्यानको बाजी राखेर पनि समाधान गरेको छ । समय अनुसार तीनवटी युवतीसँग बिहे गर्न बाध्य हुन पुग्ने पात्र ऊ एक महान् विचार दृष्टीकोण राख्ने नायक हो । उसको भूमिका कथामा सुरुदेखि अन्त्य सम्म रहेको छ र ऊ बिना कथानक अगाडि नबढ्ने भएकाले ऊसलाई बद्ध र स्थिर पात्रको रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.१.२.२किरीदान्नाबा वा राक्षस

किरीदान्नाबा वा राक्षस यस कथाको प्रमुख पात्रको रूपमा नै रहेको देखिन्छ । ऊसँग अद्भूत क्षमता भएकोले उसलाई सबै मानिसलाई ध्वस्त पार्न सक्ने एक वीरता प्रर्दशन गर्ने चरित्रका रूपमा लिन सकिन्छ । ऊसँग एक छोरी छ । उसले कान्छो छोराको ज्यान लिने बाचा खाएपनि ऊ त्यसले आफूलाई ससुरा भनी सम्बोधन गरेपछि के गरौं के गरौं भनेर बढो दोधारमा पर्ने एक चरित्रका रूपमा रहन्छ । सुरुमा मानिसलाई परास्त गर्ने पात्र पछि समयसँगै परिवर्तन भई तिनै ज्यान लिनेसँग ज्यान दिनपनि पछि पर्दैन । ऊ मान्छेको जीवनको रहस्य बुझ्ने पात्रका रूपमा पनि आएका छ । समय अनुसार परिवर्तन हुने भएकाले उसलाई गतिशील, प्रतिकूल, व्यक्तिगत र बद्ध चरित्रका रूपमा उसको भूमिका देखा पर्दछ ।

३.१.२.३ किरी दान्नाबाकी छोरी

किरीदान्नाबाकी छोरी मानवलाई माया गर्नु एक सहयोगी पात्रका रूपमा आएकी छन् । कान्छो छोराको ज्यान आफ्नो बुवाबाट बचाउन विभिन्न जादू तन्तमन्त्र गरेर कान्छो छोरोलाई जुम्रा बनाएर आफ्नो टाउकोमा राख्ने एक सहयोगी पात्र हो । राजकुमारसँग बिहे गर्ने भावविचार भएकीले अन्तिममा ऊ सफल पनि भएकी छे । उसलाई राजकुमारको तेस्रो श्रीमती बन्ने अवसर जुटेको छ । राक्षसको छोरी भएपनि मानिसलाई मन पराउने,मानिससँग

बिहे गर्ने एक साहसी पात्र हो । उसको भूमिका कथामा सहायक, अनुकूल, स्थिर, वर्गीय र मूक्त चरित्र रहेको छ ।

३.१.२.४ माथिल्लो एककोटमा रहेको राजा

एककोटमा रहेको एक राजा यो कथाको खलनायकको रूपमा रहेकोछ । ऊ कथाको अन्त्य भागतिर आएपनि एक असल खलनायकको भूमिकालाई निर्वाह गर्ने पात्र हो । आफ्नो छोरीलाई राजकुमारलाई नदिन थुप्रै बाचाकसम राखेपनि सबैबाट हार प्राप्त गरेकाले अन्तमा केही गरी नसकिने भएकाले छोरी दिने पात्र हो । ऊ राजा भएकाले उसँग थुप्रै बल, क्षमता भए पनि त्यसले कुनै काम गर्न नसम्नु जितेरपनि हार्नुले ऊ अन्तमा लज्जित पनि हुन पुगेको छ ।

यस कथा सबैपात्रको चरित्रचित्रण गर्न सम्भव नभएकाले प्रमुखपात्रको चित्रण गरिएको छ । यस कथामा यी माथिका पात्र लागयत अन्य सहायक पात्रको रूपमा सातचेला भएको राजा, सात चेली भएको राजा, गाउँले, सात चेली, सातभाइ, गद्यायालो, पहाड थाम्ने व्यक्ति, कानो, लोड्या र दरबारका काजी मन्त्री, सेना, सानोबाने, रोप्नेरीहरू आदि पात्रको आफ्ना-आफ्नो ठाउँमा अद्‌भूत क्षमता प्रर्दशन गर्ने सहयोगी पात्रका रूपमा रहेका छन् । यी बाहेक मानवेत्तर पात्रको पनि उपस्थिति रहेको छ ।

३.१.३ परिवेश

नैमूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति कथा यो नै समयको हो भनेर यसलाई भन्नु त्यति सहजै तरिकाले भन्न नसकेपनि यो पौराणिककालको कथा हो । यस कथामा स्थानिक परिवेश भने धेरै फराकिलो छ । धर्तीमुनिदेखि लिएर स्वर्गलोकको चित्रणसमेत यसमा रहेको पाइन्छ । यहाँ राजदरबार, बाटोघाटो, वन जङ्गल, तलाउ र तलाउ भित्रको किरीदान्नाबाको दरबार, खेतबारी, पहाड, पर्वत, नदी, खोला, गाउँ, कानाको निवास, गद्यालाको निवास, राजाको राजनिवास लगायत भीरपाखा आदिको चित्रण यसमा गरिएको छ । परिवेशका दृष्टीकोणले यो अत्यन्त सफल बन्न पुगेको छ ।

३.१.४ उद्देश्य

पौराणिक विषयमा आधारित यस लोककथाले फराकिलो ढङ्गमा थुप्रै भावविचार बोकेको छ । यहाँ एउटा सत्य साहसी व्यक्तिभित्र कति क्षमता, सुरवीरता हुँदोरहेछ भन्ने विचार एकातिर छ भने अर्कोतिर विभिन राजकोटको क्षमता कति छ ? एउटा राक्षसभित्र कति क्षमता छ ? एउटा कानो मानिसभित्र कति अद्‌भूत क्षमता छ ? एक गद्यालो भित्र कति क्षमता छ ? एउटा राक्षसको छोरीभित्र कस्तो अद्‌भूत क्षमता विचार छ ? एक सात चेला र सात चेली भएका राजाराजा बीच कस्तो विचार प्रकट भएको छ ? एक राजकोटको राजा कति शक्तिमान छ ? यी यस्तै इत्यादी प्रश्नको सङ्गालोमा पनि यी सबै भन्दा पहलमान्, बुद्धिमान, शक्तिमान, जानकार राजकुमारको जीवनमा के कस्ता उतारचढाव आए यी सबैको समस्या समाधान गर्ने विचार प्रकट गुर्न यस कथाको प्रमुख उद्देश्य हो ।

यसकथामा धार्मिक, सांस्कृति, नैतिकता आदि सन्देश प्रदान गरेको छ । यहाँ अकल्पनीय शक्तिको पनि प्रयोग भएको देखाएको छ । हामीले कसैलाई पनि हेप्नु हुन्न । कोसँग कति क्षमता हुन्छ त्यो परिवेशले सिर्जना गर्छ त्यो सबै कुरा नबुझी हामीले आफूले आफुलाई सर्वस्व ठान्नु त्यो भ्रममात्र हुनेछ । यसलै हामीले सबैले एकअर्कोको पीरमर्का बुझेर सहयोग गर्ने बानी लाई मनबाट कहिल्लै नहटाउनु भन्ने विचार सबै प्राणीले बोक्नु जरुरी छ । यस्तो सरानीय भावविचारका साथ यस लोककथाको अन्त्य सुखान्तमा सुरुभएर बीचमा विभिन्न दुःख, बाधाअर्चन सहनु परेपनि अन्तमापनि सुखान्तमा गएर कथाको अन्त्य भएको छ । एक युवकको जीवनमा बिहे गर्दा जस्तासुकै कठिनाई आएपनि त्यो सबैको समाधानका उपायको खोजी गर्नुपर्छ भन्ने विचार यसले दिन खोजेको छ ।

३.१.५ भाषाशैली

प्रस्तुत कथाको भाषा थलीनौबिस क्षेत्रको प्रचलित भाषिका भएपनि त्यो भाषिकाका धेरै जसो शब्द भानुभक्तको पालाको भाषासँग मिल्दोजुल्दो भएकाले यसको भाषा सरल र सहज बन्न पुगेको छ । यसको शैली भने संवादात्मक धेरै रहको छ । रोचक र घोचक रूपमा प्रयोग भएको यसको शैली तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दु बाह्य कथनपद्धतिमा अगाडि बढेको छ । यसका घटनाहरू यसपछि के होला ? यसपछि के होला ? भन्ने कौतूहलता प्रदान गर्ने कथानक चक्रीय शैलीमा अगाडि बढ्छ ।

३.२ कमलको फूल लोककथाको विश्लेषण

कमलको फूल कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.२.१ कथानक

एकदेशमा एक राजा हुनु र त्यसका सातवटी रानी हुनु, कान्छी रानी बाट भएको बालकलाई जङ्गलमा फाल्नु तर त्यो तरुलको लहरा खाएर बाच्नु, राजा जङ्गलमा शिकार खेल्न जानु एउटा बालक देख्ने बित्तिकै त्यसको आँखा फुट्नु र कुष्टी आउनु, त्यसको उपाय खोज्न स्वर्गबाट कमलको फूल ल्याएपछि मात्र राम्रो हुने सल्लाह पाउनु, राजाका छवटी रानीका छवटै छोरा स्वर्ग कमलको फूल लिन जानु तर बाटोमा मयानीको फन्दामा पर्नु, यत्रो भीड कहाँ जान्छ भनीजङ्गलमा भएको बालकले सोधपुज गर्नु, त्यो अभागी बालक पनि जानु, छभाइ तास खेल्दा कौडी हुनु, मयानी तासको खाइबा हुनु, अभागी छोरो मयानी कहाँ जाँदा मयानीले स्वागत गर्नु, मयानीसित सत्य कुरा गर्नु, अभागी बालक जागीर दिने ठाउँमा जानु, मयानीको सबै सम्पत्ति जितेर मयानीलाई पनि जित्नु, राक्षसलाई मलाई खा भन्नु अभागी बालकले, राक्षसले आफ्नी छोरीको घरमा पुऱ्याउनु, राक्षसनीका मीतले स्वर्गजाने बाटो बनाउनु, स्वर्गबाट अप्सारको कोठाबाट सुनको औंठी र बगैचाबाट कमलको फूल ल्याउनु, राक्षस कहाँबाट आउँदा उसकी छोरीलाई विवाह गरेर ल्याउँदा रौंको गुजुल्टो दाइजो दिनु, मयानी कहाँ राक्षसनीको छोरी र मयानीलाई तिमीहरू त्यतै बसीराख म यो कमलको फूल पुऱ्याउँछु भन्नु, ती छभाइलाई छुटकरा दे भन्नु, बाटोमा कमलको फूल छ भाइले

खोस्नु, एउटा राक्षसले दिएको रौं जलाउनु, विभिन्न कार्यपछि बुवा र छोराको चिनजान हुनु आदि यस कथानकका मुख्य घटना हुन् ।

कमलको फूल लोककथा पौराणिक विषयमा आधारित छ । यसको कथानक धेरै फराकिलो छ । यसको कथानक फराकिलो भएर नै चक्रीय रूपमा घुमेको छ । यसको कथानकलाई एउटा राजाका छवटी श्रीमती हुनु, त्यसपछि सातौं रानीसँग बिहे गर्नुदेखि लिएर राजा जङ्गलमा शिकार खेल्न जाँदा एउटा बच्चा देख्ने बित्तिकै आँखा फुट्नुसम्मको घटनाहरू कथाको आदिभागको रूपमा लिन सकिन्छ । यस्तो राजालाई कुष्टी लाग्नुका साथै आँखा फुटेपछि उसको छोराहरू मुथीलोक कमलको फूल लिन जानुदेखि लिएर स्वर्गलोकबाट कमलको फूल जङ्गलमा फलेको बच्चाले लिएर बाटोमा आउँदा छ भाइले खोस्नुसम्मका घटनाहरू यसको मध्य भागका रूपमा मानिन्छ । कमलको फूल खोसेर ल्यानुदेखि राजाले सत्यकुरो मयानी र स्वर्गाकी अप्सराबाट थाह पाउनु पछि आफ्नो जङ्गलमा फालेको छोराले नै मलाई बचाएको भन्ने थाहा पाउनसम्मका घटनाहरू यसको अन्त्य भाग हो । कौतूहलता प्रदान गर्ने यसको कथावस्तु प्रत्येक घटनालाई राम्रोसँग उनेको छ । सत्य जति लुकाएपनि एकपटक कुनै न कुनै रूपमा बाहिर आउँछ । आखिर सत्यकर्म गर्नेको नै जीत हुन्छ भन्ने विचार यस कथानकले दिएको छ ।

३.२.२ पात्र वा चरित्र

यो कथाको संरचना नै ठूलो भएकाले यसमा पात्रहरूको सङ्ख्या धेरै छ । पात्रहरूको सङ्ख्या धेरै भएपनि यसमा प्रमुख पात्रको रूपमापात्रको भूमिका खेल्नेको चरित्र चित्रण गरिएको छ ।

३.२.२.१ अभागी बालक

यस कमलको फूल कथाको अभागी बालक एक राजाको सातौं रानीको छोरा हो । जन्ममा अभागी भएर जन्मे पनि कर्मले उसलाई भाग्यमानी बनाउन खोजेको छ । ऊ लोककथाको घटनामा धेरैजसो ठाउँमा आएको र उसैको माध्यमबाट कथा अगाडि बढेकाले उसलाई कथाको प्रमुख नायकका रूपमा लिन सकिन्छ । राजदरबारमा जन्मेर पनि बच्चामै मार्ने हेतुले जङ्गल लगेर फालिइएको बच्चा दैवले तरुलको लहराबाट दुध उत्पन्न भई त्यही खाएर बाँच्न सफल भएको पात्र हो । विचरा बच्चाको के दोष राम्रोसँग जन्मनु नपाउदै दरबारबाट, आमा बुवाबाट टाढा हुन पुगे पनि एक असल छोरोको कर्तव्य भने उसले आफ्नो ज्यानको बाजी राखेर बाबुको उपचार गर्नु सफल हुन लाग्दा त्यो जस अरूले लिन विभिन्न प्रयास गेरे पनि त्यो सफल भएके छैन । उसले सुरुदेखि मध्यसम्म दुःख भोग्नु परेपनि अन्तमा ऊ राजा भई आफ्नो सत्यकर्म देखिन सफल भएको छ । एक साहसी भएर आफ्नो ज्यान राक्षसको सामु, स्वर्गकी अप्सराको सामु जोखिममा राखेर पनि आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्ने चरित्रका रूपमा ऊ सत्य सावित गर्न सफल भएको छ । उसलाई कथाको प्रमुख, अनुकूल, स्थिर, वर्गीय र बद्ध चरित्रका रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.२.२ .२ छभाइ

कमलको फूल कथामा छभाइको भूमिका सहायक पात्रको रूपमा देखिन्छ । उनीहरू आफ्नो बुवालाई कुष्टीलाग्नुका साथै आँखा फुटे पनि त्यसको उपचारको एक मात्र विकल्प अरूले स्वर्गबाट कमलको फूल ल्याएपछि मात्र ठीक हुने तर त्याहाँबाट कमलको फूल ल्याउन सम्भव नभएको भनेपछि यिनीहरू हामी जसरी पनि मुथीलोकबाट कमलको फूल ल्याउछु भनी घरबाट जिद्दि गरेर जाँदाजादाँ बीचबाटोमा मयानीको घरमा जुवापासा खेल्दा हारेर आफू समेत उसैको कमारो हुन पुगेका पात्र हुन् । आफ्नो भाइका कारण त्याहाँबाट छुटे पनि फेरी आफ्नो भाइले स्वर्गबाट ल्याएको कमलको फूल खोसेर बुवालाई ठीक पारी बुवाबाट प्रसंसा पाएपनि अन्तमा त्यो कुरा थाहा पाएपछि तिनीहरूको शिर निहुरेको छ । उनीहरू कथाका सहाउक प्रतिकूल, व्यक्तिगत, बद्ध र गतिशील चरित्र भएका पात्र रहेका छन् ।

३.२.२ .३ मयानी

मयानी यस कमलको फूल कथाकी नायिकाका रूपमा आएकी छिन् । ऊ आनन्दसँग जीवन जिउने पात्रका रूपमा रहेकी छ । ऊ घरमा आएका पाउनालाई रात्री भोज खुवाएर जुवापासा खेल्दै रमाइलो गरौं भन्दै तिनीहरूको धन सम्पत्ति जितेर कौडी बनाइ नौकर बनाएर खुसी रहने एक सहासी पात्रका रूपमा पनि रहेकी छ । एकदिन अभागी बालकलाई भव्य स्वागत गर्दै त्यसलाई तास खेन्न लागाउँदा अभागी बालकले अर्कोदिन खेल्ने भनी भन्यो र आर्को दिन पैसा लिएर तास खेल्दा मयानीले सबै पैसा जित्न मुसाको माध्मबाट तास जित्ने पत्तालागेपछि अभागी बालकले उपाय रचेर अर्को दिन जुवापासा खेल्दा मयानीले सबै पैसा हारेर अन्तमा आफूसमेत बाजीमा हारिनु र त्यसैसँग बिहे गर्न पुग्नु परेको छ । अन्तमा अभागी बालकलाई न्याय दिनुमा सही भूमिका खेल्ने चरित्रका रूपमा ऊ देखिन्छि ।

३.२.२ .४ राजा

राजा यस कमलको फूल कथाको सातौं रानीको श्रीमान, सातौं छोराको बुवा र जन्ताको राजाका रूपमा रहेको छ । उसलाई कथाको प्रमुख पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ किनकी यिनको उपाचारको क्रममा नै अरू पात्रको कार्य बन्न सफल भएको छ । उसको कर्मको कारण कथाको उठान भएको छ र उसैको कार्यको कारण नै कथाको बैठान भएको छ । यसरी उसलाई कथाको प्रमुख पात्रको रूपमा नै लिन सकिन्छ ।

यसरी यस कथामा राक्षस, राक्षसको छोरी, राक्षसनीकी छोरी, स्वर्गकी अप्सरा लगायत सबैको आ-आफ्नो ठाउँमा उत्तिकै सहायक भूमिका रहेको छ । सबैले कथानकलाई अगाडि बढाउन मद्दत पुऱ्याएका छन् । यसगरी राजदरबारको सैनिक, राजाका श्रमती, बाहुन, गाउँले, जङ्गलको कानो, मयानीको घरका नौकर, चाकर,ब्यापारी आदि पात्रको पनि कथामा गौण भूमिका रहेको छ । यस्तै मानवेत्तर पात्रका रूपमा घोडा, मुसा, मुसी न्याउलो लगायतका पात्रहरू रहेका छन् । पात्रको हिसाबले यो कथा सशक्त देखिन्छ ।

३.२.३ परिवेश

कमलको फूल लोककथाको परिवेश व्यापक छ । यसको कालिक परिवेशका रूपमा भने पौराणिक समय नै हो । स्थानिक परिवेशका रूपमा भने राजकोट, राजदरबार, वनजङ्गल, कञ्चनपुर बजार, मयानीको घर दरबार, ब्यापारी वा जागीर दिनेवालाको घर, पहाड , खोला, धर्ती र आकाश बीचको चित्रण, बाटोघाटोको चित्रण, स्वर्ग जाने बाटोको चित्रण, स्वर्गको चित्रण, स्वर्गकी अप्सराको कोठा र बगैचाको चित्रण र त्याँहाबाट फर्कने विभिन्न ठाउँको चित्रणले गर्दा यस लोककथाको स्थानिक परिवेश पनि सशक्त बन्न पुगेको छ । भोगोलिक परिवेशले गर्दा पनि यो लोककथा रमाइलो बन्न पुगेको छ ।

३.२.४ उद्देश्य

हरेक लोककथाले कुनै न कुनै उद्देश्य बोकेको हुन्छ । यहाँपनि यस लोककथाले विविध उद्देश्य बोकेको छ । सत्य जति लुकाएपनि लुक्दैन, यति सहास र आँट, बुद्धि छ भने मानिस जस्तो सुकै ठाउँबाट पनि फर्केर आउँछ । मानिसलाई समय र परिवेशले रोगी बनाउँछ तर गयौं भने हरेक रोगको उपचार सम्भव छ । यहाँ हरेकको शक्ति देखिएको छ । मानिस , राक्षस र देवताको आफ्नो-आफ्नो बुद्धि, वल, क्षमताको प्रयोग भएको देखाउन खोजिइएको छ । मानिस जन्मिदै दोषी हुँदैन, दोषी त त्यो समाज र समयले बनाउँछ भन्ने कुरा एकतिर छ भने अर्कोतिर काम गर्ने एउटा, दुःख पाउने एउटा जसपाउने अर्को हुन्छ भन्ने कुरा पनि देखाउन खोजिएको छ । समाज स्वार्थी पनि छ, समाज सहयोगी पनि छ भन्ने भावविचार पनि यहाँ प्रकट भएको छ । एउटा राजा र उसको सातौं अभागी छोराको जीवन कालमा आएका उतारचडाबका घटनाहरूलाई यहाँ लोक कथामा एकअर्कोलाई सुन्ने र सुनाउनु खोज्नु र नैतिकताको पाठ सिकाउनु नै यसको मूल उद्देश्य हो भन्न सकिन्छ ।

३.२.५ भाषाशैली

यस कथाको भाषा सरल र सरस नै देखिन्छ तर कतै कतै स्थानीय शब्दको प्रयोग हुन आएपनि ती शब्द मिलाएर बुझ्न सकिने खालका नै छन् । यसको शैली भने चक्रीय रूपमा नै अगाडि बढेको छ । तृतीय पुरुष वा बाह्य दृष्टिविन्दुमा यसको कथनपद्धती अगाडि बडेको छ । यस पछि के होला ? यस पछि के होला भन्ने यसको वर्णनात्मक शैली कौतूहता प्रदान गर्ने खालको नै छ । कतै कतै संवादात्मक र कतै वर्णनात्मक शैलीमा यो लोकथा प्रस्तुत भएको छ ।

३.३ सत्यदेवी लोककथाको विश्लेषण

सत्यदेवी कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.३.१ कथानक

एक ठाउँमा राजा हुनु र त्यसकी एउटा छोरी हुनु, छोरी शिवजीको भागमा पर्नु, शिवजीको घरमा केही नभएको सबै चिज बन्नु, बुवाले पूजा गर्नु, सत्यदेवी नबोलाए पनि जानु, अग्नीमा हाम फालेर भस्म हुनु, अर्को जुनीमा पार्वती बन्नु, शिवजीको कै हुन पाउँ भनेर तपस्या गर्नु, शिवजीले विष्णुलाई पार्वती माग्नु लगाउनु, पार्वतीको बुवाले विष्णु भगावान्को दिनलाई ठीक्क गर्नु, पार्वती भागेर जङ्गल जानु, अन्तमा सबै कुरा बुबासँग भन्नुसम्मका घटनाहरू यस सत्यदेवी कथाको कथानकका रूपमा आएका छन् ।

पौराणिक विषयमा आधारित लोककथा एक नैतिक सन्देशात्मक कथा हो । यसको कथानक सत्यदेवीको जीवन वरिपरि घुमेको छ । यसको कथानकलाई आदि भागका रूपमा प्रजापतिको छोरी बिहान सङ्कल्प गर्ने बेला शिवजीका भागमा पर्नु देखि लिएर सत्यदेवी आगोमा जलेर भस्म हुनुसम्मका घटनाहरूलाई लिन सकिन्छ । यस्तै मध्य भागका रूपमा शिवजीले जलेर भस्म भएकी सत्यदेवीलाई उठाएर ल्याउनुदेखि लिएर अर्को जुनीमा सत्यदेवी पार्वती भएर जन्मनुसम्मका घटनाहरू लिन सकिन्छ । त्यस्तै अन्तिम भागका रूपमा अर्को जुनीमा पार्वती भएर जर्न्मे पछि सात वर्षदेखि सत्र वर्षसम्म म पहिले जुनीमा शिवजीकी थिए, अब पनि शिवजीको हुनपाउँ भनी तपस्यागर्नु देखि लिएर अन्तमा कैलाशकुटबाट शवजीले पार्वती लिएर आउनसम्मका घटनाहरू पर्दछन् । सत्य गरेपछि आफ्नो लक्ष्य पूरा हुन्छ भन्ने कुरा यहाँ देखाइएको छ ।

३.३.२ पात्र वा चरित्र

यस सत्यदेवीको लोककथाका प्रमुख पात्रका रूपमा सत्यदेवी र शिवजीनै हुन् । यी प्रमुख पात्रको चरित्रचित्रण निम्नानुसार गरिएको छ ।

३.३.२.१ सत्यदेवी

सत्यदेवी सत्यदेवी कथाकी नायिका हुन् ।उसको जीवनकालको घटनाहरू नै कथाको रूपमा उतारिएको छ । सत्यदेवीकै केन्द्रविन्दुमा कथावस्तु घुमेकाले यस कथाको नाम पनि सत्यदेवी नै राखिएको छ । ऊ प्रजापतिकी एक मात्र छोरी हुन् । बुवाले जस्तो बाचा गरे त्यो सरासर मान्ने एक असल छोरीको भूमिका पनि निर्वाह गरेकी छिन् । यिनी शिवजीकी श्रीमती हुन् । आफ्नो जीवन बुवाको सामु बलिदान दिएपनि पछि अर्को जुनीमा पार्वतीका रूपमा जन्मेर शिवजीको हुन सात वर्षदेखि सत्र वर्ष पुगुन्जेलसम्म तपस्या गर्ने पात्र पनि हुन् । असल प्रेमीकाका साथै असल श्रीमती बन्न पनि सफल भएकी छिन् । यिनलाई प्रमुख, वर्गीय, प्रतिकूल, गतीशील र बद्ध चरित्रका रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.३.२.२ शिवजी

शिवजी यस सत्यदेवी लोककथाको नायक हुन् । यिनी सत्यदेवी र पार्वतीका श्रीमान् हुन्छन् । आफ्नो रूप कोडीको बनाइ सत्यदेवी लिन जाने एक साहसी पात्र हुन् । उनी

विभिन्न टुनामुना गरेर रूप परिवर्तन गर्ने, विश्वमा के भइरहेको छ धेरै कुराको जानकार पाउने एक विद्वान् हुन् । उसको भूमिका पनि कथामा सुरुदेखि अन्त्यसम्म भएकाले उसलाई प्रमुख र बद्ध पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । ऊ वर्गीय, अनुकूल र स्थिर चरित्रका रूपमा देखा पर्छ ।

यी लगायत विष्णुभगवान्, प्रजापति, गिरीराजा,सत्यदेवीका साथीहरू, देउकुमारहरू, बाहुन आदि यस कथाका सहायक तथा गौण पात्रका रूपमा आएका छन् ।

३.३.३ परिवेश

सत्यदेवी लोककथाको कथानक छोटो भएपनि यसको परिवेश भने निकै फराकिलो नै रहेको छ । कालिक परिवेशका हिसावले यो पौराणिक समय नै मानिन्छ । यसको स्थानिक परिवेशका रूपमा भने राजदरबार, वनजङ्गल, हरिद्वार, कुरुद्वार, गङ्गाजी, बैजीनाथ, केदार, कौलाशकोट आदि विभिन्न ठाउँको चित्रण भएको छ । यसरी विभिन्न ठाउँको चित्रण भएकाले यसको स्थानिक परिवेश सशक्त देखिन्छ ।

३.३.४ उद्देश्य

सत्यदेवी लोककथाको पनि अरू कथाको एक न एक उद्देश्य भए जस्तै यसको पनि आफ्नै छुट्टै उद्देश्य रहेको छ । यस लोककथाले पार्वती र शिवजीको जीवनको ओराली उकालीलाई देखाउनुका साथै धार्मिक साँस्कृतिक राजनीतिक परिवेशको जाकारी दिन खोजेको छ । त्यस्तै टुनामुना, जदु मन्तर पनि यहाँ देखाउनु खोजेको छ । दैविक शक्ति भनौं या ईश्वरीय शक्तिलाई पनि यहाँ प्रदर्शन गर्न खोजिएको छ । विभिन्न देवीदेवताका धामहरूलाई पनि चिनाउन खोज्नुका साथै पार्वतीले शिवजीको व्रत लिएको तीजको पसङ्गलाई पनि यहाँ जोड्न खोजिएको छ ।

३.३.५ भाषाशैली

यस सत्यदेवी लोककथाको भाषा बझाङ लिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रको प्रचलित भाषिकाको ठेट शब्दको प्रयोग भएपनि यो सहज रूपमा बुझ्न सकिन्छ । यसको शैली संवादात्मक, वर्णनात्मक ढङ्गमा आएको छ । यसपछि के होला, यस पछि के होला भन्ने कौतूहलता प्रदान गर्ने खालको छ जसको कथनक रेखीय ढाँचामा शृङ्खलित रूपमा आएको छ ।

३.४. गडुल रे गडुल्याइनी लोककथाको विश्लेषण

गडुल रे गडुल्यानीको कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.४.१ कथानक

गडुल रे कडुल्याइनीको लोककथा गडुल र गड्ल्याइननीको भेटघाटबाट यसको कथानक अगाडि बढेको छ । यसको संरचना हेर्दा आदि, मध्य र अन्त्य भागमा छुट्याउनु गाह्रो छ । आदि, मध्य र अन्त्य भाग छुट्ट्याउन गाह्रो भएपनि यसको सुरु पूर्व दिशाबाट गडुल आएर खन्नु र पश्चिम दिशाबाट गडुल्याइनी आएर खन्नु बार वर्षपछि खन्दा खन्दा बीचमा भेट हुनु, भेट भएपछि गडुल्यानीका कोखमा बस्नुदेखि भएको छ । अन्त्यमा पाण्डव र कौरबीचको लडाइमा पाण्डवले जितेको प्रसङ्ग यहाँ उल्लेख गरिएको छ । बीचमा भने कुन्तारे मैताइको जन्म भएको हुँदा एउटाले मु जेठी भन्छ एउटाले मु जेठी भन्छ त्यसै प्रसङ्गमा विष्णुभगावानसँग निसाप माग्दा सँगै जन्मेको कुरा यहाँ उल्लेख गरेको छ । यसको कथान चक्रीय ढाँचामा अगाडि बढेको छ ।

३.४.२ पात्र वा चरित्र

यस कथामा गडुल रे गडुल्याइनी प्रमुख पात्र हुन् । यिनको प्रसङ्गबाट कथाको उठान भएको छ । यो सृष्टी सिर्जना गर्नुमा यिनको ठूलो भूमिका छ । त्यस्तै यिनलाई नायक र नायिकाका रूपमा पनि लिन सकिन्छ । अनि कुन्ताइरे मताई, कैलागाई र गङ्गामाई, कौरव र पाण्डव, विष्णुभगावान् पनि यस कथाका सहायक पात्रका रूपमा आएका छन् । यसकथामा पात्रको भूमिका त्यति सशक्त देखिदैन किनकी यो पौराणिक भएकाले यसमा घटनालाई प्रधानता दिएको भेटिन्छ ।

३.४.३ परिवेश

यस लोककथाको कालिक परिवेशका रूपमा पौराणिक समय वा लोकजीवन नै हो । यसको स्थानिक परिवेशका रूपमा भने पूर्व र पश्चिम दिशाको वर्णन, आकाश र धर्तीको वर्णन, वनजङ्गल, नदी, पाण्डव र कौरवको युद्धभूमि आदि ठाउँहरू आएका छन् ।

३.४.४ उद्देश्य

प्रस्तुत गडुल रे गडुल्याइनी लोककथाले यो पृथ्वीको उत्पति कसरी भयो भन्ने भावविचार बोकेको छ । यस धर्तीको सिर्जना हुँदा अण्डा फुटेर भएको पङ्गसगलाई पनि यहाँ देखाउन खोजिएको छ । यदि सत्य गरेको छ भने बुद्धि छ भने जस्तो सुकै युद्ध पनि जित्न खोजेको छ । यहाँ पौराणिक विषयको पनि चित्रण गरिएको छ । जसमा पाण्डव र कौरवको लडाइँको प्रसङ्गलाई पनि यहाँ देखाउन खोजिएको छ ।

३.४.५ भाषाशैली

यस लोककथाको भाषा स्थानीय भाषाको प्रयोग भएकोले केही शब्दको अर्थ बुझ्न कठिन भएपनि भाषा सुमधुर नै रहेको छ । वर्णनात्मक र संवादात्मक शैलीमा यसको कथन अगाडि बढ्छ । तृतीय पुरुष, बाह्य दृष्टिविन्दुमा यसको कथनशैली सन्देशात्मक छ ।

३.५ एकाका चारचेला लोककथाको विश्लेषण

एकाका चारचेला कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.५.१ कथानक

एकाका चार चेला हुनु, ती चारचेला दिनभरि घुम्नु, बेलुका बुबालाई आज यो ठाउँ गयौं भनेर सुनाउनु, उत्तर दिशा नजानु भनेर बेलुका सधैं भन्नु, एक दिन उत्तर दिशा के रहेछ भनी पालोपालो लगाएर त्यसका चारै छोरा जानु र त्यतै थुन्नीनु, पछि बुवा गएर जफाव दिएर छोरालाई निकालेर ल्याउनु आदि घटनाहरू यस कथाका मुख्य घटनाहरू हुन् ।

यस एकाका चार चेला लोककथाको कथानक चक्रीय रूपमा नै अगाडि बडेको छ । यो पौराणिक विषमा आएको छ । चारचेला र बुवाको जीवनमा आएका उतारचढाबलाई यहाँ प्रस्तुत गरेको छ । बुवा चाहि आफ्नो काममा व्यस्त हुनुहुन्थ्यो । उसका चारचेला दिनभरि घुम्न मात्र जाने बेलुका यस्तो यस्तो ठाउँमा गयौं भनेर बुवालाई सुनाउँथे । बुवाले जहिले अरू जुनसुकै ठाउँमा गएपनि उत्तर दिशा नजानु भनेर बेलुका बेलुका भन्नुहुथ्यो र एकदिन उत्तर दिशा के रछ ? बुवाले जहिले नजानु भन्नु हुन्छ त्यहाँ के रहेछ भनेर खोज्दै जाँदा त्यहाँ थुन्नेको, पछि बुवाले छोराहरू घर नआएपछि खोज्दै जाँदा उत्तर दिशा थुन्नेको ठाउँबाट निकालेर ल्याउनु यसका मुख्य घटनाहरू हुन् । यस कथाले नौतिक उपदेश दिन खोजेको छ ।

३.५.२ पात्र वा चरित्र

यस कथामा प्रमुख पात्र बुवा र चारचेला हुन् । बुवाले जहिले छोराको हेरचाह गर्छ आफ्नो छोरालाई नराम्रो जोखिम ठाउँबाट बचाउने एक बुद्धिमान पात्र हो । उत्तर गेटमा जति प्रश्न सोधे पनि चार छोराले दिन नसकेर त्यतै थुन्नेको अवस्थामा बुवा गएर सबै प्रश्नको जफाब दिएर छोरालाई छुटाएर ल्याउने एक बुद्धिमान बाबुको रूपमा सावित भएको छ । त्यस्तै यस कथाका चार चेला पनि यस कथाका प्रमुख पात्र हुन् । उनीहरू बुवाले भनेको नमान्ने नजानु भनेको ठाउँमा के होला भनी जिज्ञासा राख्ने पात्रका रूपमा आएका छन् । कथाको प्रमुख, अनुकूल,वर्गीय, बद्ध चरित्रका रूपमा यी देखा पर्छन् । यी बाहेक कथामा उत्तर गेटका मानिस आदि सहायक पात्रका रूपमा रहेका छन् ।

३.५.३ परिवेश

यस कथाको परिवेश कसिलो छ । स्थानिक परिवेशका रूपमा लोकजीवनलाई नै लिन सकिन्छ । यसको स्थानिक परिवेशको रूपमा घर, दरबार, उत्तर गेट , बाटो लगायत विभिन्न घुमेका ठाउँ आदिको चित्रण गरेको छ ।

३.५.४ उद्देश्य

हरेक लोककथाको एउटा न एउटा उद्देश्य हुन्छ । यस लोककथाको पनि आफ्नो विशेष उद्देश्य रहेको छ । छोराले बुवा भन्दा जति बुझ्न खोजेपनि, जान्न खोजेपनि बुवा भन्दा कमजोर नै हुन्छ । अब पछि मानिसले मानिसको सत्यतालाई तोड्ने दिन आउँछ । एउटा बुवाले चारचेला सहजै रूपमा पालेको हुन्छ तर चारचेलाले एउटा बुवालाई पाल्न सक्दैन । भनेको नमान्दा बुवा भन्दा छोराछोरीको मृत्यु अगाडि हुन्छ भन्ने भावविचार प्रस्तुत गरेको छ । यहाँ विभिन्न उखान टुक्काको प्रयोगले गर्दा यस लोककथाले धेरै नैतिकताका सन्देश दिन खोजेको छ । आफू भन्दा ठूलाले दिएको अर्ती उपदेशलाई ध्यान नदिदा ठूलो धोका पाइन्छ भन्ने भावना पनि यहाँ दिन खोजेको छ ।

३.५.५ भाषाशैली

एकाका चार चेला लोककथाको भाषाशैली सरल र सरक्ष्स नै छ । कुनैकुनै ठाउँमा थलीनौबिस क्षेत्रको प्रचलित भाषिकाका केही ठेट शब्द आएपनि त्यसले कथाको मौलिकता झल्काएर थप सुन्दर बनाएको छ । विभिन्न उखान टुक्काले, प्रश्न उत्तरले कथालाई नौतिक उपेदशात्मक दिन खोजेको छ । जसले यसको शैलीमा रोचकताका साथै घोचकता पनि प्रदान गरेको छ ।

३.६ बालाकृष्ण लोकथाको विश्लेषण

बालाकृष्ण कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.६.१ कथानक

दशया र विजया माइत जाँदा भेट नहुनु, हरेक चाडको प्रतिक्षा गर्दा कहिले दिदी नआउनु कहिले बहिनी नआउनु, दिदी बहिनी घाँस काट्दा र गोरु चराउदा गीत गाउनु, गीतका शब्दबाट दिदीबहिनी चिन्नु, वरीकु लुकुर्या सल्ली पारी ढल्नु र पारीकी लुकुर्या सल्ली वारी ढल्नु, दिदी बहिनीको भेट हुनु, बालकृष्ण जन्मनु, बालाकृष्णले रूप फेरेर अन्तअन्त जानु आदि यसका प्रमुख घटानाहरू हुन् यिनै घटनाहरूबाट कथानकको निमार्ण यहाँ भएको देखिन्छ ।

यसको कथानक पौराणिक विषयबाट आएको छ । जसले एउटा दिदीबहिनी दशया र विजयाको जीवनमा आएको जीवन भोगाइलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । दिदी र बहिनीका बीचमा भेटघाट हुन विभिन्न बाधा अड्काउ आएका छन् त्यसको सचित्र घटनाहरूको चित्रण यहाँ गरिएको छ । दिदीबहिनीको जीवनमा र बालाकृष्णको जीवनमा आएको पसङ्गलाई यहाँ देखाउन खोजेको छ । यसको कथानकलाई आदि भागका रूपमा दिदीबहिनीको भेट काँहोलीदेखि खोलीमा दिदी खोलाको वारि घाँस काट्नु र बहिनी पारी गोरु चराउनुसम्मका घटनालाई लिन सकिन्छ । यसको मध्य भागको रूपमा वारिपारिबाट

दुवै दिदीबहिनीले गीत गाएछ गीतका शब्दबाट दिदीले बहिनी चिन्योछ, गीतको शब्दबाट बहिनी चिन्यादेखि कृष्णबालाले अरूको दुध, मह चोरी खानसम्मका घटना रहेका छन् । एकदिन कृष्णबालाले दुध खायोभनी त्यसको आमालाई भनौं भन्दादेखि यसरी बलाकृष्णले रूप फेर्नुसम्मको घटनाहरू अन्त्य भाग हो ।

३.६.२ पात्र वा चरित्र

यस बाल कृष्णलाई केन्द्रविन्दु बनाएर कथालाई अगाडि बढाइएकाले यसलाई प्रमुख पात्रको रूपमा लिइन्छ । यस्तै दशया विजया दिदीबहिनीको जीवनमा आएका घटनालाई उतारेकोले यिनको भूमिका पनि कथामा प्रमुख पात्रको रूपमा रहेको छ । यस्तै गाउँले, दुर्गा, शिवजी, आदि यस कथाको सहायक पात्रका रूपमा आएका छन् । सबै पात्रको आ-आफ्नो ठाउँमा महत्त्वपूर्ण भूमिका नै रहेको छ ।

३.६.३ परिवेश

यस लोककथाको कालिक परिवेश पौराणिककाल नै हो भने स्थानिक परिवेशका रूपमा वन जङ्गल, खोला, पाखा, पखेरा गाउँघर लगायत स्वर्गपाताल आदिको चित्रण भएको पाइन्छ । परिवेशका दृष्टिले र यो विषयवस्तुका दृष्टिले यो यसको संरचना मिलेको नै छ ।

३.६.४ उद्देश्य

वालाकृष्ण लोककथा दिदी र बहिनीको भेटघाट हुँदा त्यो बेला कठिनाइ कति थियो ? तिनीहरूबीच भेटघाट हुन कति उतारचढाव आए भन्ने भाव विचार यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । दिदी र बहिनीको लामो समयपछि भेटघाट हुँदा के कस्तो भलाकुसाली हुँदोरहेछ भन्ने भावविचार पनि यहाँ प्रकट भएको छ । एउटा सानो बालक बालाकृष्णले कतिवटा भेषहरू बदल्दो रछ भन्ने कुरा पनि यहाँ देखाउन खोजिएको छ । यसमा लोकजीवनको संस्कृति, धार्मिक, आर्थिक, भौगोलिक र जादु टुनामुना आदि अवस्था चिनाउनु पनि एक यसको प्रमुख उद्देश्य हो । यहाँ नैतिक शिक्षा दिनु, धार्मिक कुराप्रति विश्वास राख्नुपर्छ भन्ने चोटिलो सन्देश पनि प्राप्त भएको छ ।

३.६.५ भाषाशैली

यस बालाकृष्ण लोककथाको भाषा स्थानीय परिवेशमा प्रचलित धार्मिक शब्दको प्रयोगले गर्दा मौलिकपन झल्किन्छ । कतैकतै गीतको प्रयोग भएकोले यसको शैली गीतात्मक पनि बन्न पुगेको छ । जसले गर्दा कथामा थप सुन्दरता थपेको छ । यस कथाको शैली सुरुसुरुमा गीतका माध्यम बाट नै अगाडि बढेको छ । तसर्थ यसमा गीतात्मक, संवादात्मक प्रचुरताका साथ यसको शैली अगाडि बढेको छ ।

३.७ नारधुनी कथाको विश्लेषण

नारधुनी कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.७.१ कथानक

नारधुनीका दुवै बाबुछोरा सरण खेल्नु, हिमारानी भात पकाउँदा झ्यालबाट हर्नु, भात डढाएको देखेर नारधुनीले हिमारानीलाई पिट्नु,हीमारानीले सरण खेलेर छेक्नु,हरे हीमा तैले सरण काँ सिकी भनी नारधुनीले सोध्नु, रिउरी कोट्या राजा मार्न जाँनु, दाजुभाइ झगडा हुनु, हीमारानीले हाम फालेर मर्नु, आदि यस नारधुनी कथाका घटनाहरू कथानकका रूपमा आएका छन् ।

नारधुनी लोककथा नारधुनी र हीमारानीको जीवनगाथामा आधारित छ । यी दुवैको जीवनमा आएको ओराली उकालीहरूको विषयवस्तुलाई टिपेर यहाँ कथाको रूप दिएको छ । यसको आदि भागको रूपमा नारधुनी दुई बावुचेला सरण खल्दा हीमारानीले झ्यालबाट हेर्नुदेखि नारधुनीले भात डडाएको देखेर हीमारानीलाई पिट्न खोज्दा सरण खेलेर छेक्नसम्मका घटनाहरू रहेका छन् । नारधुनीले हीमारानीलाई सरण कहाँ सिकी भन्नदेखि रिउरीकोट्या राजा मार्नु झाना अन्तिममा दुई दाजुभाइवीच लडाइ भएको थाहा पाउनुसम्मका घटनाहरू यस कथाको मध्यभागको रूपमा लिन सकिन्छ । यस्तै रिउडीकोट्या राजा मारेर आउनदेखि हीमारानीले त्यसै ठाउँमा हाम फालेर मर्नुसम्मका घटनाहरू कथाको अन्त्य भागका रूपमा लिन सकिन्छ । यसको कथावस्तु झिनो भएर पनि चक्रीय रूपमा आएको छ ।

३.७.२ पात्र वा चरित्र

यस कथामा प्रमुख पात्रको चरित्र चित्रण निम्नानुसार गरिएको छ :

३.७.२.१ नारधुनी

नारधुनी यस कथाको प्रमुख पुरुष पात्र हो जो कथामा नायकका रूपमा आएको छ । नारधुनीको वरिपरिनै कथानक घुमेकाले यस कथाको नामकरण पनि उसको चरित्रका आधारमा राखिएको छ । ऊ हीमारानीको श्रीमान् हो । आफ्नो छोरासँग सरण खेल्दा हीमा रानीले भात डडाएको देखेर श्रीमतीलाई पिट्न खोज्दा सरण खेलेर छेक्दा सरण कहाँ सिकी भनी खोजीनीति गर्ने चरित्रका रूपमा पनि ऊ रहेको छ । उसको भूमिका कथामा सुरुदेखि अन्त्यसम्म भएकाले उसलाई बद्ध पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । एक साहसी, युद्धबाट पनि विजय हासिल गर्ने बुद्धिवान् पात्रका पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । उसको कथामा प्रमुख, व्यक्तिगत, स्थिर चरित्रका रूपमा भूमिका रहेको छ ।

३.७.२.२ हीमारानी

हीमारानी यस नारधुनी कथाकी नायिका हुन् । यिनी आफ्नो छोरा र श्रीमान्ले बाहिर सरण खेल्दा झ्यालबाट हेरेर एकै छिनमा सिक्ने पात्रका रूपमा रहेकी छिन् । झ्यालबाट सरण खेलिरहेको बेला चुलामा भात डढेको कारणले श्रीमान्ले कुट्दा सरण खेलेर छेक्ने एक साहसी पात्रका रूपमा पनि यिनलाई लिन सकिन्छ । ऊ कथाकी वर्गीय, अनुकूल, बद्ध चरित्रको भूमिका खेल्ने पात्र पनि हो । उसको भूमिकले गर्दा कथानक पनि अगाडि बढेकाले यिनलाई प्रमुख पात्रका रूपमा राख्न सकिन्छ ।

यी माथिका बाहेक यस लोककथामा सहायक भूमिका खेल्ने पात्रका रूपमा नारधुनीको छोरा, नारधुनीको भाइ, नारधुनका ससुराली, रिउरीकोट्या राजा लागायतका थुप्रै पात्रहरू रहेका छन् ।

३.७.३ परिवेश

यस नारधुनी लोककथाको स्थानिक परिवेशका रूपमा खोला, घर, बाटो, युद्धभूमि, राजकोट, भीरपाखा आदिलाई त्रिचण गरिएको छ । यसको कालिक परिवेश लोकजीवन नै हो । यो परिवेशका सन्दर्भमा हेर्ने हो भने कथालाई सशक्त नै रहेको पाउन सकिन्छ ।

३.७.४ उद्देश्य

यस नारधुनी लोककथाको उद्देश्य भनको सरणको माध्यमबाट आफ्नो जीवन सुरक्षित कसरी राख्ने भन्ने नै हो । सरण सिकेको कारण नै आफ्नो ज्यान जोगाएकी हीमारानी पुरुष भन्दा पनि कम छैन भन्ने कुरा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । यहाँ नैतिक सन्देशका साथै आत्मरक्षा गर्नुपर्छ भन्ने भावना प्रकट पनि भएको छ । उखान टुक्कालाई जोड दिदै गीतका माध्यमबाट परम्परादेखि चल्दै आएको संस्कृतिलाई नयाँ पिडीमा हस्तान्तरण गर्नु यसको मूल उद्देश्य हो ।

३.७.५ भाषाशैली

नारधुनी लोककथाको भाषाशैली परिवेश सुहाँउदो नै रहेको छ । यसमा केही रोचक खालका शब्दहरूले यसलाई मीठास बनाउने काम गरेको छ । लोकदेखि चल्दै आएको यो कथाको प्रस्तुती शैली गीतिलयका साथ अगाडि बढ्ने भएकाले श्रुतिमधुर वा सुमधुर शैलीले यसलाई सुनौं-सैनौं लाग्ने कौतूहलता प्रदान गर्ने खालको शैली यसमा प्रयोग भएको छ । तृतीय पुरुष बाह्य दृष्टिविन्दुमा यसको कथनशैली रहेको छ ।

३.८.विष्णुभगवान् लोककथाको विश्लेषण

विष्णुभगवान् कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.८.१ कथानक

भगावान् र राक्षस बीच झगडा हुनु, अमृतको घडो खोसाखोस हुनु, राक्षसले अमृतको घडो लिनु, विष्णु भगवान् अप्सराको रूप लिएर राक्षेस कहाँ जानु, भगवान् र राक्षस बीच खोसाखोस भएपछि अमृतको घडाको भाग हाल्नु, विभिन्न छिटाको विभिन्न धाम बन्नु, विष्णुभगवान्ले राक्षसले एक थोपा नपाउने गरेर आकाशबाट बाढ्नु, अमृत नपाएपछि राक्षस कमजोर हुनु आदि यस विष्णुभगवान् कथाका मुख्य घटनाहरू हुन् । जुन कथानकको रूपमा आएका छन् ।

प्रस्तुत पौराणिक विषयमा आधारित विष्णुभगवान् लोककथालाई आदि, मध्य र अन्त्यको ढाँचामा हेर्न सकिन्छ । यसको कथानक आदि भागका रूपमा एक ठाउँमा कन्न हुनु, त्यस कन्नमा अमृतको घडो हुनुदेखि लिएर राक्षसले त्यो अमृतको घडो खोसी लिनुसम्मका घटनाहरू रहेका छन् । यस्तै विष्णुभगवान् अमृतको घडो लिनजानु सुन्दर केटीको रूप गरेर जानुदेखि भगवानले आकाशमा गएर अमृत बाढ्नुसम्मका घटनाहरू यस कथाको मध्य भागका रूपमा लिन सकिन्छ । यसरी अमृत भुइँमा पुग्नसम्म राक्षसको पासमा पुग्नसम्म नष्ट गर्नु पर्यो भनी भगवानले सल्लाह गर्नुदेखि लिएर अमृत नपाएपछि राक्षस कमजोर हुनसम्मका घटनाहरू कथाको अन्त्य भागका रूपमा लिन सकिन्छ । भगवान् र राक्षसबीच अमृतको घडो लिने द्वन्द्व हुनु नै यस कथाको कौतूहलताको मुख्य आधार हो ।

३.८.२ पात्र वा चरित्र

यस कथामा थुप्रैपात्रहरू भए पनि प्रमुख पात्रको चरित्र चित्रण यहाँ निम्नानुसार गरिएको छ :

३.८.२.१ विष्णुभगवान्

विष्णुभगवान् यस विष्णुभगावान् लोककथाका प्रमुख पात्रका साथै यसक नायक पनि हुन् । यिनी आफूपनि देवता भएका कारण राक्षसले अमृत खाएपनि देवताभन्दा शक्तिमान् हुन्छन् भनेर राक्षसबाट अमृतको घडो बचाउन विभिन्न उपाय अपनाउने एक जुक्तिमान चरित्रका रूपमा यिनी रहेका छन् । विष्णुभगवान्को यस कथामा प्रमुख भूमिका रहेकाले यस कथाको नामकरण पनि यिनको नामबाट नै गरेको भेटिन्छ । यिनी समय अनुसार चल्नसक्ने भएकाले अनुकूल, स्थिर, वर्गीय, बद्ध चरित्रका रूपमा यिनलाई लिन सकिन्छ ।

३.८.२.२ राक्षस

राक्षस यस कथाका खलनायकाका रूपमा आएका छन् । यिनी अमृतको घडो भटेपनि त्यसलाई सुरुमा खोसेर लगेपनि पछि अप्सराको मायाजालमा फसेर त्यो अमृतको घडो गुमाउन पुगका छन् । यिनी यस लोककथाको प्रतिकूल, व्यक्तिगत, स्थिर र बद्ध चरित्रका रूपमा देखापर्छन् । राक्षसले पनि यसको कथानक अगाडि बढाउन ठूलो सहयोग गरेकाले यिनलाई प्रमुख पात्रका रूपमा लिइन्छ ।

यी विष्णुभगवान् र राक्षस प्रमुख पात्र भएपनि यहाँ सहायक पात्रका रूपमा थुप्रै पात्रहरू रहेका छन् । विष्णुभगवान्का साथीहरू त्यस्तै राक्षसका साथीहरू आदि पात्रहरू सहायक पात्रका रूपमा आएका छन् ।

३.८.३ परिवेश

यस विष्णुभगवान् लोकथाको कालिक परिवेशको रूपमा पौराणिक काललाई नै लिन सकिन्छ । यसको स्थानिक परिवेश भने कथाका विभिन्न ठाउँहरू रहेका छन् । जसमा वनजङ्गल, खोला, दरबार,आकाश र पातालको चित्रण गर्नु यसका स्थानिक परिवेशका रूपमा देखा पर्दछछन् ।

३.८.४ उद्देश्य

यस विष्णुभगवान् लोककथाको राजनितिक, धार्मिक, सांस्कृति कलात्मक ढङ्गमा चित्रण गर्नु हो । कुनै युगमा राजा बलिया थिए भने पछिको युगमा राक्षस भन्दा देवता बलवान भएको परम्परावादी विचार पनि यहाँ प्रकट भएको छ । देवता र राक्षस वीचको द्वन्द्वले कथाको उचाइ बढाएको विचारलाई पनि यहाँ दिन खोजेको छ । विष्णु भगावान्, भगवान्हरू र राक्षसहरू बीचको जीवनको चित्रण यहाँ गरिएको छ ।

३.८.५ भाषाशैली

यस विष्णुभगवान् लोकथाको भाषा बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित भाषिकाका ठेट शब्दको प्रयोग गरिएको भएपनि त्यसको भाषा सहज नै रहेको छ । यहाँ भगवान् र राक्षसबीच को संवादले कतै संवादात्मक शैलीको पनि प्रयोग भएको छ । तृतीय पुरुष बाह्य दृष्टिविन्दुमा यसको कथनशैली अगाडि बडेको छ ।

३.९ अपवित्र राजा लोककथाको विश्लेषण

अपवित्र राजा कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.९.१ क्थानक

एक ठाउँमा अपवित्र राजाको छोरा हुनु, छोराको छिटो विवाह गर्नु भनेर पण्डितले सल्लाह दिनु, सात चेली भएको घरमा राजाले बुहारी खोज्नु जानु, सात चेलीका बाले घर कस्तो छ ।भनी सोध्नु, कान्छी छोरीले बुबाले जे भन्यो त्यो मान्छु भन्नु, विवाह गर्नु, छोरीको घरको अवस्था देखेर पछुताउनु, ससुराले विभिन्न बाचा सर्त दिएर बुहारीलाई छोडेर छोरालाई लिएर जानु, बुहारी पनि कान्छा ससुरा लिएर घर छाड्नु बाटोमा कागले केही भन्नु, दाउरा किनबेच गरेर शहर बस्ने ससुरा र बुढासँग थाहा नदिएर तिनीहरूको दाउरा किनबेच गर्नु बुढाको छोराबाट गर्भ रहनु, घर आउनु, राजको उपचार गर्छु भनी राजालाई फसाउनु, गाउँका युवाहरू आफ्नो जवानी देखेर लोभिनेलाई काममा लगाउनु, उनोसेरो

जिउलो, उबो राजदरबार बनाउनु, ससुरा र बुढालाई घर बोलाउनु, बास बस्नु आएका ससुरा र बुढोलाई सबै कुरा भन्नु आदि घटनाहरू कथाकनका प्रमुख घटनाहरू हुन् ।

यसको कथानक आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा अडेको छ । एक ठाउँमा एक राजाको एक चेलो हनुदेखि कान्छी छोरी जसका दियो उसैका जान्छु भन्नसम्मका घटनाहरू यस कथाको आदि भागभित्र पर्छन । यस्तै राजाको घरमा कस्तो छ भनी सोधपुछ गर्नुदेखि प्रदेशबाट ससुरा र बुढालाई घर बोलाउनुसम्मका घटनाहरू कथाको मध्यभागका रूपमा लिन सकिन्छ भने बाबुछोरा घर आउँदा आफ्नो घर नचिन्नुदेखि सबैजना मिलीजुली खुसीका साथ राजदरबारमा बस्नु नै यस कथाको अत्यभागका रूपमा लिन सकिन्छ । एउटा राजाको जीवनमा आएका उथलपुथललाई कथामा उनिएको छ ।

३.९.२ पात्र वा चरित्र

यस कथामा थुप्रै पात्रहरूको प्रयोग भएपनि यहाँ प्रमुख पात्रको चरित्र भित्रण गरिएको छ ।

३.९.२.१ राजा

राजा यस कथाको प्रमुख नायकको रूपमा आएको छ । यिनी आफ्नो छोराको बिहेगर्नु केटीखोज्दै जाँदा सातछोरी भएको घरमा कान्छी छोरीले मात्र आफ्नो छोरासँग विवाह गर्नु मान्नु, राजाको छोराका साथ छोरी गई भनेर माइती खुसी भएपनि पछि पछुताउनु आदि यिनको कारणले नै हुनुपरेको छ । यिनी कथाको सुरुदेखि अन्तसम्म उपस्थित छन् यसैले प्रमुख पात्रका लिन सकिन्छ । आफ्नो बुहारीलाई दर्शन भन्ने नाति बनाइराख्नु, उनो जिउलो उबो सेरो राजदरबार घर बनाइराख्नु भनेर छोरालाईसँगै लिएर प्रदेश जाने चरित्र हुन् । अन्तमा त्यो बुहारीले आफ्नो ससुराले भनेको पूरा गरेपछि ससुरालाई घरमा बोलाउदा ससुराले नचिन्नु पछि बुहारीले सबै कुरा भनेपछि यो कसरी गरी भनी आश्चार्य पर्नु बुढोको चरित्र हो । यसलाई व्यक्तिगत,प्रतिकूल, बद्ध पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.९.२.२ बुहारी

बाुहारी यस अपवित्र छोराकी श्रीमती र राजाकी बुहारीका रूपमा आएकीछिन् । उसलाई यस कथाकी नायिका पनि मानिन्छ । यिनी बुवाको कर्तव्यलाई पूरा गर्ने पात्र पनि हुन् । यिनी आफ्नो ससुराले दिएको वचन आफ्नो ज्यान जोखिममा राखेर पनि पूरा गर्ने चरित्र हुन् । यिनलाई वर्गीय, अनुकूल, गतिशील र बद्ध चरित्रका रूपमा कथामा उभ्याइएको छ ।

यस कथामा सहायक पात्रका रूपमा अपवित्र छोरा, कान्छा ससुरा, गाउँले, उखु काट्ने, माउरी हेर्ने, राजा लगायतका धेरै पात्रहरूले यस कथामा आ-आफ्नो सहायक भूमिका निर्वाह गरेका छन् ।

३.९.३ परिवेश

यस कथाको कालिक परिवेश लोकजीवन वा पौराणिक समय नै हो । यसको स्थानिक परिवेश गाउँदखि सहर, वनजङ्गल, ओराली उकाली बाटोहरू, राजदरबार माइतीको परिवेश, कुष्टी लागेको राजाको परिवेश, बजारमा गएर दाउरा किनबेच गरेका प्रसङ्ग आदि स्थानहरू पनि परिवेशका रूपमा खडा भएका छन् ।

३.९.४ उद्देश्य

हरेक लोककथाको एउटा न एउटा उद्देश्य हुन्छ । यस अपवित्र छोरा लोककथाको पनि विभिन्न उद्देश्य रहेको छ । जसमा यसलाई एकातिर सांस्कृतिक र धार्मिक कुरालाई जोड दिन खोजेको छ भने अर्कोतिर राजनीति र आर्थिक आवस्थाको चित्रण गर्न खोजिएको छ । अर्कोतिर नैतिकताका कुराहरू सिकाउनु खोजको छ भने अर्कोतिर एउटा छोरी मान्छेले विवाह गरिसकेपछि जीवनमा के कस्ता व्यवहाहरू सहनुपर्छ, गर्नुपर्छ भन्ने भाव विचारहरूपनि यहाँ देखाइको छ । यसका साथसाथै अपवित्र छोरा, बुहारी र ससुराको जीवनमा घटेका घटनाहरूलाई यहाँ सन्देशात्मक ढङ्गमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसको मूल सन्देश भनेको संस्कारलाई जोगानु र आर्थिक अवस्थालाई माथि उकास्नु हो ।

३.९.५ भाषाशैली

यस अपवित्र छोरा लोककथाको भाषा बभ्फाडी भाषिकाको थौलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित स्थानीय भाषाको ठेट शब्दको प्रयोग भएको छ । स्थानीय भाषाको प्रयोगले गर्दा एकातिर मौलिकपन भेटिन्छ भने अर्कोतिर भाषा सबैले बुभ्फ्ने खाले नै छ । कतै उखान, टुक्काको प्रयोग पनि भएको छ । जो सन्देशात्मक छ । संवादात्मक, वर्णनात्मक शैलीमा रोचक र घोचकतासँग यसको शैली आएको छ । यसैले यसको भाषाशैली बाह्य दृष्टिविन्दु अनुकूल ढङ्गले अगाडि बढेको नै छ ।

३.१० कालोभराणी लोककथाको विश्लेषण

कालोभराणी कथालाई लोककथाका मुख्य तत्त्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीका आधारमा निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ :

३.१०.१ कथानक

कालोभराणीको विवाह गर्नु सात चेली भएको घरमा कालोभराणीका बुवा जानु, कान्छी चेलीले विवाह गर्नु मान्नु, नरेभराणीकी श्रीमतीले कसको विवाह हो भनी भन्दा आफ्नो छोराको रहेछ भनी थाह पाउनु, टिका लगाउँदा दुलही काली देखेपछि कालोभराणी त्यहाँबाट भाग्नु तर त्यसकी दुलही मेरो भाग्यको खेल यस्तै छ भनी सासू र ससुराको मुख हेरी बस्छु भनी भन्नु, बरुन्दासँग गोरु चराउँदा भेट हुनु र मायाप्रेम बस्नु, बुद्ध ढोलीसित बरुन्दाको बिहे गर्ने ठीक्क गर्नु, कालो भराणी बुद्ध ढोलीको भेष गरेर जानु, कालोभराणी बाहुन भएर आज बाहुनसित विवाह गुर्नुपर्छ भन्नु, कालोभराणी र बरुन्दा मुज्यालासँगै सुत्नु,

बुद्ध ढोलीले बरुन्दा कालोभराणीसित सुतेको थाहा पाउनु, सबैलाई बोलानु, बरुन्दाले कालुभिना उठी जा भनी गीत गाउँनु, पानी खुवाउनु, कालोभराणीको चितामा बरुन्दा जानु आदि घटनाहरू कालोभराणी कथाका कथानकका रूपमा आएका छन् ।

कालोभराणी लोककथाको कथानक शृङ्खलित रूपमा नै अगाडि बडेको छ । यसको कथानकपनि आदि, मध्य र अन्त्य भागको ढाँचामा अगाडि बढेको छ । एक गाउँमा कालोभराणी र त्यसका बुवा नरेभराणी हुनुदेखि कान्छी वा सातौंछोरीलाई कालो भराणीसित विवाह गर भन्नुसम्मका घटनाहरू कथाको आदि भागको रूपमा राख्न सकिन्छ । यस्तै कालोभराणीका बुवाले घरबाट बाजा बजाइ जन्त लिनुदेखि बरुन्दाले उठीभ्रा मेरो कालु भिना साठी जना तल्ला पाखा साठीजना मल्लापाखा लागि गया उठी भ्रा मेरो कालु भिना बिउभि भ्रा कालु भिना भन्नसम्मका घटनाहरूलाई यस कथाको मध्य भागका रूपमा लिन सकिन्छ । यसरी बरुन्दाले गाउँदा गाउँदा धेरै गाएपछि कालेभराणी भन्नक निन्द्राबाट उठ्नु देखि लिएर कालोभराणीको तिथान गर्ने बेला बरुन्दाले चितामा हाम फाली भष्म हुनुसम्मका घटनाहरूलाई कथाको अन्त्यभागमा लिन सकिन्छ । यसरी यसको कथानक कालोभराणीको जीवनमा आएका उतारचाढावलाई बोकेको छ ।

३.१०.२ पात्र वा चरित्र

कालोभराणी लोककथामा प्रमुख र साहेक गरी धेरै पात्रहरू रहेका छन् । यहाँ प्रमुख पात्रहरूको चरित्र चित्रण निम्नानुसार गरिएको छ :

३.१०.२.१ कालोभराणी

काालोभराणी कालोभराणी कथाको नायक र एकप्रमुख पात्र हो । यिनको जीवन वरिपरी नै कथानक घुमेकाले यस लोकथाको नाम नै यिनको चरित्र आधारमा नामकरण गरिएको छ । यिनी एक साहसी, वीरता प्रर्दशन गर्नुका साथै आफ्नो रूपपरिवर्तन गरी विभन्न ढङ्गमा प्रस्तुत हुने, परिवेश अनुसार चल्ने चरित्रको रूपमा देखिन्छन् । सुरुमा एउटा केटीसँग विवाह गरेपनि पछि त्यसलाई काली देखेपछि छोडेर भाग्ने र बरुन्दालाई ख्यालख्यालैमा मन पराउने चरित्रका रूपमा पनि यिनी आएका छन् । वरुन्दाको पछि लाग्दा-लाग्दा आफ्नो ज्यान अर्पण गर्नु पुगेका कालोभराणी यस कथाका अनुकूल,गतिशील,व्यक्तिगत र बद्ध चरित्रका रूपमा देखापर्दछन् । यिनैको माध्यमबाट कथानक अगाडि बढेकाले यिनी बिना कथा अधुरो हुन जान्छ । त्यसैले ऊ ककाथाको मख्य पात्र हो ।

३.१०.२.२ बरुन्दा

बरुन्दा यस कालोराणी कथाकी प्रमुख नारी पात्रका रूपमा देखापर्छिन् जसको भूमिका कथामा नायिकाका रूपमा रहेको छ । ऊ कालो भराणीको श्रीमतीका रूपमा आएकी छे । उनी कालाभराणीको चिता जलाउँदा आफ्नो जीवन पनि त्यही चितामा गएर जल्ने प्रेमीकाका रूपमा रहेकी छिन् । उनले एक असल श्रीमती हुन नसके पनि एक असल

प्रेमीकाको दायित्व यिनले पूरा गरेकी छिन् । बरुन्दा यस कालोभराणी कथाकी एक अनुकूल, वर्गीय, स्थिर र बद्ध चरित्रका रूपमा रहेकी छन् ।

यी पात्र बाहेक यस कथामा सहायक पात्रको भूमिकामा नरेभराणी, नरेभराणीकी श्रीमती, काली दुलही, बरुन्दाका आमाबुवा, दाजू, बुद्धढोली, बाहुन, वंसाणमउ,जन्ती आदि पात्रहरू रहेका छन् ।

३.१०.३ परिवेश

यस कालोभराणी कथाको कालिक परिवेश पौराणिक विषय नै हो । यसका साथसाथै लोकजीवन पनि कालिक परिवेशका रूपमा रहेको छ । यहाँ स्थानिक परिवेशका रूपमा वनजङ्गल, वनपाखा, गाउँघर, खोलानाला, चिता जलाउने ठाउँ, बरकोटमाल, पिपलको चौतारी, मुज्यालो, डेउडा खेल्ने ठाउँ आदि विभिन्न ठाउँहरूको चित्रण गरिएको छ ।

३.१०.४ उद्देश्य

हरेक लोककथाको आ-आफ्नो कुनै न कुनै उद्देश्य रहेको हुन्छ । यस कालोभराणी लोककथाले पनि धेरै सन्देश दिन खोजेको छ । यसले सांस्कृतिक, धार्मिक, आर्थिक, समाजिक र राजनीतिक विषयवस्तुलाई उठाउन खोजेको छ । त्यो बेलाको रीतिरिवाज, चालचलनलाई यस लोककथामा देखाउन खाजिएको छ । यहाँ कालोभराणी र बरुन्दाको जीवनमा आएका उतारचढावलाई टपक्क टिपेर कथामा ढोलेर नैतिक सन्देश पनि दिन खोजेको छ । यसमा जादू टुनामुना गरी रूपपरिवर्तन गर्ने दैविक शक्तिलााई पनि देखाउन खोजेको छ ।

३.१०.५ भाषाशैली

हरेक लोककथाको आफ्नै शैली हुन्छ । यस कालोभराणी लोककथाको भाषा सरल नै रहेको छ । कुनैकनै ठाउँमा स्थानीय भाषाको प्रयोग भएको भएपनि त्यसले कथामा मौलिकपन थपेको पाइन्छ । यसको शैली भने वर्णनात्मक, कवितात्मक, गीतात्मक र संवादात्मक शैलीमा अगाडि बढेको देखिन्छ । यसको कथानक शृङ्खलाबद्ध रूपमा बाह्य दृष्टिविन्दुमा कौतूहलता प्रदान गर्ने ढङ्गले अगाडि बढेको छ । यसैले यसको भाषा रोचक र घोचक नै हरेको छ ।

३.११ निष्कर्ष

प्रस्तुत तेस्रो परिच्छेदमा ‘नौमूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति’, ‘कमलकोफूल’, ‘सत्यदेवीको कथा’, ‘गडुल रे गडुल्याइनीको कथा’, ‘एकाका चरचेला कथा’, ‘बालाकृष्णको कथा’, ‘नारधुनीको कथा’, ‘विष्णुभगवान्को कथा’, ‘अपवित्र छोरा कथा’, ‘कालोभराणी’ गरी दशवटा पौराणिक लोककथाहरूलाई लोककथाका कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैली जस्ता प्रमुख तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।यी कथाहरूमा भगवान्, द्यौता, राक्षस, राजा आदि पात्रका माध्यमबाट नैतिक सन्देश, मनोरञ्जन, दैविक शक्ति, जादु वा टुनामुना रकाल्पनिकतालाई देखाउन खोजको छ ।

चौथो परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

४.१सारांश

प्रस्तुत शोधपत्रलाई यहाँ चार परिच्छेदमा विभाजन गरी निर्माण गरिएको छ। पहिलो परिच्छेदमा शोधपरिचय रहेको छ। त्यसमा विषयपरिचय, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधकार्यको औचित्य, शोधकार्यको सीमाङ्कन, शोधविधि, शोधपत्रको रूपरेखा समेटिएका छन् । यस्तै दोस्रो परिच्छेदमा लोककथाका तत्त्वहरूको चिनारी दिनुका साथै बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाहरूको कथानक, पात्र, परिवेश, उद्देश्य र भाषाशैलीको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ। यसमा 'दिदीबहिनी', 'छाउरी', 'चिलछाउनी', 'सौतेनी आमा', 'सातभाइ एक मूल्याछोरो र बुढी जीजा', 'भुजा', 'ढुट्यामूल्या', 'कमलको फूल', 'लाउने भदु' र 'लाम्चुल्ठे' कथा गरी यसमा दशवटा लोककथाको विश्लेषण गरिएको छ । यसै गरी तेस्रो परिच्छेदमा पनि परिच्छेद दुईमा चिनाइएका लोककथाका तत्त्वहरूका आधारमा थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित'नौमूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति', 'कमलकोफूल', 'सत्यदेवीको कथा', 'गडुल रे गडुल्याइनीको कथा', 'एकाका चरचेला कथा', 'बालाकृष्णको कथा', 'नारधुनीको कथा', 'विष्णुभगवान्को कथा', 'अपवित्र छोरा कथा', 'कालोभराणी' गरी दशवटा पौराणिक लोककथाहरूको विश्लेषण गरिएको छ। यस चौथो परिच्छेदमा शोधनिष्कर्ष दिइएको छ।

४.२निष्कर्ष

बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्र प्राकृतिक सौन्दर्य र लोकसंस्कृतिले भरिपूर्ण भएको ठाउँ हो । यहाँ विभिन्न डाँडापाखा, खोलानाला, थलीजिउँला आदि मनोरम ठाउँहरूका साथै दुर्गादेवीको मन्दिर, बाठपाला देवता, महालिङ्ग देवता धल्लेउ देवताका मन्दिरहरू धार्मिक र संस्कृतिले सिर्जिएको छ । यहाँको यस क्षेत्र उपत्यका जस्तो रहेको थलीजिउँलाको संस्कृति परम्परादेखि चल्दै आएको यसको आफ्नो छुट्टै पहिचान छ । यसै धार्मिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक रूप आदि विभिन्न हिसावले धनी यस थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको पनि लोक परम्परा रेहको पाइन्छ । यसै क्षेत्रमा रहेका विभिन्न लोककथाहरूलाई सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक र पौराणिक विषयवस्तुमा एकीकृत गर्ने प्रयास गरिएको छ । यिनै लोककथाहरूको सङ्कलन गरी तिनलाई लोककथाको विधातात्त्विक हिसाबले विश्लेषण पनि गरिएको छ । थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूले त्यस क्षेत्रको स्थानीय भाषाको प्रयोगले मौलिकपन थप्नुका साथै विभिन्न धर्म, संस्कृति, मनोरञ्जन, नीति, उपदेश, जादु टुनामुना, वीरता, काल्पनिकता आदि कुराहरूलाई प्रधानता दिएको पाइन्छ।

(क) सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाहरूमा 'दिदीबहिनी', 'छाउरी', 'चिलछाउनी', 'सौतेनी आमा', 'सातभाइ एक मूल्याछोरो र बुढी जीजा', 'भुजा', 'ढुट्यामूल्या', 'कमलको

फूल', 'लाउने भदु' र 'लाम्चुल्ठे'को कथा पर्दछन् । यहाँका धेरै जसो लोककथाहरूमा दिदीबहिनी, दिदीभाइ, दाजुभाइ, मूल्याछोरो, सातभाइ आदि जस्ता पात्रहरूको आवृत्ति भएको देखिन्छ । पात्रको आवृत्ति भएको देखिएपनि प्रस्तुत कथामा भने ती पात्रको भूमिका फरक-फरक रहेको पाइन्छ । सामाजिक तथा किंवदन्ती लोककथामा समाजमा रहेका दुःख, हर्ष, पीडा, वेदना, जस्ता यथार्थ घटनाहरू घट्न सक्ने उक्तिहरू समावेश छन् । सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाले नैतिक शिक्षा दिनुका साथै मनोरञ्जन प्रदान गरेको छ । खास रूपमा यी कथाहरूले घरभित्र हुने घरझगडा, दाइजोप्रथा, आमाबुबा नहुँदा छोराछोरीले पाएको दुःख, सौतेनी आमाबाट पाएको दुःख, बुढाबुढीको जीवन आदि विषयवस्तुको उठान गरिएको छ । धेरै जसो कथामा काल्पनिकता छ तैपनि छाउरीको कथा, चिलछाउनीको कथा, भुजोको कथा लामचेल्ठे कथामा बढी काल्पनिकता भेटिन्छ । यी कथामा मानव पात्रका साथै पहाड, पशुपंक्षी, जनावर आदि पात्रहरू चारित्रिक चित्रण भएको छ । पंक्षीका रूपमा काग धेरै कथामा सहयोगी पात्रका रूपमा आएको पाइन्छ । यी कथाहरूमा मानव मानव जस्तो नभएर पशु जस्तो भएको तर पशु पशु जस्तो नभएर मानव जस्तो भएको परिवेश प्रस्तुत कथामा उल्लेख गरिएको छ ।

(ख) पौराणिक विषयवस्तुमा आधारित लोककथाहरूमा 'नौमूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति', 'कमलकोफूल', 'सत्यदेवीको कथा', 'गडुल रे गडुल्याइनीको कथा', 'एकाका चरचेला कथा', 'बालाकृष्णको कथा', 'नारधुनीको कथा', 'विष्णुभगवान्को कथा', 'अपवित्र छोरा कथा', 'कालोभराणी' को कथा गरी यसमा दशवटा लोककथाहरूको विश्लेषण गरिएको छ । यस क्षेत्रका कथाहरूमा पात्रलाई केलाएर हेर्दा मावन, देवता, राक्षस, पशुपंक्षी, कीरा फट्याङ्ग्रा, विभिन्न प्राणीहरू आदि पात्रको प्रयोग भएको पाइन्छ । कुनै-कुनै कथामा पात्रका नाम एउटै हुन आएपनि तिनीहरूको चरित्र कथाको ढाँचा अनुसार भिन्न प्रकारको रहेको छ । पौराणिक लोककथामा दैविक शक्ति प्राप्त भएको, जीवनमा जे-जस्तो कठिनाइ आएपनि त्यसको समाधान भएको पनि पाउन सकिन्छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा प्रस्तुत शोधपत्रमा बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलति सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलकलोककथा दशवटा र पौराणिक लोककथा दशवटा गरी यसमा बीसवटा लोककथाको विधातात्त्विक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । जसले थलीनौबिसका बासिन्दाहरूको प्रतिविम्व उतारेको पाइन्छ ।

परिशिष्ट 'क'

थलीनौबिस क्षेत्रमा सङ्कलित सामाजिक तथा किंवदन्तीमूलक लोककथाहरू

१ दिदी बहिनी

एका गाउँमा दिदी र बहिनी छ्या दिदी बदिनी भन्ना[1] मस्तै धनी रछ । दिदीको घरमा सबैथोक पुग्याको रछ । उइकी बहिनीको घरमा एक छाक खानपनि धौ धौ रछ । यी दिदी बहिनी दुइटै माइत कहिलै गयाका रैनछन् । बहिनीको घरमा केइ नभयापछि माइत झानुपऱ्यो नानु केइत पाइएला भनी मान्यो छ । तसाइले बहिनीले माइत झान्या दिन ठीक्क पारीछ । तै माइत झान्याबेला बाटामा तन्ने गोरुगाला भेटी[2] गोरुगलाउ मु माइत झान्यछ्या मेरा माइन झान्या बाटो मु बिर्स्या बताइदेउता भन्योछ । त्यो भन्ना अग्गा हुम्रा गोरु फर्काइ दे भन्यो छ गोरुगलाले , गोरुगालका गोरु फर्काइदियो छ अझपन गोरुगलाले केइपन भनेइनुछ । तापछि झानाझाना तल्तिरतिर बाख्र्यागला रछन् । बाख्र्यागला मेरो माइत झान्या बाटो काँहोला भनिदेउता भन्यो छ । बाख्र्यागालाले हुम्रा बाखा फर्काइदे तब भनुली भन्योछ । तनका बाखा परबाट वर पुगायोछ । बाख्र्यागलाले अझपन केइनभन्यापछि सरासर अग्गा गई । तलपुग्यापछि तन्ने तल भैसागला धेक्यो छ तापछि भैसागलाउ मु माइत झान्या छ्या मेरो माइत झान्या बाटो काँहोला धेक्या भन्यो छ । भैसागलाले पन हुम्रा भैसा तलबाट होइ याँ पुगाइझा तब भनुली भन्यो छ तनका भैसा ता पुगायो छ हझपन ती भैसागलाले केइपन नभन्यापछि सरासर अगाडि गईछ । झान्याझान्या तलतिर घोडा हेर्न्या घोडाला भेट्यो छ । ए घोरालाई मेरो माइत झान्याबाटो काँ होला मु माइत झान्या छ्या बताइदेउत भन्यो छ । घोरालाले हुम्रा घोरा या पुगाइझा तब भनुली भन्यो छ । तनका घोरा ता पुगायो छ तापन घारालाले केइपन भन्योइनु छ । घोरालालेपनि केइपन नभन्यापछि सरासर आग्गा गइछ । झानाझाना तल एक गोठाले आउनलाग्याको रछ ए गोठालउ मेरो माइता झान्या बाटो काँ होला मु माइत झान्या छ्या । गोठालाले यो मेरो ठेकी पर पुगाइदे तब भनुला भन्योछ । तइको ठेकी पर पुगायो छ अझपन गोठालाले केही नभन्यापछि सरासर अगाडि गइछ । हिट्टाहिट्टा बाटोमा एकजनी घसारी भेट्यो छ । ए घसरी मेरो माइत झान्या बाटो काँहोला मु माइत झान्या छ्या भन्यो छ । घसारीले मेरो घाँसको भारी पर पुगाइदे तब भनुला भन्योछ । तैको घाँस पर पुगाइदियो छ अझपन घसारीले बाटो बताइदियोइनुछ । तापछि झानाझना अझ तलतिर एक घट्टाली भेट्योछ । ए घट्टालाउ मेरो माइत झान्या बाटो काँहोला भनिदेउता भन्यो छ । यी मेरो गेडा तल घट्ट पुगाइदे तब भनुला भन्योछ । तै घट्टालाको गेडा घट्ट पुगाइदियो छ अझपन तै घट्टालाले केइपनि नभन्यापछि विचारी आफ्नो बाटोतिर लागिछ । झानाझना पर एक पनेरी भेट्योछ ए पनेरी मेरौ माइत झान्या बाटो काँहोला भनिदेउता मु माइता झान्या छ्या भन्योछ । तापछि पनेरीले मेरो पानीको घडा परघर पुगाइदे तब भनुला भन्योछ । तैको पानीको घडो पर घर पुगाइदियोछ । तन्ने पन केही नभनि आफ्नो घरतिर लागिछ । तन्नेपन केही नभन्यापछि त्यो सरासर अगाडि बाट गई परलाई ओखल्यारी भेट्यो छ ओखल्यारी मेरो माइतझान्या बाटो काँहोला मु माइत झान्याछ्या भन्योछ । ओखल्यारीले मेरा धान कुटीदे तब भनुला भन्योछ । तन्ने तै

ओखल्यारीका धानसान कुटी दियो छ। तै आखल्यरीले धानकुटी दियापछि उ यो पल्लो त्यो ठूलो घर तेरा माइतीको घर हो भन्यो छ। तापछि मैतालु खुसी हुदै बाटोका सारादुःख कष्ट विर्सदै माइत पुगीछ। माइत पुग्यापछि तइका माइती बबाले आइग बा भन्योछ। आइगा बा भन्यो छ। तापछि तइका बुवाले ढुटाको रोटो रे इल्याउको साग खानीकी बा बेभथुको रोटो रे काक्रोको साग खानी बा भन्यो तापछि तन्ने बेथुको रोटो रे काक्रोको साग खान्या भा एसी हुनाहुँ ढुटाको रोटो रे इल्याउको साग खाउलाइनु भन्यो छ। तापछि तइका माइतीले बेथुको रोटी र काक्रो साग दियो छ। तापछि अफ्न तइका बुबाले मुच्चुला सुत्त्याहोकी बा दरकोडा सुत्त्याहोई मुच्चुला सुत्त्या भा एसी हुनाहँ दरकोडा सुतुलाइनु भन्यो छ। तापछि तइका बाले तैलाई मच्चुला सुतायोछ। तापछि तइकाबाले दाइजो कुकुर धिनी बा बोक्या भन्यो छ। तन्ने बोक्या दाइजो धिन्या भा मु एसी हुनाहुँ कुकुर धिउलाइनु भन्योछ। तापछि तइका बुवाले बोक्या दाइजो दियोछ। माइत बाट फर्कन्या बेलामा बाटोमा ओखल्यारीले चामलको भारी दियो छ। पनेरीले तामाको घडो दियोछ। धसारीले घिउ दियोछ, घट्टालाले धुलाको भारी दियो छ, गोठालाले गाई दियोछ, घारालाले घोरा दियोछ, तसैअरी भैसागलाले भैसो दियोछ, बाखागलाले बाखो दियोछ गोरुगलाले गोरुदियो। यसरी माइत बाट घर फर्कन्या बेलामा बहिनीले घरभरि दाइज ल्याको धेकेर दिदीले काँबाट ल्याइ भनेर सोध्नलागि तापछि बहिनी माइत झान्याबेला बाटोमा आएन्याबेला सबैमाइतीहरुले दियो भनी केपनि नठगी सबै कुरा भन्यो छ। तापछि तइकी दिदीपनि बहिनीले मस्तै दाइजो आन्याको धेकीमुण्ट आफूपन माइतझाई दाइजो आन्नुपऱ्यो भनिकन त्यो दिदीपन माइतझान लागी माइत झान्याबेला गोरुगला भेटी गोरुगलाउ मेरो माइत झान्या बाटो काँहोरे भनिदेउता भन्योछ गोरुगलाले हुम्रा गोरु फर्काइदे तब[३] भनुला भन्यो छ। तम्रा गोरु फर्काउनाइ झाइ मुआयाकी भनेर रिसाएर गइछ। ता तल्तिरितिर बाखागला भेट्योछ बाखागालाउ मेरो माइत झान्या बाटा बताइदेउता मु माइता झान्या छ्या भन्योछ। बाखागलाले हुम्रा बाखा वर हानीदे तब भनुली भन्योछ। तन्ने तम्रा बाखा वर हान्नाकी झाई आयाभनी रिसाइमुण्ट गैछ। झानाझाना तल्तितिर भैसीगला भेट्यो ए भैसीगलाउ मेरो माइता झान्या बाटो बताइदेउता भन्योछ। तेरो माइता झान्या बाटो तब भनुली पहिला हुम्रा भैसा उबा पुऱ्याइझा भन्योछ। तम्रा भैसा उबा हान्नाकी झाइ मु आयाकी भनी भैसा उबा नहानीकन सरासर गइछ। झानाझाना तलतिर घोराला भेट्योछ ए घोरालाई मेरो माइत झान्याबाटो बताइदेउता मु माइत झान्या छ्या भन्योछ। हम्रा घोरा याँ फर्काइझा तब भनुली भन्योछ। तम्रा घोरा फर्काउनाइझाई मु आयाकी भनि रिसाइ सरासर अग्गाबाट लागिछ। झानाझाना तलतिर एक गोठालो भट्योछ, तसैअरी घट्टालो, घसारी, पधेरी, ओख्ल्यारी लाई भेट्योछ। सबैलाई माइत झान्या बाटो भनिमाग्योछ तनले आफ्नो काम अरि माग्योछ कसैको काम नअरि सप्पैसित रिसाइ बल्लबल्ल माइत पुगीछ। तइका माइती आइगइ बा भन्यो छ आइगाइनुत भन्योछ। माइत पुग्यापछि तइका बुवाले ढुटाको रोटो रे इल्याउको साग खानीकी बा बेथुको रोटो र काक्रोको साग खान्याहोई भन्योछ। हाइ मु ढुटाको रोटो रे इल्याउको साग खान्याजसी लाग्याइक्या बेथुको रोटो रे काक्रोको साग खाउँला मान्नु भन्योछ। झन तइका बुवालो बुवाले ढुटाको रोटो रे इल्याउको साग खुवाएछ। खाना खुवायापछि मुच्चुला सुत्त्याहोकी बा दरकोडा भन्योछ, दरकोडा सुत्नयाजसी मान्याइक्या मच्चुला सुतुलामान्नु भन्योछ झन तइका बुवाले

दरकोडा सुतायोछ । तपछि तइका बुवाले दाइजो कुकुर धिनी बा बोक्या धिनी भन्यो छ । कुकुरको लागिपन कोइ दाइजो धिन्ना बोक्या धिउला मान्नु भन्योछ । तापछि तइका बुवाले कुकुर दाइजो दिइलायोछ । विचारी बहिनीले घरभरि दाइजो आन्याको छ्यो आफूले कुकुरमात्र दाइजो पायो । यता तैका बहिनीले ल्याको दाइजो बोक्या माल झानो भन्नुलाग्यो । तापछि तै बोक्या माल पठायो छ । बाटोमा बाघले भेट्योछ अब बोका खाउँ भन्योछ बाघले, बोका बाठो छ्यो पखपख मु अहिल दुवलोछु माल झान्छु मोटाउँछु तब आँछु तब खाल्लै भन्योछ बोक्याले । बाघले साच्ची मान्यो छ बोक्यालार्य झाझा मोट्टीकन आ तब खाउँला भन्योछ । त्यो बोक्या ताहोइ गयपछि माल गयो । तन्ने उक ठाउँमा सुनचादी, हीरामोतीको बिस्कुन सुकायाको धेक्योछ । तापछि तै बोक्याले त्यो बिस्कुन खाइमुण्ट टन्न भएर बाटोमा बाघ धेकला भनी लुकीलुकी आयोछ । घर पुग्यापछि उनो कुण्टो लिप घुग्गु, उबो कुण्टो लिप घुग्गु, उबो कुण्टो देउ बाल घुग्गु उनो कुण्टो देउबाल घुग्गु मेरो ढाडनि फच्याटले हान घुग्गु भन्योछ । तन्ने भन्याजसो अऱ्योछ । ढाडनि हान्याबेलात तै बोक्याले छन्छन् सुनचादी, हीरामोती घर भरि हगेछ । तइका घरैरो केइपन रैनछ विचारी मानो माग्नको लागि छोराछारीलाई दिदीका घर लायोछ । आज यइराणले मानानी भद्दाकी लागि क्या पायोछ भनी मानाको पछाडि गोबर लगाइमुण्ट दियोछ । पछि मानु फिर्ता दिन्याबेला मानाको पछाडि एकएक पैसा सुनचादी, र हीरामोतीको लाग्याको रछ । तापछि तैकी दिदीले त्यो धेकीकन तुइले सुनचादी, हीरामोती काँबाट आनी भनी सिरिसोध लाग्न लागि तैकी बहिनी केहीपन झुटो नबोली जेजसो भयो त्यो सबै भन्योछ । बोका माल गयाको तन्ने आन्याको घरमा यसोगर उसोगर भनी सबै भन्याको कहानी सबै भन्योछ । तापछि एकादिन तैकी बहिनी घाँस काट्न गयाकी रछ पर रूखनि ढाड्या[४] रछ तन्ने तै घसारी धेकीमुण्ट बोलायोछ याँ आ मुलाई पुइलाइ कन तेरा घर धे भन्योछ नाइ तु खाल्लै भन्योछ नाइ मु तुलाइ खानइनु बोकी लैझा भन्योछ । विचारी डराइ डराइ तैलाई सकिनसकी घर ल्यायोछ । तापछि तै ढाडेले मेरा ढाडनि हान भन्योछ । तापछि तै ढाडेले तैका घर जेजे अन्नपानी बालीनाली चाइन्याछ्यो त्यो सबै दालचामल गहुँ घरभरि छेरेर गयो छ । तापछि अझ मानु माग्न छोराछोरीलाई दिदीका घर पठायोछ । यै राण अझ आज मानानी भद्दाकी लागि क्या पायो भनी तैमानाको पछाडि पट्टी गोबर लगाइदियोछ । पछि मानु फिर्ता दिन्याबेला तैमानाको पछाडि गहुँचामल, अन्नबाली लाग्याको रछ । त्यो लाग्याको धेक्यापछि तैकी दिदीले काँबाट ल्याइभनि सिरीसोध लागिछ । बहिनीले केइपन नढाटीमुण्ट सत्य, सत्य कुरा भन्यो । घाँस काट्न गया ताँ रूखनी ढाडे रछ तन्ने मु बोकी घर लैजा भन्यो नाइ भन्या जिद्दी अद्दु लाग्यो । तापछि डराइ डराइ घर आन्या घर आन्यापछि तन्ने मेरा ढाडनि हान भन्यो ढाडनी हान्यापछि यस्तो सामन छेरेर गयो भनी सप्पै कुरा सुनायो । तपछि तन्ने कुकुरनींलाईपन जबरजस्ती माल पठायो झा तु तागइमुण्ट सुनचादी, हीरामोती लैया भन्यो । कुकुर्नी माल गयापछि गाइगोरु मऱ्याको सिनो खाइकन आइ घर पुग्यापछि तैकी मालकनीले घर लिपपोत अरी देउ बालेर बस्याकी छि त्यो पुग्यापछि आफूले तै कुकुर्नीका ढाडनी फच्याटले हन्यो छ तापछि तन्ने घरभरि डिङ्गो छेरेछ । त्यो मालिकनीलाई सफ अद्दु धौधौ भयोछ । विचारी अझ आफूघाँस काट्न गइछ ढाड्या काँ भेट्टिनो छ भनी हेऱ्यो छ एका रूखनी धेक्यो छ ए ढाडे तुलाई पुइलाइ[५] घर धिउ भन्याछ । ढाडेले जेइ

अद्दीछइ भन्योछ । तापछि तन्ने सकिनसकि तै घर पुइलाइ आन्यो छ घरभित्र बिसायो छ । तैका ढाडनी हान्यो छ घरभरि गोबरै गोबर, दिसा नै दिसा छेरेछ । विचारी दिदीलाई घरै सफा गर्न धौधौ भयो ।

शब्दार्थ

१. भन्ना : भन्दा

२. भेटी : भेट्यो

३. तब : त्यसपछि

४. ढाड्या : भालु

५. पइलाइ : पिठीउँमा बोक्न

स्रोत : लालमतिदेवी पुजारा

वर्ष : ६५

२. छाउरीको बात

एक गाउँमा दुईजना बड्डाबड्डी[१] छ्या । तै बड्डी कहिलै जतकाल[२] नबस्न्या रछ । तिनले एक छाउरी पाल्याकी रछ । त्यो छाउरी चाइ प्यान्या[३] रछ । तापछि तै वड्डीले तिनका घर मान्छ्या भाइ[४] प्यान्या आछ्छी कुकुरनी भाइ प्यान्या भनुन्ना गाउँल्याहरू भाउ तै छाउरी घरबाट धपाउ भनी आफ्ना पोइकी भन्यो छ । तापछि तैका बड्डाले तै छाउरी घरबाट मस्तै टारा पुऱ्यायोछ । विचारी छाउरीको प्यान्या समय भयोछ तापछि त्यो छाउरी गाउँभन्दा पर मस्तै टारा एक ठूलो ओढार रछ विचारी छाउरी त्यो ओढारमा गई बच्चा पायोछ । तै छाउरीबाट दुई निकानिका[५] राजाकी रैत्यालीजस्ता छोरी भयाछन् । त्यो छाउरी गाउँगाउँ भाई रोटो,खानु मागेर आफ्ना छोरीकी आन्यारछ । यसरी मस्तै दिनहरू गइसक्याका छ्या छोरीहरू ठूला भयाछन् । छारीलाई ओढारमै छाडी बाध्धै गाउँगाउँ भाइमुण्ट खानुमागी नखाई सिधै ओढार आन्यारछ तसैअरी छोरीलाई निकरी[६] पाल्याकारछन् । एकदिन छाउरी गाउमा खानु मागी आन्याबेला गाउँल्याका छोराछारी यो छाउरी आफू खाना खानीनु[७] यो काँधिन्यारछ भनी तैका पछिपछि दोबादोबा[८] लाउँदाइ छाउरीको ओढारसम्म आयाछान् छाउरीले गाउँबाट आन्याको खानु दुईटा राजाकी रैत्याली जस्ता छोरीलाई दिनलाग्याकी धेक्योछ । तै छाउरी अर्कादिन गाउँमा भान्याबेलामा गाउँलेका केटाहरू छाउरीको ओढार भाइमुण्ट तैका छोरीहरूलाई हमुसित भाउ तमुले हमुसँग ब्या अद्दुपर्छ भन्यारछन् । ती गाउँल्याले त्यो छाउरी बाट यतिनिका छोरी भयाका धेकी निकै लोभ लाग्यो तापछि ब्या अरु भनी जिद्दी अर्नलाग्या । छाउरीका छोरीहरू नाई भन्झारछन् । हम्रीआमा आउली रोली भन्योछ । गाउँल्याका केटाहरूले भानुपर्छि भनी मस्तै भन्यापछि छाउरीको कान्छी छोरीले गलामा लायाको सानो पोते लगायाको छ्यो तैको एकएक गेडा र जठी छोरीका कम्मरमा रातो जेउरो[९] बाध्याको फुकाली तैको निनुनिनु टुक्रा बाटोमा मेरी आमा यसैबाटो आउली विचारी आमा ओढारमा आएर रोली तब यो धेकी यसुइ बाट आउली भनी बाटोमा छर्दै गयाछन् । तापछि गाउलेका केटाहरूले छाउरीको छोरीसँग धुमधामसँग जन्त गाउँ लग्यो । केइ समयपछि छाउरी गाउँबाट टन्न रोटा आनी आई ओढारमा आफ्ना छोरी नधेक्यापछि विचारी रुदै गर्दा तइको आँसुको थोपा उइका चेलीले फाल्याको पोत्याको गेडो र जेउडाको चोट्कामा पऱ्योछ । मेरा छोरी यसैबाट गयाछन् भनी त्यो पोत्याको दाना र जेउडाको चोट्का हेर्दै गाउँतिर पुग्न्याबेलामा तैकी जेठी छोरीले आफ्नी आमा छाउरी आकी धेक्योछ । तापछि आफ्ना बुढाकी यसो भन्योछ की मुत छाउरीकी कुकुर्नीकी छोरी हुँ मेरी आमा ले या मानिससित जन्त अर्याको भनी या आउली गाउँ सप्पैले यो कुकुर्नीकी छोरी भनुन्या तमुखी[१०] यो कुकुरको ज्वाइ भनुन्ना[११] भाउ तै छाउरी मार भनी आफ्ना बुढा लायोछ । जेठी छोरीले आफ्नी आमा मार्न लायापछि गाउँल्याका सबै केटाकेटीले तै लौडाल[१२] ढुङ्गाले हानी कुटीकुटी माऱ्योछ । आफ्नी आमा मार्याकी कुरा तैकी बहिनीले था पायोछ । विचारी रुर्दै यति रुस्या मेरी आमा भनीमुण्ट तन्ने घर आनी बकसभित्र राख्योछ । बासा उइको बड्डो काम अद्दुबाट होइ घर फर्क्योछ । तइ आउन्याबेला घरभरि निकै निकै परसम्म घरभरि बास्ना आयाकोरछ । घर पुग्यापछि त क्याको बास्ना होला आज मेरा घर भनी आफ्नी बड्डीलाई क्याको बास्ना हो यो घरको भन्यो छ । तइका बड्डीकी क्या भनु, क्याभनु

लाग्योछ । तापछि तइकी बड्डीले मेरा मइतीले दियाकी अर्नी भन्योछ । खै खै तेरा माइतीकी अर्नी कसीरछ यसी मस्तै बासआउन्या भन्योछ । तापछि तइकी बड्डीले क्या धेकाउ भनी मान्योछ । उल्ले लाजैलाजले आफ्नी मर्याकी आमालाई बाकस खोलीमुण्ट धेकाउन्या बेलात तइकी आमाको त्यो बाकसभित्र सुनचादी, हीरामोती अरू मस्तै बास्ना आउन्या समान भयाकेरछ । त्यो धेकेर तइका बड्डाबड्डी दुवै छक्क भयाछन् । उइको बड्डो बड्डोपन यति यत्रो अमूल्य चिच अर्नी दिन्या यइका माइती कसा हुन्ना भनी सोचेर खुब खुसी भयोछ । यो भन्दा आग्गा तइकी दिदी खुब धनी रछ बहिनीका घरमा खानलाउनपनि धौधौ हुनोरछ । पछि तइकी दिदीले आफ्ना घरभन्दा बहिनीका घरमा अमूल्या सुनचादी, हीरामोती, मस्तै बास्ना आउने समान धेक्यापछि उइकी दिदीलाई लोभ लाग्योछ । ए बहिनी कसरी तेरा यसोभयो काँबाट यो आनी भनी सिरीसोध लागिछ । तापछि तइकी हाजीले दिदीलाई तुइले मेरी आमालाई मार्नु लगाइ मुइले मेरीआमाको खुब पटाइ मान्या, मेरी आमामो मस्तै माया लाग्यो मर्याकी आमा धेक्न नसकी यति रुस्या मेरी आमा भनी धर ल्याइकन बाकसभित्र हाल्या बासा बड्डो घर फर्कन्याबेला घर भरि बास्ना आयाको छ्यो बड्डाले यसी बास क्याकी हो भन्यो मुइले मेरा माइतीकी अर्नी भन्या खै तेरा माइतीकी अर्नी कसी छ भन्यो पछि क्या धेकाउ मान्या बाकसबाट आमा धेकाउ भन्नात तै आमाको सबै यसो भयाको भनी सबै कुरा भन्योछ । तापछि तइकी दिदीले गाउँलेको कुकुर मार्नु लगाई त्यो मारेको कुकुलाई यतिरुस्या मेरी आमा भनी ठूलो बाकसभित्र हाल्योछ । पछि बासा तइको बड्डो घर आउन्याबेलात घरभरि गन आयाको रछ । तइका बड्डाले नाक चेप्तै चेप्तै यसी गन क्याकी हो भनी सोध्योछ तैकी बड्डीले मेरा माइतीकी अर्नी भन्योछ । यसी गनआउन्या तेरा माइतीले क्या अर्नी दियो भनी हेर्याबेलात त्यो बाकस खोली धेकाउनी छित त्यो बाकसै भरि किराकिरा गानाबट्ट आकी पछि त्यो बाकसलाई फाल्योछ । तापछि यता बहिनीको बुडाले खै त यति महङ्गो अर्नी उपहार दिन्या तेरा माइती का छन् मुपन ससुराली झान्या छ्या भन्योछ । ससुराली झान्यो भनी मस्तै जिद्दी अर्यापछि उइकी बड्डीलाइ त निकै फसाद पर्‍यो । उइका माइत एकै आमा छि मार्‍यो अब काँ झानु भनी सोच्चुलागि विचारी घरबाट त झानु पर्‍यो भनी घरबात दुइटै बड्डाबड्डी बाटोतिर लाग्याछन् । झानाझाना अब काँ माइती आछ्छी भनु मेरा माइतीले दियाकी अर्नी भन्याकोछु भनी सोच्चुलागि । तापछि अब केइ अरिसकिन्न अब मर्छु भनी बाटोमा एक ठूलो सापको प्वाल रछ तैसै सापले चिलेर मरुलाभनीकन त्यो दुलोमा हात हाल्योछ । हात हाल्लात ताभित्र त बारवर्षको रोगी शरीरिमा ठूलो पिड भको साप बस्न्यारछ । तन्ने हात हाल्या बित्तिकै तै सापको बारवर्षको रोग निको भयोछ तइको शरीरिमा भयाको पिड निको भयोछ । तापछि सापले ओ कोहोई मेरो बारवर्षको रोग निको अद्या भित्र आबा भन्योछ । तापछि तन्ने मेरा बड्डाले तेरा माइत झाउ भन्यो मेरा माइत एकै मेरी आम छि गाउलेले मारिदियो लाजले काँझाउ मान्या अब सर्पका दुलोमा हात हालेर मरुभनी मान्या भन्योछ । ए तुइलेत मेरो ठूलै रोग निको अरी दि अब दखि मु तेरो मइती भया या आउनु भन्यो छ । तापछि साप आफू माइस भइमुण्ट तैकी खानु अरि खुवाइ अर्नी दि घर लायो छ । तापछि तका बड्डालेपन छनारछन् तेरा माइती भनीमान्योछ । घरमा सेलरोटीतरकारी खान लाग्याका धेकी तपछ काँबाट आनी हाजी भनी सिरीसोध[१३] लागि तापछि तइकी बहिनीले

अझ सत्यसत्य कुरा भन्योछ। जेजे आफूले गर्‍यो जेजे भयो सप्पै माइतगयाको देखि सापले माइती भयाको कहानी सबै भन्योछ। तापछि तइकी आफ्ना बड्डाकी मु माइत झान्यो भन्यारछ तैके बड्डो भयो तेरो गनआउन्या माइत झानइनु भन्यारछ त्यो झान्यो झन्यो तमुपन लैझानो भन्यारछ। भइगो तेरामाइत मु झानइनु तुपन जनझा भन्न्यारछ। तैकी बड्डीले नमान्यापछि ल हिट त तेरो माइत काँ रछ भनी भन्यो छ। दुवै जना माइत गयाछन विचारी बाटोमा सापको दुलो काँछ भनी खोज्न्या रछ नभेट्न्यारछ। मस्तै टारा गयाछन् तैको बड्डोलाई गल्यान[१४] भयोछ। कथ्थ[१५] हो तेरो माइत भन्यारछ तैकी बड्डी अब आउन लाग्यो भन्यारछ। पर मस्तै टारा पुग्यापछि झानाझाना एक जङ्ल आयोछ। तै जङ्गका एकठाउँमा एक ठूलो अजिङ्गरको द्लो रछ कति दिनको भोको त्यो अजिङ्गरको प्वालमा तन्ने हात हाल्योछ सापले लामो जिब्रो तानी घुलुक्क तै विचरी खायो छ तैकौ बड्डो विचारो रुनोरुनो घर आयोछ।

स्थानीय शब्दको नेपली अर्थ

१.बड्डाबड्डी : बुढाबुढी

२. जतकाल : गर्व

३. प्यान्या : गर्व रहेको

४. झाइ : चाहि, जानु

५. निकानिका : राम्रारामा

६. निकरी : राम्रोसँग

७. खानिनु : खादैन

८. दोबादोबा : पिछापिछा गर्नु

९. जेउरो : डोरी

१०. तमुखी : तपाइलाई

११. भनुन्ना : भन्लान

१२. लौडाले : लठ्ठीले

१३. सिरीसोध : सोधभेद गर्नु

१४. गल्यान : थकाइ

१५. कथ्थ : कति टाढा

स्रोत : हौंसीदेवी पुजारा

वर्ष : ५५

३.चिलछ्याउनी

एका गाउँमा एकाका सात भाइ एक बहिनी रछ । सातै भाइ नन्ताल[१] झान बट्याका[२] बेला तैनकी बहिनी मुपन तमुसित मु झानो दाइ, मु झानो भनी पाछा लागिछ । तापछि सातै भाइले कन्नेइ[३] तुलाई मुनरी[४] ल्याउल्या भन्यो, कन्नेइ लुगा ल्याउला भन्यो कन्नेइ जुता चप्पल आनुला भन्यो, कन्नेइ पोत्या आनुली भन्ये कन्नेइ भोट्या आनुली भन्यो । यसरी सबैले मु यो आनुला, मु यो आनुला भनी सातै भाइले तैलाई फकायो छ । झान्याबेला तनुले चरो मारी दियो झापोली खा भनी लायो । चरो मारी दियापछि तैकी बहिनीपन खुसी भई । उथटी तैका तैलाई सबै चिज आन्या हुन भनी तइका बउजु[५] मउले रिस मान्योछ । तनु नन्ताल गयापछि पइल्ली जेठी बउजुका घर गई चरो पोल्लु दिन्या होइ बउज भन्योछ, तैकी बउजुले झा राण चाल्लानी पानी लैया तब पोलीदिउँला भनी पन्यारा लायोछ । विचारी पानी भद्‌दीरछ एक पाइलो नुहाल्याइ छिरी सक्किन्यारछ । भद्यारछ छिद्यारछ तसै अद्या पानी नभरि सक्यापछि रुँनुलाग्याकी रछ कौवा आयोछ केइ रुँनी मुलाई भन्योछ ? मेरा बउजुले चाल्लानी पानी लैया भन्यो । चाल्लानी पानी झानइनु भन्योछ तापछि कौवाले खोटी टाल मुलाई माटी टाल भन्योछ । तापछि तन्ने खोटी टाल्योछ माटी टाल्योछ । बल्लबल्ल पानी आनी घर आइछ अइल झाइ आन्नी उतलबटीकी[६] भन्योछ विचारीलाई चरो पोल्लु लियोइनुछ । तापछि रुँनीरुनी वाँ काइसी बउजुका घर गई चरो पोल्लु दिन्या हौ ? भन्योछ । झा राण धानकुटी लैया तब पोली दिउँला भनी बिन्नु मुस्लकी ओखल लायोछ । ओखलनी मुसल नधेक्यापछि रुँनु लाग्याकीरछ । गैयाराको बथान भुर्र उडी आयोछ केइ रुँनी मुलाई भन्योछ तन्ने मेरा बउजुले बिन्नु मुस्ली धान कुट्नु ओखल लायो भन्योछ भयो भयो नरो तेरा धान हमे कुटी दिउँली भनी गैयाराले[७] चुचुराले तैका धान सप्पै खोस्सी[८] दियोछ । तपछि त्यो घर गैछ । तैकी बउजुले धानका गेडा गुनी ओखल लाकी रछ एक गेडो चामलको काँ हराइ राण झा खोजी लैया भन्योछ । उथटी त्यो ओखल वरिपरि हेरी रुँन लाग्याकीरछ गैयारा भुर्र उडी आयाछन्, हरे अझ केइ रुँनी मुलाई भन्योछ ? मेरा बउजुले एक गेडो चामल हरायो झा खोजी लैया भन्यो भन्यापछि गैयाराले सप्पैका चुचुरा हेरो बुढो गैयाराका बाङ्‌रइनो अट्याको रछ तै निकाली धियोछ । अझपन तैकी बउजुलै चरो पोल्लु दियोइनुछ । तापछि अर्की काइसी बउजुका घर गइ चरो पोल्लु दिन्या हौ बउजु भन्योछ झा राण खास काटी लैया तब पोल्लु दिउँला भनी तैलाई बिन्नु आसीकी[९], बिन्नु लाम्लाकी घाँस लायोछ । गै विचारी घाँस हुन्या ठाउँ पुगी घाँस क्याले काटु भनी रुँन लाग्याकीरछ खुरखुर अरी मुसा आयाछन् । हरे केइरुँनी मुलाई भन्योमछ । मेरा बउजुले बिन्नु आसीकी बिन्नु लाम्लाकी घाँस लायो भन्योछ हा तै घाँस रे हमे काटी दिउँली भनी मुसाले कुरकुरकुर अरी टन्न घाँस काटी दियो छ, मुसा आफ्नो बाटो लाग्याछन् । उथटी त्यो घाँस त मुसाले काटी दियो छ्यो अब घर कसरी धिउँ भनी रुँन लाग्याकीरछ । सनन्‌न्‌न् अरि साप आयो छ हरे केइ रुँनी मुलाई भन्योछ मेरा बउजुले बिना आसीकी, बिना लाम्लाकी घाँस लायो । घाँस अइल मुसा आइ काटी दियो अब यइ घाँस कसरी घर धिउ भनी भन्योछ । उथटी तै सापले अइल मेरी लाम्ली बनाइ धे अब्बइमात्र मु याँइ पुगाइ झाएँ भन्योछ ।

सापकी लाम्ली लाई घाँस घर पुगायोछ तै साप जा छ्यो ताइ राखी गैछ । अझपन तैकी बउजुले चरो पोल्लु दियाइनुछ । तापछि अख्खी काइसी बउजुका घर गै चरो पोल्नु दिन्या होइ बउजु भन्योछ । झा राण बागको दुध लैया तब पोल्लु दिउला भनी बाग खालारे मरली भनी बागका दुधकी लायोछ । काँबाट ल्याउनु बागको दुध ? विचारी रुँनी झानी रुँनी झानी जङ्गलका विच पुग्यापछि एक ठाउँमा बागका बच्चा बुर्की[११] खेल्लु लाग्याका रछन् तनुले धेक्योछ हरे काँझानी मुलाई भन्योछ ? मुरे तम्रीमाका दुधकी झान्यो भन्योछ । हरे हम्रीमाका[१२] दुधले क्याद्दी[१३] भन्ना मेरा बउजुकी मुइले चरो पोल्लु लिन्याहोउँ भन्या मेरी बउजुले बागको दुध लैया राण तब पाल्लु दिउँला भन्यो । उथटी विचारा बागका डमरुलाईपन तैको माया लाग्योछ, पखपख हम्रीमा त तु धेक्या खाइहेलली हमे एक घुटु खान्छु एक घुटु लैयाउँछु भन्योछ डमरु गयाछन् त्यो तालाई लकी बसीछ । तापछि डमरुले एकएक घुटु खायोछ एकएक घुटु तैकी आनी दियोछ । विचारी तसरी बागको दुध आनी घर आइछ । यतिबार अरि आन्नी अघि आन्नुछाडी भनी अझ तैकी बउजुले चरो पोल्लु दियोइनुछ । विचारी रुँनी अर्की काइसी बउजुका घर झाइ चरो पोल्लु दिन्या होउ बउनु भन्योछ झा राण ढाड्याको दुध लैया तब पोल्लु दिउँला भन्योछ । विचारी ढाड्या काँ पाइएला भनी जङ्गल गैछ । झाना झाना अझ तैर्ला ढाड्याका बच्चा खेल्लु लाग्याका रछन् तनुले धेकी मुण्ट हरे काँ झानी मुलाई भन्ना मुरे तम्रीमाका दुधकी हरे हम्रीमारे तु खाली क्या दुध देली ? क्याद्दी हम्रीमाका दुधले भन्ना विचारी सुक्कसुक्क अरि मुइले चरो पोल्लु दिन्या होइ बउजु भन्या बउजुले झाराण ढाड्याको दुध लैया तब पोल्लु दिउँला भन्यो तब मु तम्रीमाका दुधकी आया भनी रुँनोरुँनो भन्योछ । विचारा ढाड्याका बच्चाको मनपन पग्लोछ । पखपख हम्रीमा तु खाइहेलली हमे एकएक घटु खाइयाँउछु एकएक घुटु लैयाउछु तु यालाइ लुकी राखेइ भन्योछ । गयाछन् ढाड्याका बच्चा आफ्नी आमाका पास एकएक घुटु दुध खायोछ । एकएक घुटुदुध तैकी आनी दियोछ । विचारी ताबाटपन बाचेर ढाड्याको दुध आनी आइछ अजपन तैकी बउजुले चरो पोल्लु दियाइनुछ । तसै अरी अर्की बउजुका घर गइ तसइ अरी काम लायो चारो पाल्लु दियाइनुछ । यसरी छइ बउजुले चरो पोल्लु नदियापछि पछ्छी काइस्सी सातौं बउजुका घर गइ चरो पाल्लु दिन्याहोउ बउजु भन्ना आन मु पोली दिउँला भनी तै काइसी बउजु चरो पोली दियोछ । तैका ती सातै बउजुले तै मार्न्या ठीक अर्योछ त्यो काइस्सी बउँजु चाइ नाइ भन्यारछ छवटै बउजुले मिली तइलाई ल्याका समान हम्रा पैयले आन्याको हमे धिउँलीनु भनी तैलाई मार्न्या पक्का अर्योछ । तैका छ बउजु मिली एका दिनभरि एक लामो बाब्बोको डोरी बाट्यो छ, एका खोलाका छेउमा ठूलो रूखरछ तैसु रूखनी ती छ बउजुले हुच्चा[१४] हाल्यो छ । अग्गापछि ती छइ बउजु पालोपालो लाई खेल्योछ । आफ्नी नन्नकी खेल भन्यारछन् तै काइस्सी बउजुले जनखेलेइ तु माद्या हुँन भन्याकोरछ तसाइले उ खल्लैनु भन्यारछ । विचारी छइ[१५] बउजु मिली क्या मज्जा हुन्छ एकपाली त खेल भनी एकाले आफ्नी नन्न हुच्चानी राख्योछ अर्की बउजु रूखनी तै हुच्चा काट्टाकी लागि ठीक्क भयाकीरछ । तै हुच्चानी राख्यापछि एकाले तैलाई हुइकायोछ छ अर्काले तै हुच्चा आसीले काट्योछ । विचारी तलतलतल खोलापरिछ तइका लोटी खजाना, खजाना भयाछन् उथटी तैका ती छ बाउजु खुसी भइ घर आयाछन् तैकी काइस्सी बउजुपन रुँनी रुँनी घर आइछ । एक चिल आयोछ तै विचरीको आडखोड बटुली केइपन बाकी राखेइनु छ सप्पै

लियोछ । ती हाड, खोड, टुक्रा, टाक्री मिलाई तै चिलले जस्सी छि तस्सी माइस बनाइ एका रूखका टुपानी आफ्ना बच्चा हेर्न्या बनायो छ । हल्ल चिल छाउनी हल्ल, मेरा सौ भाइ नन्ताल गाया हल्ल चिल छापउविचारा तइका छइ दाजुभाइ दुइतीन वर्षपछि नन्ताल होइ आयाछन् । ती सातैजना दाजुभाइको तसै रूखका फेदमा बासो भयोछ । बासा तनकी बहिनी रूखका टुपानी लिचका छाउनी भल्याउन लाग्याकीरछ । हल्ल चिलछाउनी हल्ल मेरा सातै दाजु नन्ताल गया हल्ल, मेरा छइ बउजुले मुलाई हुच्चा हाली मार्ऱ्यो हल्ल हल्ल भन्यारछ । उथटी यो हम्रा बहिनीको जसो स्वरछ भनी तैका दाजुले भन्यो । धइ तमे झाउत दाज रूख भनी जोठ्ठा दाजु लायो हे भगवान मेरी स्वानीले धर्म अर्या भा यइ रूख झाइ सकीहेलु भन्यो रूख चढ्योछ ठ्क्कइलाई पनचढ्न सकेइनुछ । त्यो भन्ना काइसो भाइ हे भगवान मेरी स्वाइनीले मेरी बहिनीकी धर्म अर्या भा यइ रूख चढी सकीहेलु भन्योछ त्योपन तै दाजुका भन्ना नम्माइत एकआँउल गयो तन्नेपन झाइ सक्योइनु । तसै अरी छइ दाजुले रूख नझाइ सक्यापछि त्यो सातौं.भाइ काइस्साले हे भगावान मेरी स्वाइनीले मेरी बहिनीलाई सहिधर्म अर्याको भया मु खुरखर रूख झाइसकभनी रूखमा सलाम लाई गयोछ । तैकी स्वाइनीले सच्चे अर्याको हुनाले तन्ने खुरखुर अरी तै रूखका टुपा पुग्दासम्म काँइपन नरोक्की गयोछ । रूखका टुपानीहोइ आन्योछ आफ्नी हाजी । तापछि ती सातै दाजुभाइले पालोपालो बोक्योछ । घर पुग्यापछि छनमट तनका छइ स्वाइनी बाहिर आया भन्यो हम्रा लोग्न्याले नन्तालबाट क्याक्या आन्यो भनी नन्नकी आन्याको समान आफू धिउँ भनी आयाकाबेले सातै भाइले हाजी काँछ ? हाजी काँ छभनी सोध्यापछि कोइ भन्नाछन् पानी लिन धारा गै, कोइ भन्नाछन् धान कुट्न ओखल गई, कोइ भन्नाछन् घाँसकी गै, कोइ भन्नाछन् खेल्लु गाकीछ, कोइ भन्नाछन दोराकी गाकी छ । विचारी ती छइ स्वाइनीले मिली मार्याकी भइ तसाइले खुब अल्की लाउनलाग्या । एकै विचारी काइस्सा हुनाकी स्वाइनी भन्या रुँन्यारछ केइ नभन्यारछ । तापछि तनु सातै दाजुभाइले बाकसबाट निकाली आफ्नी आजी धेकायोछ । नयाँ लुला, नयाँजुता, नयाँ मुनरी, नयाँ तीलहरी, नयाँ सुनकी फूल लगायाकी रछ ती छइ बउजु तइका रिसले मद्याराछन् । यइ राणत हमेले मार्याछ्याउ यो काँबाट आइ भनी मान्योछ । तैकी काइस्सी बउजु तै आफ्नी नन्न जिउनी धेकी खुब खुसीभइछ । उथटी ती तैका छइ बउजुलाई तैका दाजुले कसुइलाई कुकुरसित जोत्योछ । मेरा पाल्या कुकुर तारतार काट भन्यारछन् कुकुर उइल तुइले एकगास भातको एक चिउलो रोटाकोइनु दि भन्यारछ ह्याङ्ह्याङ् अरी टोक्न्यारछ । अर्कालाई बल्लसित जोत्योछ मेरा पाल्याबल्ल तारतार हिट भन्यारछन् उइले तुइले एकपुलो घाँस काटीनु हाली भन्यारछन उइवरचाल उइपरचाल खड्खडड् तान्याराछन् । तसै अरी कसुइलाई घोडासित जोत्यो छ मेरा पाल्या घोडा बिस्तारै हिट भन्यारछ ती घोडा उइले तुइले मु चराउनुनि धि भन्यारछ उइवरचाल उइपरचाल पुगाइ मार्योछ । यसरी कसुइ बिल्लासित कसुइ केइ कसुइ केइसित छइ बउजु तैका मार्ऱ्योछ । एकै तै कास्सी बउजुमात्र केइ अर्ऱ्योइनुछ । सातभाइका सातदेलाभयाको ठूलो घर रछ अभ्र तैलाई फकाइ फकाई रासनपानी घरभरि अर्ऱ्योछ । सातैभाइले सात दर्जन औजलाका[१६] दियो छ हुमे नन्ताल झान्छु हाजी तुखिलागि हमे आउनासम्मकी सब खाने कुरा लाउन्याकुरा पुगि झान्योछ तु[१७] बाहिर जन नुँसेइ हमे आइ सातभाइका सात देला उघार भाजी द्वार भनुली तब तु सातभाइका सात देला उघारेइ नत्र तु बाहिर जनआई भनी

गयाछन् । तैकी तै काइस्सी बउजुपन तैका दाजुले आफूसित धियोछ । विचारा छोराछोरीको घट[१८] त भैगो त्यो औजोलो झर्र पाड्यारछ निमाउन्यारछ । झर्र पाड्यारछ निमाउन्यारछ झर्र पाड्यारछ निमाउन्यारछ । यसैअरी तन्ने सातभाइले दियाका सातै जर्जुन औजला एकैरात छुटी सक्योछ । वीचरात काँइत आगो धेक्कीनोछकी भनी द्वार खोली बाहिर आइ हेर्‍योछ । काँइ धेक्योइनु छ, गैछ एका ठूला ढुङ्गानी या होइ पर कोटा तराजसो ठाउँमा राक्षेसका घर आगो धेक्योछ । ताझना तीनचार घण्टा लाग्याछन् । वाँ गैछ तैराक्षेस्यानीको पोइ काँप गयाकोरछ एक्ली बुढी राक्षेस्यानी रछ म उँ काँहोई आइ कोहोइ भन्ना तन्ने मु फलानकी हाजी हुँ मेरादाजु नन्ताल गयाकाछनु मु आगो धिनु आया भन्योछ तापछि तैराक्षेस्यानीले आजत शिकार घरै आयोभनी पखपखबा मस्तैकुरा अरू एक्ली रैछइ तुपन मुपन एक्लैछु भनी तन्न आफ्ना पोइ आउन्ना तब खाउलाभनी मान्योछ । मस्त सम्म फकाइफकाइ अझ केइ सोद्दीरछ अझ केइ सोद्दीरछ । अबरे मु झानोभनी त्यो आइछ राक्षेस्यानी पखपख अबझाल्ली भन्यारछ त्यो हिट्टु लागिछ । ए तेरा सात भाइ नन्तालहोइ आउन्याबेला क्या भन्नाछन् भनी तै राक्षेस्यानीले सोध्योछ । तन्ने सात भाइका सातदेला उघार भाजी द्वार भनुन्ना अरू क्या भनुन्ना भन्योछ तापछि तै राक्षेस्यानीइले लबा यो पोत्याके हारो लैझा तु झान्या बाट एकएक गडो फालेइ भन्यो छ । उथटी त्यो सरासर आइ घर ढोकासोका लगायोछ । तापछि तै राक्षेस्यानीको पोइ आयोछ । तैकी बड्डी अग्गाबटी आउना नु साउना अइल गै सक्यापछि आउना भनी आफ्ना बड्डा धेकी खुव रिसान्यारछ । तापछि आफ्ना पोइकी अइल यसीयसी माइस आइछी यो यो बाटो गै बाटोमा पोत्याका गेडा फाल्याका हुन्या साताभाइका सातदेलाभयाको घर होला साताभाइका सात देला उघार भाजी द्वार भन्नु भनी राक्षेस लायोछ । गयोछ राक्षेस तेको घर पत्ता लायोछ ए सात भाइका सात देला उघार भाजी द्वार भन्योछ । तन्ने योत राक्षेस आयो यसरी त मेरा दाजु भन्नाइनुछ्या भनी चुपलागि निन्या भेषलायो तापछि तै राक्षेसले तन्ने मस्तै सम्म ढोका नखोल्यापछि तैका ढोकामा आफ्नु एकदारो गुइटेर आयोछ । छकाल द्वार उघारु भन्ना तैदाराको राक्षेस भै तैलाई जिउँनी निल्योछ ढोकासोका लगायोछ आफू राक्षेस तैका सात भाइपन खानुपर्‍यो भनी ताइ सुतीरर्‍योछ । तापछि तैका सात भाइ नन्तालै बाट आयाछन् सातभाइका सातदेला उघार भाजी द्वार भन्योछ उगाडानु सुगाड्डो भनी भित्रबाट राक्षेस भन्यारछ । याँत यै राक्षेसले हम्री हाजी खायोभनी हतियार लिइ ढोका फुटायोछ तैराक्षेस मारी तैका पेट बाट अझ आफ्नी हाजी जिउँनी निकाल्योछ । तापछि सात दाजु एक बउज आफू साथै खुसिका साथ बस्याछन् ।

शब्दअर्थ

१. नन्ताल : प्रदेश, घरबाट टाढा जानु केही समयको लागि

२. बट्याका : तयारीभयाका

३. कन्नेइ : कसैले

४. मुनरी : छोरी मान्छेले नाममा लाउने सुन्को मुन्द्रा

५.बउजु : भाउजु

६. उतलबटीकी : यत्रो समयसम्म

७. खोस्सी : फल्न

८. गैयाराले : भँगेराले

९. आसी : हसिया

१०. अख्खी : अर्को

११. बुर्की : उफर्नु

१२. हम्रीमा : मेरी आमा

१३. क्याद्दी : के गर्ने

१४. हुच्चा : पिङ

१५. छइ : छ वटा

१६. औजला : सलाई

१७. तु : तँ

१८. घट : दिमाग

स्रोत : हौंसीदेवी पुजारा
वर्ष : ५५

४ सौत्यानी आमा

एका गाउँमा एक असल परिवार रछ । जेठी छारी र काइसो एक भाइरछ त्यसको भाइ निनु छनाइ[1] तैकी आमा मरिछ तैकी आमा मर्यापछि तैकाबाले अर्के विवाह अर्‍योछ । तै सौत्यानी आमाबाटपन बालबच्चा भयाछन् । तापछि तैकी सौत्याली आमा आफ्ना छोराछोरीलाई माया अर्न्या तै त सौताका छाराछोरीलाई निकाइ झाल[2] अद्यारछन् । उथटी आफ्ना छोराछोरी गोरु एकैठाउँमा चर्छन् भनी गोरुकी लाउन्या तै सौताका छोराछोरी बाखा निकाइ झाल अद्या भनी तिनु बाखा चराउनु ल्याउन्यारछ । आफ्ना छोराछारीका निकोनिको खानुअरी दिन्या तै सौताका छोराछोरीकी कच्चकच्च[3] खानु अरि दिन्या रछ । आफ्ना छोराछोरीकी भात पकाइ दिया तनकी भाणो[4] बनाइ दिन्यारछ, आफ्ना छोराछोरीकी गहुँको रोटी पकाइदिया तनकी ढुटाको रोटी पकाइ दिन्यारछ । यसरी आफ्ना छोराछोरीकी निकोनिको तनकी कच्च दिनापन तैका छोराछोरी दुब्ला सौताका छोराछोरी मोटाघाटा भयाकाराछन् । तापछि तैकी आमाले एसो विचार अर्‍योछ । मेरा छोराछोरी भन्ना तै सौताका छोराछोरी कसरी मोटाघाटा भया ? घरमा त यिनलाई मु तति निको खाना दिनैनु वनमा क्या खाना छन् भनी आफ्नी छोरी हेद्दु लायोछ । सौताका छोराछोरीलाई बाखातिर लायोछ तनुसित तैकी छोरीपन लायोछ । गायाछन् जङ्गल वनतिर बाखा चराईराका रछन् दिउँस तइका भाइलाई भोक लागिछ । दिदी भोक लागि भन्यारछ । चुपलाग भन्यारछ तैकी दिदी आँखा झिम्क्याउन्यारछ । बालखैत भइहाल्यो काँ कुरा काँ इसारा अर्याको बुज्जो भन्यो । भोकलाग्यो दिदी मु खानो दिदी मु खानो दिदी भन्नोरछ । तै की सौतेली आमाको छोरी क्या भन्नोछ दिदी ? भनी भन्योछ , केइपन होइन भन्योछ । मु केइ भन्नइनु दिदी भनत भाइ क्या भन्नोछ । घर आमालाई नभन्नु तु पन खाल्ली जनभनेइहात[5] भन्यो । हुन्छ दिदी भन्योछ तापछि बोका ल्यायोछ खुलखुल सिङ् खुलखुल ज्या हम्रो मनले सोच्यो त्यो खुल भन्नेरछन् । त्यो बोकाको सिङ्बाट बउराइ भन्ने आउनेरछ त्योही खाएर जङ्गलमा ती भोक मेट्टारछन् सप्पे तिनै दिदीभाइले मिलेर खायोछ । आमालाई नभन्नु हमु मारन्या भन्योछ । बासा सप्पै घर आयाछन् । आफ्नी छोरीलाई सोध्योछ तइका दिदीभाइ वनगइ क्या खानाराछन् भन्यो ? केइ खानाइनु भन्योछ तैकी चेलीले । साच्ची केइ खानाइनु भन्या होइ तुलाई मारुँ भन्यापछि छोछ्छोरीको घट डराइछ उथटी भन्योछ । तीरे बोकाको सिङ्बाट बउराइ निकाली खानाछन् भन्योछ । तैकी आमा पापी रिसले तै बोका मार्‍योछ आफुलाई मासुभात बानायोछ,तैका दिदी भाइलाई साप मारी पकाइदियोछ । थालभरि सापको मासुहाली दियोछ तइका दिदीभाइकी आफूले खसीको मासुभात खायो । तेकी दिदीले यो सापको मासु हो भनी था पायोछ । तन्ने नखाइ बाहिर मिल्कायोछ आफ्ना भाइकीपन नखा भनी भन्यारछ । खानो दिदी भोक लाग्यो क्या हा भन्यारछ । नखा हाजा भन्यारछ तैकी दिदी त्यो क्याहो दिदी मु खानो भोकलागि भन्यारछ । तइका भाइले भोकलागि रहिसकेइनु छ खायोछ सापको मासु, सापको मासु खायापछि, दिदी पैतलासरी फरफरी भै भन्नोरछ तकी दिदी जनखा भन्या छ्याइनुछ हाजा भन्यारछ । दिदी घडासरी फरफरी भै भन्यारछ तैकी दिदी जन खा भन्या छ्याइनुत हाजा भन्यारछ । दिदी पाटासरी फरफरी भै भन्नोरछ जनखा भन्याछ्याइनुत हाजा भन्योछ । दिदी कन्नसरी फरफरी भइ जनखा भन्याछ्याइनु त हाजा भन्योछ , दिदी छाती सरी फरफरी भइ

भन्योछ जनखा भन्याछ्याइनुत हाजा भन्योछ । दिदी घाँटीसरी फरफरी भै जनखा भन्याछ्याइनुत हाजा भन्योछ दिदी गला सरी फरफरी भै भन्योछ जनखा भन्याछ्याइनुछ हाजा भन्योछ । गाला पुग्यापछि तैका हाजाको साप भयोरे दुलाभित्र पस्योछ । उथटी तैकी दिदी खुब रोई । तइकी दिदी रुँनारुँना यति आँसु बग्याकी तैका आँसुकी गङ्गा भइ बगिछ । राजाका छोरा राजकुमार शिकार खेल्लु जङ्गल गयाका रछन हिट्टाहिट्ट प्यास लागिछ पानी प्यास लाग्यापछि नजिकै गङ्गा धेक्यो छ तै गङ्गाको पानी खायोछ त्यो पानी नुन्यापानी जसो लाग्योछ । यो पानी यति नुनिलो क्याछ यैकात मुल पुग्दु पऱ्योभनी ती राजकुमार गयाछन् । झानाझाना तै गङ्गाको टुपा पुग्दा त एक छोऱ्याट्टी[६] रुँनलाग्याकी तसुइका आँसुबाट गङ्गा भयाकी धेकी तिनले यसो जाउको क्याभयो यसरी क्या रुँनीछ यो मुलाई भनी मान्योछ हरे मुलाई यसरी आँसुका भल बगाइ केइ रुँनी क्याभ[७] क्यानाइँ भन तेरो दुःख क्या हो हमे सघाउन्याछु भन्योछ । तापछि तन्ने मेरी आमाले यसोयसो अरी हमुलाई सापमारी खान दियो मुइले जान्यारे खायाइनु भाइले भोकले नरइ खायो सापको मासु खायापछि साप भइ यो दुलाभित्र गयो भन्योछ । अगारीको सुरुदेखिको घटना भन्यापछि ती राजकुमारलाई पन दया जाग्योछ । दया जाग्यापछि हा तैकी चिन्ता जनमान मुलाई तेरो भाइलाई अहिले हमे जसाको तसइ निकाली दिनाछु ताभन्ना[८] आग्गा तुइले हमेले भन्याके अद्द्पर्छ भन्योछ मेरो भाइ निको हुन्या भया जसाको तसइ हुना भा मु मेरो भाइको लागि ज्यापन[९] अरूला भन्योछ । राजकुमारले तेराभाइ जसाकोतसो अर्यापछि हमु एकजनासित विवाह अर्नुपर्छ भन्योछ । तन्ने हुन्छ मेरोभाइ त ठीक बनाउभन्योछ । उथटी राजकुमारले दियो, अक्षता, बनायोछ प्वाल अगाडि बत्ति सल्कायो छ साप सर्र बाहिर आयोछ साप बाहिर आयापछि तैका हरइनो अक्षता छर्क्योछ । अक्षता छर्क्यापछि नमाइको मन्तर पढ्याजसो अर्योछ तापछि त्यो साप तैको भाइ जसो छ्यो तसइ भयोछ । तापछि तैकी दिदीले तै राजकुमार सित विवाह गर्योछ , तैका भाइकोपन विवाह अरि दियोछ । तै राजकुमारले आदि जग्गा जमिन तैलाई दियोछ । उथटी दिदीभाइ खुसीका साथ त्यो राजदरबारमा बस्याछन् ।

शब्दअर्थ

१. छनाइ : हुँदै

२. निकाइझाल : साह्रै दुःख

३. कच्चकच्च : नराम्रो नराम्रो

४. भाणो : जाउलो

५. जनभनेइहात : नभन्नु हैत

६. ताभन्ना : त्यो भन्दा

७. क्याभ : के भयो

८. ज्यापन : जेपनि

स्रोत : हौंसीदेवी पुजारा

वर्ष : ५५

५ सात भाइ एक मूल्याछोरो

एकागाँउमा एकाका सात भाइ राछन्, एकाका एकबुढी जीजा[१] रे[२] एक मूल्या[३] छोरा रछ । ती सातभाइ निकै मेहेनति राछन् । गत बुन्या[४] समय आयोछ । ती सात भाइ दिनभरि चारा[५] खन्न भ्फानारछन् । बासा निकरी थाकी[६] आउँन्यारछन् । ती सात भाइ दिनभरि चारा खन्न गयाका धेकी तै मूल्या छोराकी जीजापन भ्फाबा तुपन चारो खनिया । हमेपन गत बुइली भनी तैकी जीजाले तै मूल्याछोरापन चारो खन्न लायोछ । ती सात भाइ दिनभरि घाममा, घाम नभनी भोक प्यास नभनी खुब खन्नाकी मन लाउन्यााराछन । त्यो मूल्यामछोरा डाडा भ्फाइमुण्ट बाँसुरी तुरुरु धुरुरुरु अरी दिनभरि बजाउन्यारछ । बासो भयोकी एका माटाका भुकुल्लामा ढिप्पी हानी हातखुट्टामा माटो लाइ घर आउन्यारछ । साइ बुढी जिजा आजत खन्नाइ खन्नाइ निक्करी गल्या भन्यारछ । तैकी बुढी जीजा मेरो नाती भनी निकोनिको खाना दिन्यारछ। चुच्याना[७] घिउँलायाका रोटा चुच्यानु भात पकाइ दिन्यारछ । पाखुराम तेल मालिस अरि दिन्यारछ । अर्का दिनपन अन्नीसन्नी दिइ चारा खन्न लाउन्यारछ । ती सात भाइ भ्फाइ निकैअरि मनलाई चारो खन्याराछन् । त्यो मूल्याछोरा डाडाभ्फाई बाँसुरी बजाइ तुरुरुरु धुरुरुर अरि बस्न्यारछ । अभ्फ बासो भयोकी एका मटाका ढिस्कामी ढ्याप्पी हानी घर आइ साइ बुढी जीजा आजत निकी गल्यान भइ भन्यारछ ओ मेरो नाती भनी तैका हातखुट्टा धोइ तेलमालिस अरी चुच्याना मुन्यारोटा , चुच्यानु भात भुटी दिन्यारछ । तसै अरी मस्तै दिन सातभाइले चार गत बुँइ बितायोछ भन्या मूल्याछोराले डाडा भ्फाइ तुरुरुरु धुरुरुअरी बासा आफ्नी बुढी जीजासित अल्की[८] लाई बस्योछ । यसरी दिन ढल्कीनाइ गया अब गत काट्न्याचुट्न्या बेला आयोछ । तिनका सातभाइले दुःख अरी गतकाट्योछ चुट्योछ, बतायोछ । अब याँ मल्याछोराले त आफ्नी बुढी जीजाकी भ्फुठो बोल्याको छ्यो अब गत काँबाट काट्न्या काँबाट घर आनु भनी मूल्याछोराले सोच्योछ । सात भाइले गत भित्र धिउन्ना तै मूल्याछोराले काँबाट खरायोको ल्याएर ती सात भाइको अगाडि राखीदियोछ । ती सात भाइले सोच्यो छकी आज मासुभात खान पाइनेभो भनेर तै खारायो छोप्नगको त खरायोत परपर भाग्छ । तसुइ खरायो छोप्न भनेर गको सात भाइको सातभारी गत तै मूल्याछाराले आफ्नो घरभरि भित्र राख्योछ । ती सात भाइ खरायो छोप्न गको खरायोलाई पन छोप्न सकेइनु यता खलाको गतको भारीपन छैन । पक्का यो मूल्याछोराको काम होभनी तिनुले यो मूल्याछोराको एकै बुढो बल्लछ[९] तसुइलाई मार्यापछि यो क्या अद्यारछ भनी तैको त्यो बुढो बल्ल मारिदियोछ । मूल्याछोराले आफ्नो बुढो बल्ललाई ती सातभाइले मारिदियापछि तैलाई छिन्योछ साना-साना मासुको जस्तो पिस बनायोछ । ल्गयोछ भारीकाभारी गाउँभरि मासु किन्याकी हजुर मासु भन्नोरछ मस्तमस्त दिनोरछ । सस्तोमासु पायाउभनी गाउँघरमा सबै धिन्याराछन् । बल्लको मासू बेचेर टन्न रुपेयाँ गर्न्दै सातभाइका अगाडि आयो छ मेरा एकै बुढो बल्लका त यति रुप्या भा तमु सात भाइका सात हल बल्लमार्या कति रुप्या हुन्ना भन्योछ । ती सात भाइ लाटाले साच्ची आफ्ना सातहल बल्ल मार्योछ । निकै दुःअ अरि पोल्योछ, छिन्योछ, भारीका भारी बनायोछ हरे मूल्याछोरा मासु बेच्याबेला क्याभनी छि भन्योछ हरे मुइलेरे गोरुको डिङ्गो किन्नाइ डिङ्गो भन्याछ्या भन्योछ । गयाछन् सातै भाइ गाउँगाउँ भ्फाइ गोरुको डिङ्गो किन्नाइ हजुर डिङ्गो भन्नारछन् ती गाउँलेले

तु डुमुको डिङ्गो किन्नाहमे भन्योछ तिनुहग्दानु पाद्याइ खेदायोछ । रिसले चुइ भइ आयाछन् । यै मूल्याछाराले हमुलाई बेकारम दुःख दियो भनी तैकी एकै बुढी जीजा छ तसुइ मारुभनी गयाछन् तैकी बुढी जीजा मारिदियोछ । विचारा मूल्याछोराले आफ्नी बुढी जीजाको मुण्टोसुण्टो बाटी दियोछ । नयाँ लुला लगाइ दियोछ । बेउँलीको घुम्टो ओढाइ दियोछ । लग्योछ अर्का गाउँ बेहुली किन्नाइ हजुर भन्योछ । आयाछन् गाउँका अखप्प तैकी बुढी जीजा किन्योछ । आयोछ दौडीमुण्ट सातभाइ भयाका ठाउँमा मेरा एकै बुढी जीजाका त यति रुप्या भया तम्रा सातभाइका सात स्वाइनी मार्‍यो भन्या कति रुप्या हुँन्ना भन्योछ । तै मूल्याछोराको हातमा रुप्याधेकी तैका सातभाइ लोभ लाग्योछ । ती सातभाइ लाटाले आफ्ना सातै स्वाइनी मार्‍योछ । सबैको मुण्टो बाटी दियोछ, नयाँ लुगालगाइ , बेहुँलीको घुम्टो ओढाइदियोछ । हरे मल्याछोरा बेच्याबेला क्या भनीछि भन्योछ । ए मुइलेर मरो किन्नाकी हजुर मरो भन्याछ्या भन्योछ । गयाछन तैका सातैभाइ आफ्नी सातै स्वाइनी मारी गाउँभ्काइ मरो किन्नाइकी हजुर मरो भन्यारछन तु डुमुको[10] मरो किन्ना हमे हमु गाउँल्यालाई क्या सोच्याकाछउ चनी तैका सातै भाइ पिटीपिटी लायोछ ती मरा ताइना हापल्ला हापल्ला यत्रायत्रा घाउँ बनाइ आयाछन् । रिसले आगो भइ तै मल्याछोरालाई मारु भनी खोज्योछ तै भेट्योइनुछ । पछि तैको एकै घर बाँकी छ यइको यो घर पोल्यापछि काँ भ्कानोछ हेरु भनी विचारा तैको घर पोलीदियोछ । आयोछ मूल्याछोरा तै घरको साजी साजी छान्योछ चाल्योछ, तैलाई धुलाजसो बनायोछ । पुँजायोछ भारी बनायोछ लग्योछ गाउँमा धुलो किन्नाइ हजुर धुलो भन्योछ । मस्तामस्त दिन्यारछ सप्पै बेच्योछ । आयोछ अभ्क त्यो मूल्याछोरा सातभाइ भयाका ठाउँमा मेरो एकै घर पोली त यात्रो रुप्या कमया मुइले तम्रा सातभाइका सात घर पोल्यो भन्या कति रुप्या कमाउला भन्योछ । ती सातभाइ लाटाले तइका रुप्याधेकी लोभमानी साच्ची सातै भाइले आफ्ना सातै घरमा हुटुटु,हुटुटु आगो लगायोछ । ती घरकी साजी चालीचुली जम्मा पार्‍योछ । भारीका भारी बनायोछ तापछि मूल्याछोरालाई सोध्योछ गाउँमा साजी बेच्याबेला क्या भनीछि ? मुइलेरे घर जलायाको साभ्की किनाइ हजुर भन्याछ्या भन्योछ । गयाछन् सातैजना दाजुभाइ गाउँघर गइ घर जलायाको साभ्की किनाइ हजुर साभ्की भन्योछ । गाउँल्याले भन्योछ तमेले हमु गाउँल्यालाई क्या सोच्याकाछौं भन्योछ । तिनका सातैभाइलाई दाम्चादाम्चाले पिटीलगायोछ । ती साजीका भारी ताई छाडी अग्दाइनुपाध्याइ आयाछन् । यै मूल्याछोरा अब नमारी भयोइनु यैले त हम्रो जिन्दगी बरबाद अरि सक्यो भनी तैका सातैभाइ रिसले आगोभइ आइ तैलाई पक्रेर एक ठूलो बोराभित्र हाली दियोछ । तापछि तैलाई बोराभित्र बाँधी खोलाको साँघुको वीचमा राखेर आयाछन् । यसो उनाउबौ हल्यापछि खाला भ्करी खोलाले बगाउन्या रछ । विचारो त्यो बाठो मूल्याछोरा काइपनि हलचल नअरि बस्योछ । एकछिनपछि तसुइबाटो एक राजा घोडानी चढी आयोछ । तैराजाल सुनैको जुता सुनैको हारो सुनौलोडो लिइ आकोरछ । हेर यो साँघुनीको कोहोइ क्याद्योछइ बाटो छोर मुलाई भ्कान दे भन्यारछ । त्यो मुल्याछोरा नाइनाइँ हुनैनु भन्नोरछ । हरे मु राजा हुँ मुलाई बाटोछाड भ्कान दे भनी राजा भन्यारछ त्यो मूल्याछोरा नाना यात यो बाटो छाड्डु मिल्लैनु भन्नोरछ । हरे ताइनो नु भ्काड्या चिच क्याछ भनी अभ्क राजाले भन्योछ । नाइनाइ यात इजाबाज्या धेक्कीनाछन् भन्योछ । साच्ची इजाबाज्या धेक्कीनाछन् अँ यात मु मेरा इजाबाज्या[11] हेद्दु लाग्याकोछु भनी तै मूल्याछोराले भन्योछ । उथटी राजाले

भन्योछ हरे मु पन मेरा इजबाज्या हेद्योछु एकैपाली मुलाई हेद्‌दुदे भन्योछ। हुनैनुहनैनु या त भन्योछ। राजाले भन्योछ मु एकछिन मात्र हेर्छु भन्योछ। तसो भा एकछिनमात्र हेर्न्या भया ती सुनौलो लुगा , जुता, घोडा जति समान छ सब ताइपारी छारी आँउ नमाइ एक्कैसर मात्र हेर तापछि अफ्र मुइ हेद्याहु भन्योछ। हुनोहुनो मु एक्कैसरमात्र हेर्छु भन्योछ। सब समान पारी राख्योछ नाङ्गो आयोछ। मुलाई सउत्याम्[१२] बोराबाट फुकाउ भन्योछ राजाले सउत्याम् फुकायोछ। दा भ्काइ यै बोराभित्र भनी राजालाई तन्ने तै बोराभित्र राखी बानीदियोछ। आफू पर राजाका लुगाकपडा लाउनु लाग्योछ। राजाले हरे यात केइपन धेक्कीनइनु भन्योछ। हरे वरपर हल्लेउ तब धेक्यला भनी तै मूल्याछोराले भन्योछ। राजा साँघुनी वरपर हल्लीउ भनी मान्नोछ्योत साँघुनीहोइ भ्करी तल खोलापर्‍योछ। खोलापर्‍यापछि खोलाले बगाइ काँलग्यो काँलग्यो। तापछि मूल्याछोरा राजाका नातामाता लाईमुण्ट राजाजसो भइ अभ्क ती सातभाइ भयाका ठाउँमा आयोछ। हरे मूल्याछोरा तु राजा कसरी भइ भन्योछ। तापछि तै मूल्याछोराले भन्योछ मु एक जनाले तै खोला हाम फाली त मु एक राजाभया तमे सातैजना दाजुभाइ तै खोला हाम फाल्यात सातैजना राजा भयो भन्या क्या होला भन्योछ। साच्ची मूल्या तुइले खोलाले बगायोइनु बगायाभया कसरी राजा हुनाहुँ भनी तै मूल्याले भन्यो। तापछि ती सातैभाइलाई पन राजा हुन मन लाग्योछ। कठै दाइना तिनको घट कसो होला ? तुइले खोलाइनु फट्टुक कसरी हाली भनी सोध्योछ। हरे कोइ बिरालोधेउ, कोइ कुकुरधेउ। कोइ आगाको अगुल्टोधेउ। अँगुल्टो पानीमा हापल्लु अगुल्टो पानीमा भ्कुँ भयापछि फट्टुक हाल्लु भन्योछ। कोइ बिरालोले म्याउ अर्यापछि फट्टुक हाल्लु, कोइ कुकुर भूक्यापछि हाम फाल्लु भन्योछ। गयाछन् तैका सातैजना दाजुभाइ कोइ आगोको अगुल्टो लिएर, कोइ कुकुर धिइ, कोइ बिल्लो धी साँघुनी सबैजना दाजुभाइ लल्लेउरी उब्याछन् पानीमा अगुल्टो फल्योछ भ्कुँ भयोछ हाल्योछ सातै जना दाजुभाइले फट्टुक तै खोलामा। खोलामा फट्टुक हाल्यापछि खोलाले बगाइ तिनु सातैजना दाजुभाइ मार्‍योछ। तापछि तै मूल्याछोराले तैराजाको धनसम्पत्ति, ती सातैजना दाजुभाइको जग्गा जमिन लिइ त्यो गाउँको निकै धनी , जमिनदार भई नाम कमाइ खुसीका साथ बस्योछ।

शब्दअर्थ

१. जीजा : हजुरआमा

२. रे : र

३. मूल्या : टुहुरो

४. बुन्या : छर्ने

५. चारा : गत छर्ने ठाँउ

६. थाकी : थाकेर

७. चुच्याना : नौनी लगाएको

८. अल्की : भ्कुटो

९. बल्लछ : गोरुछ

१०. डुमुको : दलितको

११. इजाबाज्या : हजुरआमा हजुरबुवा

१२. सउत्याम् : बिस्तारै

स्रोत : हौंसीदेवी पुजारा

वर्ष : ५५

६ भुजाकी बात

एक ठाउँमा एकगाउँ छ्यो । तै गाउँमा एकाघर बुणा रे बुणी छ्या । तनबाट मस्तै छोराछोरी भयाछन् । मस्तो छोराछोरी भयापन एकपन बाच्योइनुछ । छोराछोरी हुनाइ मद्याइरछन् । ती छोराछोरी मर्यापछि खड्याउन्या[1] माइस नापाइ[2] पिठाराइनो खाडल खनी ताइ[3] पिठारा[4] खड्यायोछ । तसुइमाथी भुजाका ब्याँ रोप्योछ । भुजाकाबेली लर्रीकन पाखाभरि गयाछन् । तैका पाखानी मस्तै भुजा लाग्याछन्, एक भुजोत कोठाजत्रो लाग्योछ । घरमा अरू कोइ नाइँ एकै बुणाबुणी भयापछि बुणा छकालै उठी जु,हलो, बाउसो[7], गोरु, धि[8] गडा[9] गयोछ । तैकी बुणीले दिउसो आफ्ना बुणा अन्नीकी लागी रोटासोटा हाल्योछ । रोटा हाली सक्यापछि अब गाडा अन्नी दिन को झान्छ ? घरको काम को अद्या हो ? भनी भन्नु लाग्याका बेला पाखानी होई ठूलो हुँन्या भुजो झर्योछ । फट्ट-फट्ट उफ्री भित्र आई बोबालाई अन्नी दिनु मु झान्छु तमे घरको काम अद्दु भनी भुजाले भन्योछ । अँपछि तैकी आमाले यसो जाउँको[10] क्याभ यो पाखानी होइ[11] भुजो झडी[12] मेरा दुःख कसरी बुझ्यो भनी मान्योछ । भुजो त तु बा कसरी अन्नी दिनु झाल्लै भन्योछ । नाइ आमा मु झाइ सक्तोछु मेरा झोलाइना राटा हाल मेरा पछाडि भिरकुलइना बानी देउ मु पाइलाइरो रे उकालाम्मो उफ्रिउफ्री झान्छु आरालाइनो गुरीगुरी अरी झान्छु भन्योछ । झातबा[13] निकरी झाइ तेरा बा बल्याअरी भोकायाका हुन्ना छटी झाइ भन्योछ । गयोछ भुजो भिरकुलैनी[14] रोटाकी झोलाधि पाइलाइरो रे उकालोमा उफ्रिउफ्री गयोछ, ओरालाइनो गुरीगुरी अरी गयाछ । मुथ्थीका गडानी होइ डाको हाल्योछ बोबा भन्योछ तइका बाले सुनेनछ । तल्ला गडानी झाइ बोबा भन्योछ । अरू कसैलाई बोलाको होला भनी तै भुजाका बा बोल्याइनुछन् । तल्ला गडानी होइ बोबा भन्योछछ पुरैनो भुजो गुरीगुरी, उफ्रिउफ्रि आउँन लाग्याकोरछ । अझ बोबा रोटो खानु आउँ भन्योछ । भुजाले आफूलाई रोटो आन्याको धेकी यसो क्या जाउको भयो ? भिरकुलैना रोटाकी झोला बानी[15] आन्याको छ । मेरा त घरैरो छोराछोरी कोइ छ्योइनु बोबा भन्या मो आयो भनी मान्या यो भुजोप आयोछ मेरा दुःख भगवानले धेक्योछ भनी मनमनै मान्योछ । तापछि को रोटा खान्या हो बा अइले यो गडो जोत्तु उसैरला यै सक्यापछि खाउला भन्योछ । नाइ बोबा तमे रोटो खाउँ मु बल्ल जोतुला भन्योछ । भुजो त तुबा कसरी बल्ल जोतलै भन्योछ । नाइँ बोबा तमे मेरो भिरकुललाई माल्या बल्लका पुछरइनो बानी देउ मु बल्ल जोती हेल्लोछु भन्योछ । उथटी तैका बोबाले भुजालाई माल्या बल्लका पुछरइनो बाधीदियोछ । आफु तइका बोबा रोटो खान लाग्याछन् । तापछि तै का बोबाले एक रोट खाना एक गडो बायो, दुई रोटा खाना दुई गडा बायो, तीन रोटा खाना तिन गडा बायो । चार रोटा खाना चार गडा बायो । यसरी वर्कमाल्या, फर्कझाल्या भनी पुरै तोल्यानी सक्योछ । तैका बाले पन आफूले अन्नी खाइसक्ता तन्ने पुरै तोल्यानी बाई सक्याको धेकी खुब खसी भयाछन् । बल्ल जोती सक्यापछि भुजाले बल्ल खोयोछ । द झाउँ बोबा तमे हलाभाडा धि झाउ मु बल्ल चराइ आनुला भन्योछ । तापछि तैकाबाले भुजोत तु बा कसरी बल्ल चराइ आनल्लै भन्योछ । नाइँ बोबा मु चराइ आनी हेलुला तमे झाउ भन्यो छ । अँपछि त्यो भुजो जा चरन छ बल्ल ताइ धिन्यारछ, जा निको निको चरन छ बल्ल ताइ धि चराउन्यारछ । तसै अरी बासा बल्लका यत्रा लाधा बनाइ घर धियोछ बल्ला गोठ बान्योछ । गयोछ भित्र

आन्या आमाबा बल्ल भन्योछ । ल ठीक अरी बा आज तु आउनाले हम्रो मस्त काम भयो भन्योछ । अँ अब मु ब्याँ अद्योछु बोबा अब मेरा बेहुली खोजी दउँ भन्योछ । तैका बाले कठैबा भुजोत तु तेरा को आउँली भन्योछ नाइ बोबा सात चेली हुन्याका घर भ्काउ ता एक चेली पाइहेलौला भन्योछ । तापछि तइका बोबाले यै भुजाको ब्याँ अद्‌दुपर्‍यो भनी अर्का गाउँमा खोज्जु भ्कानाभ्काना साच्ची सातचेली हुन्याका घर पुग्याछन् । सोदाभेदी भैछ तापछि मेरा चेला भुजाका एक चेली दिनुपर्‍यो भन्योछ । भुजोपन साथै ध्याकोरछ । सात चेली हुन्याको बोबाले जेठी छोरीकी तु भ्कानी बा भन्योछ तै भुजाका भन्योछ तन्ने तै भुजाका भ्कानी चाड मरे कुकुरका भ्काउला भन्योछ । अँपछि वाँ काइसी हन्या छोरीकी तु भ्कानी बा भुजाका भन्योछ । तै भुजाका भ्कानी चाड मुरे बिल्लाका भ्काउँला भन्योछ । अँपछि वाँ काइसी चेली तु भ्कानी बा भुजाका भनी सोध्योछ तै भुजाका भ्कानी चाड बल्ला भ्काउला भन्योछ । तसै अरी अरू चेल्ली तु भ्कानी बा भनी सोध्धा काइले घोडाका भ्काउला भन्यो, कोइले रागाका भ्काउला भन्यो । यसरी सोद्या-सोद्या काइसी चेलीकी तु भ्कानी बा भन्योछ जेइ भन्ना छउ तमेले भ्का भन्या मु भ्काउलाइनुत बोबा भनी कइसी चेलीले भ्कान्या भन्यापमिछ तै भुजाका दियो भन्यो । अब निकैअरी जन्त हुन्या ठीक अरी भोलै जन्त धिन्या भन्योछ । बासा भुजाले लिपघस अर छिनारामिनारा[1] केइनराखी टालटुल अर भन्योछ । घरभरि लिपघस अरी छिनारामिनारा टाल्योछ । गयोछ भुजो रस्या लाग्दु भुजो त यो रस्यालागि खानो भन्नो छभनी तैका सातै चेली सुइयाले प्वाल पारी हेद्यारछन् । भुजो पाणबाटहोइ उछिट्योछ पर धुरीम्मोलागि तै भुजाका खप्यारा, खप्रा बाहिर निस्क्या भन्यो भित्र कस्तोकस्तो राजका राजकुमार जसो माइस भन्यो तापछि तन्ने आफैं भात पाकाइ खायोछ जनै हाल्याकी रछ घाँटीमा । राजकुमार जस्तो सुन्दर छोर्‍याटो धेक्यापछि मु भ्कानो तैका पइल एक भन्ना भन्यो मु भ्कानो तइका पइल एक भन्ना भन्नाइ तैका छइ बैनी कल भाकीरछ अँपछि काइसी हुन्याले कुकुरका भ्कान्या कुकुरका भ्काउ, बिल्ला भ्कान्या बिल्लाका भ्काउ, घोडा भ्कान्या घोडाका भ्काउँ रागाका भ्कान्या रागाका भ्काउ, बल्ला भ्कान्या बल्लका भ्काउ राण तमुलाई अग्गी बोबाले सोधाइको हो तै भुजाका भ्कानइनु भन्याको होइनु अहिल मु भ्कान्यो भन्यापछि मु भ्कान्यो भन्ना नाक नभाका नकचरी भनी त्यो आफ्ना दिदीमउँ थर्काउन्यारछ । अँपछि पछिल्लादिन धुमधाम सित बाजासाजा घिचिरकाइ जन्त भयापछि तैलाई डोलीनी हाली आन्योछ । आफु बेहुलो राजाजसो घोडानी गयाकोरछ तै बेउलीका दिदीमउ तलाई भन्नात मुलाइ अग्गा सोधयोछ्या मुइले केइ नाइ भन्या हुँ भनी पछि पस्ताउन लाग्या भन्या । तैकी हाजी खसीका साथ डोलीनी चढी बेउलाका घर आया । गाउँला सबै रिउत्यारु आयाछन् निकरै पञ्चै बाजा बजायाका राछन् । घर आइ जन्त भित्री सक्यापछि खानपिन भयोछ । हुनाहुना तै भुजाका पन छोराछोरी भयाछन् गाउँको राजा सरी सुखीको परिवार भइ तइको परिवार बस्योछ ।

शब्दअर्थ

१. खड्याउन्या : गाड्न

२. नपाई : नपाएर

३. ताइ : त्यसैठाउँ

४. पिठारा : घरको पछाडि

५. लर्रीकन : लहराएर

६. पाखनी : छतमा

७. बाउसो : कोदालो

८. धि : लिएर

९. गडा : खेत

१०. जाउको : अचम्म

११. होइ : बाट, हुन्छ

१२. झडी : झरेर

१३. झातबा : जाउतबाबु

१४. भिरकुलैनी : पुच्छर

१५. बानी : बाधेर

१६. छिनारामिनारा :प्वाल, दुलो

स्रोत : हीमादेवी पुजारा

वर्ष : ६०

७ ढुट्यामूल्या

एक ठाउँमा यसो गाउँरछ । तैगाउँमा आमाबाउ नभयाका दिदीभाइमात्र रछन् । दिदीको ब्याँभयापछि भाइलाई आफुसित लग्योछ । तैकी दिदी आफ्नाभाइकी सारै पाप अद्यारछ । आफुले भात पकाइखाया तैकी फाणो बनाइदिन्या, आफुले गहुँको रोटो हाली खाया तैकी मकैको रोटो हाली दन्या आफुले मकैको रोटो हाली खाया तैलाई ढुटाको रोटो हाली दिइमुण्ट पन निकरी नदिन्या डल्लो बनाइ गुरीगरी गुर्काकाई दन्या, यसरी आफ्ना भाइलाई कच्च अद्यारैछ । अँपछि गाउँल्याका गारुबाखा तकी दिन्यारछ । गोरुबाखा तकी दियापछि तैलाई भट्टका खाजा भुटी दिन्याराछन् । दिउस ती भट्टका खाजा खान्यारछ, एकादिन भट्टका खाजा खान्याबेला तैको भट्टको एक गेडो हरायोछ । विचारा तै सारी भोक लाग्याकीरछ तै भट्टका गेडा खोज्जोरछ पायोइनुछ । आकाशबाट भगवान प्रकट भयाछन् । हरे मूल्या क्या हेद्योछइ भन्योछ ? हजुर मु यस्तो यस्तो माइस हुँ यसो यसो अद्या यसो यसो भयो भनी अग्गा भयाका सप्पे कुरा भन्योछ । भगवानलाई पन केइ खान नपायाको मूल्याधेकी दयामाया जाग्योछ । दयामाया जाग्यापछि हेर मूल्या तु यो ठाउँछाडी यो गाउँबाट मस्तै टारा झा भन्योछ । अब मूल्याछोरालाई पन त्यो गाउँधेकी दिक्क हैरानी छ्यो एका दिन साच्ची तै मूल्याले तै गाउँ छाडी गयोछ । झानाझाना यस्तो ठाउँमा पुग्योछकि जो तै ठाउँका माइस काइपन नपुग्याका ठाउ एक ठूलो जाङ्गलरछ तसुइ जङ्गल झानझाना एका ठाउँमा वन भैसाको सुत्न्या ठाउँ रछ । तसुइ वन भैसाको सुत्न्या ठाउँमा दुधको खाली पन्याकीरछ गयोछ कति दिनको भोकभोकायाको पानी तीसायाको दुधको खाली चनचन चनकायोछ । गोबरसोबर फल्योछ, रूखका पातभाची फिज्योछ[१] । आफु भैसा आउन्याबेला एका रूखका टोट्काइनो[२] झाइ सुतीरयोछ । बासा भैसा आयाछन् आफ्ना खालीको दुध खायाको छ, स्याला ओछ्याका छन् । भैसाले भन्योछ शिवशिव हुम्रो दुध दल लाउन्या आज को धर्मी आयो हो भनी भन्योछ । अर्को दिनपन भैसा छकालै चद्दु गयाछन् भैसा गयापछि तै भैसा खालीमा दुध भरि भकोरछ अझ त्यो रूखका टोट्काइनोहोइ आइ दुध खायोछ साउला सोतर काटी खालीभरि फिज्योछ । बासा भैसा आउन्याबेला अझ रूखका टोट्काइनो लुकीरयोछ । बासा भैसा आयाछन् आफुबस्न्या खाली सफा अर्याकोछ, स्याउला फिज्याका राछन् । दुध खायाको रछ ओहो आजपन हुम्रोदुध दललाउन्या को धर्म आयो हुमलाई माया अद्दुको आयो ? या माइस हमे आयाका बेला आउँनैनु आज एक बुढो भैसा लाई तु दोबा लागिराख धै को आउन्यारछ भनी अर्कादिन सबै भैसा चद्दु गयाछन् । बुढो भैसो दोबा लागिरयो कोइ आउनोछकी भैसा धेक्यापछि त्यो ढुट्यामूल्या लुकीरयोछ । दिउँसो भैसालाई सारी पानीतिस लागिछ । अँपछि पानीतिस[३] लाग्यापछि भैसो खुब अड्काएर अँवा,अँवा अद्योरछ भुँइमा भरकिनोरछ । अँपछि रूखका टोट्काइनोहोइ ढुट्यामूल्या आइ केइ मद्यो आमा केइ मद्यो आमा तु मर्यापछि मु कैको दधु खाउँला उठ आमा उठ आमा भन्नोरछ । ए तुप होइ हुँम्रो दुध दललाउँन्या पखत मु पानी खानुझान्छु तब अरुली कुरा भन्योछ । भैसो उठेर पानीखाइ आयोछ कुरा अऱ्योछ । बासा भैसा आयाछन्, ढुढ्यामूल्याले आफ्नो बुवाआमा मर्यादेखि दिदीले कच्च अर्याको कहानी, त्या जङ्गलमा पुग्नसम्मको सबै कुरा भन्योछ । अँपछि भैसालाई तैको पीडा आफ्नो पीडा सम्झी तैलाई सहयोग अद्या ठीक अऱ्योछ । तीसबै भैसा

मिली कसैले घर चिन्यो, कसैले डाँडाभाटा आन्यो, अँपछि तली आफुबस्न्या, मुथी ढुट्यामूल्या बस्न्या बनायोछ । सउत्यामु ढुट्यामुल्या दुध खानाइ खाना निकै हठ्ठाकठ्ठा भयोछ । तापछि भैसाको र तैको मायामह बड्दै गयो । भैसाले ढुट्यामूल्यालाई, ढुट्यामूल्याले भैसालाई सघाउन थाल्यो । हुनाहुना ढुट्यामूल्या घरको बच्याको समय गाउँगाउँ भ्फाइ गाउँल्याका धानकुटी दिनोरछ । धानकुटी दियापछि गाउँल्याले एकएक, दुई मुठी दिनादिना तन्ने त्यो एक मुठी, दुइमुठी चामल अरी तीन बोरा चामल जम्मा अरी राख्याका छन् । अब भैसाले ढुट्यामूल्यालाई ब्याँ अद्दु पऱ्यो भनी एक रुस्या छोऱ्याट्टी खोजी दियोछ । अँपछि धुमधामसित तै ढुट्यामुल्याको ब्याँ भयोछ । ब्याँमा सप्पै खानाको रूपमा खिर खायोछ । जन्ती खीर खानपायापछि खुब खुसी भयाछन् । यसरी ब्याँ भइ सक्यापछि तैकी दिदीले काँपबाट था पाइछ । मेरा हाजाले ब्याँ अर्याकोछ भनी आफ्ना हाजाको घर खोज्जा-खोज्जा हाजाका घर आइछ । आफ्नी दिदी आयापछि ढुटाको रोटो, ढिडो निकरी नदिन्या, गुरीगुरी गुर्काई दिन्या दिदीलाई निछट्टो[४] दुधको जम्माअर्याका चामलेको खीरैखीर दई विछ्छीना[५] सम्म खुवायोछ । तै अब घर भ्फान्याबेला दाइजो को भैसो धिन्याहोई दिदी तु छानी राखेइ मु खाणो बनाइ लैयाउँ भन्योछ । ढुट्यामूल्या गयोछ घाणो बनाउनु । घाणो बनाउन्याले कसो घाणो बनाइ दिउँ ढुट्यामूल्या भन्योछ । ढुट्यामूल्याले भन्योछ मुलाई यसो घाणो बनाइदिनुँ ढुट्यालोटो लोट्टै मूल्याछोरो छोप्तै डउँडउँ, आफुले भात पाकाइ खायो मुलाई भाणो बनाइ दिनी डउँडउँ[७], आफुले गहुँको रोटो पकाइ खाया मुखी मकैको राटो हाली दिनी डउँडउँ, आफुले मकैको रोटा पाकाइ खाया मुखी ढुटाको रोटो पकाइ दिनी डउँडउँ, ढुट्यालोटो लोट्टै मूल्याछोरो छोप्तै डउँडउँ भन्या घाणो बनाइ दिनुँ भन्योछ । घाणो बनाउन्याले जसोभन्यो तसोइ घाणो बनाइ दियोछ । घाणो बनाइ आयोछ घाणोमा बुभ्फो हाल्याकोरछ । तेकी दिदीले निक्कै हुन्या भैसो छान्याको रछ तसइ भैसाको टाटुमा घाणो लाईदियोछ । द भ्फा दिदी यो घोाणो डाडा वारी जन खोलेइ डाडापरी पुग्यापछि मात्र यै घाणाको बुभ्फो खोलेइ भन्योछ । तैकी दिदीले अँ भन्योछ । निकोहुन्या भैसो धिमुण्ट गैछ । डाडापारी पुग्यापछि घाणाको बुभ्फो खोलु भन्याबेलो त्यो घाणो दढुट्यालोटो लोट्टै मूल्याछोरो छोप्तै डउँडउँ, आफुले भात पाकाइ खायो मुलाई भाणो बनाइ दिनी डउँडउँ, आफुले गहुँको रोटो पकाइ खाया मुखी मकैको राटो हाली दिनी डउँडउँ, आफुले मकैको रोटा पाकाइ खाया मुखी ढुटाको रोटो पकाइ दिनी डउँडउँ, ढुट्यालोटो लोट्टै मूल्याछोरो छोप्तै डउँडउँ भन्या रछ । कठै दाइना मुइले मेरा भाइकी यति पाप अर्याछु, मुलाई मेरा भाइले यति निकअरी लायो भनी सोच्चा-सोच्चा तैकी दिदी ताइ बाटैनी[८] मरिछ । त्यो भैसो फर्की ढुट्यामूल्याको घर आयोछ ।

शब्दअर्थ१. फिज्योछ : बिछ्याउनु

२. टोट्काइनो : प्यालमा

३. पानीतीस : तिर्खा

४. निछट्टो : चाहेभन्दाबढि

५. बिच्छिनासम्म : खान मन नहुनसम्म

६. घाणो : गोरु व भैसीको घाँटीमा भ्फुन्ड्याउने घण्टी

७. डउँडउँ : घाणोको आवाज

८. बाटैनी : बाटोमै

स्रोत : ईश्वरदत्त जोशी , वर्ष : ६३

८ कमलाफुल

लएकाका सात भाइ एक बहिनीरछ। सातभाइले एक ठूलो खेत काट्याकोरछ। तै खेत पानी नभ्कान्या[1] भयोछ । तै ठूलाखेत पानी नगयापछि तैका सात भाइ बाहुँन हेराउकोरान अद्दु गयाछन् । हेरानकोरान अर्यापछि बाहुँनुले क्या भन्योछ भन्या तै तेरी बहिनी मार्याामात्र पानी तेरा तम्रा खेत पानी आउँन्या हो नत्र पानी आउन्या होइन भन्योछ । अँपछि सातैभाइ घर आयाछन्, यति लार्या बहिनी कसरी मारुँ भनी मान्योछ । एक कमलको फुल तै कुलाका बानु फाल्योछ तैका जेठा दाजुले, उथटी भन्यो छ भ्का हाजी[2] कमला फुल टिपिलैया । तैकी हाजी नाइ दाजु मु सक्तैन भन्यारछ। बलै जिद्दी अरी लायोछ, भ्का हाजी कमला फुल टिपी लैया भन्यो छ । अँपछि गैछ तैकी हाजी कमला फुल टिप्न, पैतलासरी पानी आइगयो दाजु सक्तैन दाजु मुरे कमलाफुल टिपी भन्योछ। अँपछि भ्काभ्का हाजी उन्नी भ्का भन्यारछन् तैका दाजु, भ्कान्यारछ त्यो घुँडासरी पानी आयो दाजु सक्तैन दाजु मु कमाफुल टिपी भन्योछ । अभ्क तैका दाजु भ्काभ्का हाजी उन्नी भ्का कमलाफुल टिपी लैया भन्यारछ । विचारी उन्नी भ्कान्यारछ पाटासरी पानी आयो दाजु सक्तैनु मु कमलाफुल टिपी भन्यारछ । अभ्क तैका सातै भाइ एकै डाको[3] अरी भ्काभ्का[4] हाजी उन्नी[5] भ्का कमलाफुल टिपी लैया भन्यारछन् । अभ्क त्यो उन्नी भ्कान्यारछ, कम्मरसरी पानी आइरे गयो दाजु सक्तैनु दाज कमलाफुल टिपी भन्यारछ । अभ्क तैका दाजु भ्काभ्का हाजी उन्नी भ्का कमला फुल टिपी लैया भन्यारछन् । अज त्यो उन्नी भ्कान्यारछ, छातीसरी पानी आयो दाजु सक्तैनु मु कमलाफुल टिपी भन्यारछ । अज भ्काभ्का हाजी उन्नी भ्का कमलाफुल टिपी लैया भन्यारछन् । गलासरी पानी आइरे गयो दाजु सक्तैन मु कमला फुल टिपी भन्यारैछ । अभ्क तैका दाजु भ्काभ्का हाजी अ नमाइ छ कमलाफुल टिपी लैया भन्यारछन् । भ्काभ्का हाजी उन्नी भ्का कमलाफुल टिपीलैया भन्यारछन तैका दाजु, मुखसरी पानी पुगीगयो दाजु मुरे सक्तैन कमलाफुल टिपी भन्नीरैछ । मुख पग्यापछि तैकी हाजी रोक्कीछ । रोक्यापछि तैका दाजुले गड्या हान्यो, गड्या[6] हान्यापछि त्यो तै कुलाका बानु डुब्लुस भै भन्यो । त्यो डुब्लुस भयापछि ती सात भाइका खेत पानी खनखन आयो भन्यो । अँपछि तैका सातै भाइले खेत बायो सायो, रोपाइ अर्‍यो भन्यो रोपाइँ अर्यापछि धान कसोकसो भयो भन्यो अब धान काट्न्याबेला भयो भन्यो । सातै भाइ सुमाअरी धान काट्टु लाग्याछन् । वरिपरी काट दाजु माभ्कमा मु छु भन्नी भन्यो । वीच खेतम्मो बाँसकोृ रूख उर्म्याको भन्यो बाधी आयो भन्यो एक बास दिन्याहोउ हजुर भन्यो भन्यो । तैका सातै दाजुले एक बाँस काटी लैभ्का भन्यो भन्यो । अँपछि बाँस काट्न्झाबेला त्यो माभ्क मु कौसील्लरानीछु वरिपरि काट भन्नी भन्यो त्यो । त्यो बाँसकाटी बाँधीले धिइमुण्ट बाँसको वीचको बासुरी बनायो भन्यो । बासुरी बजाउना बजाउना त्यो बाधी बासुरी सुनाउ भनी जेठ्ठा दाजुका खेत गयोभन्यो । बासुरी बजायो भन्यो, मेरा सातै दाजु आफ्नी मोजैमा, मु भन्या बाँधीका साथैमा भन्नीरछ । तापछि आर्का दाजुका गडा धियो भन्यो बैनाला साथीका सौमा दाजुत आफ्नी मोजैमा[7] भन्यारछ । यसरी सप्पै सातै दाजुका गड्नी धियोछ । त्यो तसै भन्यारछ । पछ्छी कान्छा दाजुका खेतनी धियो भन्यो त्यो बासुरी बाधिले बजायो भन्यो बैनाला साथीका साथैमा दाजु त आफ्नी मोजैमा भन्यो भन्यो । तापछि तन्ने आफ्नी हाजीका जसो स्वरमानी तै बासुरी मु दे यै खेतका सबै धान तु धे भनी तै

बाधीकी भन्यो । अँपछि तै बाँधीले त्यो बाँसुरी तै दियो । तैका खेतका सबै धान आफुले लग्यो भन्यो । तन्ने बासुरी धी घर लग्यो भन्यो त्यो बासुरी आफै बज्जुलागि भन्यो । दाजुत आफ्नी मोजैमा बैनाला साथका साथैमा भन्यारछ । आफ्नी हाजीको स्वरमानीमुण्ट तैको दाजु रुँन लाग्यो भन्यो । आफ्नो दाजु रोयापछि त्यो बासुरी बज्जु बन्न[८] भैछ । उथटी तैजु काइकाइ गयाका बेला तैकी हाजी तै बासुरी भन्ना बाहिर आइ खाजासाना सब पकाइ घरभित्रको सब काम अरी राख्थी भन्यो । अँपछि तैका दाजुले आजकाल मेरा घर को काम अरी दिन्यारछ भनी दोबा लागिरयो भन्यो । दिउँसो तैका हाजी खाना पकाइ सब काक अरी बाँसरी भित्र झाउ भन्याबेले तैका दाजुले च्वाप्प हातैरी समायो भन्यो हरे हाजी तुप रैछ यसरी गाउँन्या, काम अरी दिन्या, काबाट होइ कसरी आइ भनी भन्ना तमे दाजुले मुलाई यसो यसो अरी खेत पानी आउनैनु भनी कुलीबानु कमलाफुल हाप्ल्या, मुखी टिपीलैया भन्या सक्तैनु दाजु कमलाफु टिपी भन्ना गड्या हानी मार्या, यसरी खेत पानी आयो,रोपाइ भयो धानकाट्यबेला मु बासको ठाना भया बाधीले बासुरी बनायो तमेले बाँधीकी बसुरी किन्या यसरी मु याँ आया भन्यापछि दमै दाजुबहिनी अँगालो हाली सुखदुःख साटी पछि साथै मर्या भन्यो ।

शब्दअर्थ

१. नझान्या : नजाने

२. हाजी : बहिनी

३. डाको : स्वर

४. झाझा : जा, जा

५. उन्नी : तल

६. गड्या : ढुङ्गा

७. मोजैमा : आनन्दमा

८. बज्जु बन्न : बज्न बन्द

स्रोत : अङ्ग्रेजी रोकाया

वर्ष : ५०

९ लाउने भदु

एक गाउँमा एक मूल्या छोरो छ्यो । उइका बाबा आमा कोइपन[1] छ्योइन[2] । उइको घर पन छ्यइनु तसाइले उ गाउँलेका गोरू हेर्ने गोठालोका रूपमा रयाको छ्यो । एक दिन एकाका घरमा अर्कोको दिन अर्काको घरमा गरी पालोपालो लगाएर खान् खानो छ्यो । यसाइअरी दिनहरू मस्तै गइसक्याका छ्या एकदिन त्यारको समय आयो । त्यारको दिन सप्पैले गाउँभरि उसलाई बोलाएर लाउन दियो । ती लाउन खान जति खायो खान नसक्याका जति भोल खाउँला भनिमुण्ट एक गराका भिटाइन्या खड्यायो । अर्का दिन गाउँलेका गोरू हेरेर बासा बेलीका लाउन खाउँ भनिमुण्ट झान्याबेला त ती बेली खड्याका लाउनको रूख उम्रेर रूखभरि लाउनैलाउन फल्याका राछन् तापछि लाउने भदु भोकलाग्याका बेला लाउनका रूखनि गइमुण्ट लाउन खान्यारछ ताइनी सुत्त्यारछ । तसै बेला लाउन्या भदु भयाका ठाउँमा एक रौसीनी राण आएर लाउन्या भदु भनी साइनो लगाएर लाउन्या भदु लाउन दिन्या होइकी भन्नीरछ । तापछि लाउन्या भदुले लाउन त दिन्या छ्या पु कसरी दिम भन्यो छ । तापछि रौसीनी राणले आली हाँगी भाँच, सुकी हाँगी टेक भन्यो छ । लाउन्या भदुले आली हाँगी लाछ्यो छ सुकीहाँगी टेकेछ[3] त्यो सुको हाँगामा टेक्याउन्या बेला भुइमा रौसीनीराणले ठूलो कोथ्लो[4] छोऱ्याकोरछ[5] लाउन्या भदु लोटेर[6] तसै बोरा भित्र पऱ्योछ । तै लगी ओखलमा अब मारी खाउँला भनी राखयो छ । ओखलमा धान कुट्नभनी ओखल्यारी आइछ । हरे यो कोथ्लाइनाको को होइ क्याद्दो छइ भनी ओखल्यारीले भन्योछ । लाउन्या भदुले मु लाउन्या भदु हुँ रौसीनी राणले लाउन्या भदु लाउन दिन्याहोइ भन्यो मुइले लाउन त दिन्या छ्या पु कसरी दिउँ भन्या हाली हाँगी लाछ सुकी हाँगी टेका भन्यो तन्ने तल बोरा छोऱ्याको छ्यो तसुउ भित्र पऱ्यापछि बोकीकन याँ राखेर गइ । मुलाई याँबाट फुकाइदिनु मु तम्रा धान कुटी दिन्छु भनी लाउन्या भदुले भन्यो । धान कुटी दिउँला भन्यापछि ओखल्यारीले कोथ्लाबाट लाउन्या भदुलाई निकाली तापछि लाउन्या भदुले तइका धानक कुटी दियो तापछि कोथ्लाभरि भुस पुजाएर लाउन्या भदु फेरी आफ्नो ठाउँमा गयो । रौसीनी राण घरमा सबै समान ठीक अरीमुण्ट अब तैलाई मारी खानुपऱ्यो भनी कोथ्लाको भारी सकी नसकी घरमा ल्याएपछि हेर्नेबेलामा त कोथ्ला भरि भूस र छ । तापछि रिसले चुर भइ रोसीनी राण फेरी लाउन्याभदु भयाको ठाउँमा गई तइबेला लाउन्या भदु लाउन टिपेर खान्लाग्याको छ्यो । रौसीनी राणले फेरी लाउन्या भदुलाई फकाएर लाएन्या भदु लाउन दिन्याहोइ लाउन त दिन्या छ्या पु कसरी दिउँ, आली हाँगी लाछ् सुकी हाँगी टेक भनेर रौसीनी राणले भन्यो । रौसीनी राणले भन्याको जसो अऱ्यापछि रौसीनी राणको कोथ्लोभित्र पऱ्यो । तन्ने बाधेर बोकीमुण्ट पधेरामा राखी अब्बै लिनु पऱ्यो घर घरमा अरु समान ठीक्क पार्नु पऱ्यो भनि घर गई । तसैबेला पानी भर्न पधेरी आई यो कोथ्लाइनाको कोहोइ भन्यो ? मु लाउन्या भदु हुँ रौसीनी राणले लाउन्या भदु लाउन दिन्या होई भन्यो लाउनत दिन्या छ्या कसरी दिउँ भन्या तापछि रौसीनी राणले आली हाँगी लाछ् सुकी हाँगी टेका भन्यो तापछि याँ राखी गई । पधेरीले लाउन्या भदुलाई कोथ्लाबाट निकाली तापछि लाउन्या भदुले तै कोथ्लाभरि पानी भरीमुण्ट आफ्नो लाउनको रूको रूखमा गयो छ । तापछि रौसीनी राण आएर पधेराबाट सकिनसकी भरि कोथ्लो पानी उचालेर बाटोमा जादा

पानी पोखिनो रछ पखतापख मुला अइल त मेरो हरइनो[७] मुत[८] अब्बै[९] घर झाई तेरो खेट्टै खाया भन्यारछ । घर आयापछि कोथ्लो फुकालेर हेर्न्याबिलात कोथ्लाभरि पानी रछ । तापछि रौसीनी राण रिसले आगो हुदै प अझ ताइत गयाको होला भनीमुण्ट लाउन्या भदु भयाका ठाउँ गइ तैबेला लाउन्या भदु लाउन खानलाग्याको रछ अझ तै रौसीनी राणले लाउन्या भदु फकाइ लाउन्या भदु लाउन दिन्या होइ लाउन त दिन्या छ्या पु कसरी दिउँ भन्यो छ । अग्गाको जसै आली हाँगी लाछ् सुकी हाँगी टेका भन्यो छ आफुले तल कोथ्लो छोर्‍याको रछ लाउन्या भदुले तसै भन्या जसो अर्यापछि अझ कोथ्लाइनो पर्‍योछ । तैलाई बाधीकन ठूलो जङ्गलमा धिएर राख्यो छ आफू घरमा मसला पानी ठीक पार्नु पर्‍यो भनी घर गइछ । कताकता बाट त्यो ठूलो जङ्गलमा दौराला गयाछन् तनले ठूलो कोथ्लो देख्यो छ यो कोथ्लामा क्या हो भनि हेर्नात त्यो त लाउन भदु रछ पछि त्यसले आफ्नो बिलौना सुनायो छ । तापछि दोराला आफ्नो कामतिर लाग्याछन् । लाउन्या भदुले तै कोथ्ला भरि दौरा पुजाएर अझ आफ्नो लाउनको रूख भयाको ठाउँनि गइ लाउन खान लाग्याको रछ । याँ रौसीनी राणले घरको सप्पै काम गरीमुण्ट जङ्गल लाउन्या भदु लिन गई जङ्गलबाट त्यो दौराको भारी पूजाएको कोथ्लो सकीनसकी उठाएर ल्याएछ । बाटो दौरा सुयोले घोचे जहरी घोच्न्यारछन् । रौसीनी राण पखपख अइलत घुडा बिजा घरझाई तेरो खेट्टे खाया भन्यारछ । घर आई मारी खाउँ भन्याबेला त दौराको भारी धेक्यापछि रिसले आगो भइकन त्यो मुला ताइत गाको होलाभनीमुण्ट लाउन्या भदु भयाको ठाउँ गई छ लाउन्याभदु लाउन खानलाग्याको रछ । अझ तैलाई भुल्याएर लाउन्या भदु लाउन दिन्या होइ भन्यो छ लाउन्या भदुले लाउनत दिन्या छ्या पु कसरी दिउँ भन्यो छ । रौसीनी राणले अझ आली हाँगी लाछ् सुकी हाँगी टेका भन्योछ । लाउन्या भदुले तसै अरी आली हाँगी लाछ्यो छ, सुकी हाँगी टेकायो छ् आली हाँगी लाछुयापछि सुकी हाँगी भाच्यापछि लाउन्या भदु रूखबाट लड्योछ । तल रौसीनी राणले कोथ्लो छोर्‍याको भित्र पर्‍योछ । तापछि खुसी भई रौसीनी राण आजत यइ सिद्दै घर लिनुपर्‍यो अरू ठाउँ लग्यात यो भाग्दो छ भनी घर लगीमुण्ट घरको मुच्चुला राख्यो छ चुलामा ठूलो भदालोमा तातो पानी लगाइकन आफू मासुभात खानुपर्‍यो भनी धान कुट्न ओख्ल गईछ । तैकी चेली सुत्याकी रछ । तैकी चेलीले यो क्या होला भनी तै कोथ्ला फुकायो छ । तापाछि लाउन्या भदुले तैकी चली मारीमुण्ट चुलाइराको ठूलो भदालोमा पकाएर मसला राखेर ठीक्क पार्‍यो छ । तापछि लाउन्या भदुले नुनखोसानी टन्न अरी भारनी बस्याको रछ रौसीनी राण ओखलबाट आइछ हेरयो छ चुलोमा मासु पाकीराको रछ तापछि त्यो खुसी भइ थालीमा हालेर खानलाग्याकी रछ । अघि त दुःख दिनोछि अइलत तेरो खेट्टो खाया भन्या बेला लाउन्या भदुले भारबाट होइ मासु त खाइ राण तर तेरा चलीको खाई भन्याबेला मासु हेद्दी छ त उइका चेलीको हात रछ तापछि यइ मुला माद्दो छु भनी झान्याबेला तैका आँखाभरि खुसानीको धुलो हाल्यो छ । आँखा मिचु भन्याबेला लाउन्या भदुले तैलाई बनचरी पासापासा कुटीमुण्ट मार्‍यो छ तैलाई टाढा लगिमुण्ट खड्योछ । पछि लाउन्या भदु तैको घरजमिनमा आफू ढुक्कसित बस्यो छ ।

शब्दअर्थ

१. कोइपन : कोहीपनि

२. छ्याइनु : थिएन

३. टेकेछ : टेकायोछ

४. कोथ्लो : बोरा

५. छोऱ्याकोरछ : थापेकोथियो

६. लोटेर : लडेर

७. हरइनो : शरीर

८. मूत : पिसाब

९. अब्बै : पछि

स्रोत : हौंसीदेवी पुजारा

वर्ष : ५५

१० लामचुल्ठे

उहिले उहिलेको कुरा हो एक गाउँमा दुई दिदीबहिनी र एक लाटो भाइ रछ त्यो लाटोभाइ बाध्धै जाल खेल्न भ्कान्यारछ तैका दिदीबहिनी घरको काम गर्ने बुवाअमालाई सगाउन्यारछन् । एकदिन लाटोभाइ जाल खेल्न गयाकाबेला तैकी दिदी लामचुल्ठे मुथीखोलामा नुहाउन लाग्याकीरछ तैकै भाइ तलिइनो जाल खेल्न्यारछ । तैका भाइका जालमा एक ठूलो माछो पऱ्योछ । त्यो माछो आनीमुण्ट घर छिन्नु लाग्याको रछ तैमाछाले पेटमा एक ठूलो रौं निल्याको[1] रछ तै रौंलाई त्यो लाटोभाइले आफ्नो शरीरमा नाप्योछ । तैका शरीरमा सात फेरा भयाछन् तपछि तै लाटो भाइले आफ्ना आमाबुवाले मुलाई यत्रै रौं भयाकीसित ब्याँ अरी देउ भन्न लाग्योछ । तैका बाआमाले तत्रो रौं भयाकी वेहुली खोज्योछ जा काइपन पायाइनुछ । तापछि तैका बाआमाले यत्रो रौंभयाकी बेहुली काँइपन आछुछी यो त तेरो दिदीको रौं हो भन्योछ । दिदीहोउ जोइहोउ मुलाई तत्रो रौं भयाकी बेहुली चाहिन्छ भनी सारै जिदुदी अद्‌दु लाग्यो । नत्र मु मर्छु भन्न लाग्यो एकै चेलो मऱ्यो भन्या औताल परली भनी मान्यो । लाटो भाइले जिद्‌दी अर्यापछि अब तसुइकी दिदी लामचुल्ठेसित ब्याँ गरिदिन्या ठीक्क अऱ्यो तर तइकी दिदीलाई जान्नु अरेइनु । लामचुल्ठ्यालाई मास पखाली लैया भनीमुण्ट तै पन्यारा लायो । मास पखाल्याबेला एक कौवा आयो तै कौवाले लामचुल्ठ्यालाई एक गेडो द्या त ट्याप,ट्यापै भन्याछ्या भन्योछ । लामच्ल्ठ्याले छर्र एक मुठ्ठी मास फालेछ ती मास कौवाले टिपिटपी खाइमुण्ट अझ एक गेडो द्या त ट्यापट्यापै भन्याछ्या भन्योछ तापछि अझ लामचुल्ठयाले छर्र एक मुठ्ठी मास फालयोछ कौवाले ती सप्पै टिपी खायोछ अझ तसै मस्त सम्म तसै भन्यारछ । पछुछि यति बिच्याइ[2] क्याप अद्‌दोछ भनी सप्पै मास फाल्यो छ । तै कौवाले सप्पै मास टिपेर खायोछ तापछि तु रे तेरा ल्याटुया भाइ ब्याँ ब्याँ भन्योछ । विचारी लामचुल्ठे अगाडिबाट एक सिलिङ्गको रूख रछ तसुइ रूखनी चढीछ । बाड्‌बाड् सिलिङ्ग सर्क्यालोग पुग भन्यारछ त्यो सिलिङ्गको रूख बाडीमुण्ट पुरपुर पुग्न्यारछ । तसैबेला तइका बाआमा बोलाउनु आयाछन् । आउनीनु बरी घर भन्योछ । लामचुल्ठेले आग्गाका बाआमा पाछाका जिउबराजु तम्रो रे मेरो भेट कहिलैपन नहोउ भनी सरापेर पठायोछ । तापछि तइका काकाकाकी आयाछन् आउनीनु बरी घर भन्योछ लामचुल्ठेले आग्गाका काकाकाकी पाछाका कान्छा जिउबराजु तम्रो रे मेरो भेट कहिलै नहोउ भन्योछ तिनलाईपन सरापेर पठायोछ । तसै अरी उइका घरपरिवारका सबैमाइसले बोलायोछ तिनलाईपन तसै अरी सरापेर पठायोछ । पछुछी उकी हाजी सपुरकन्या आइछ आउनीनु दिदी घर भन्योछ । आफ्नी आजीले दिदी भनी बोल्यापछि तै हाजीको निकै माया मानीमुण्ट भ्का हाजी घरभ्काइमुण्ट तेरालुगा आन, मेरालुगा आनु, तेरो सर्कु लैया, मेरो सर्कु लैया तेरो कायो लैया, मेरो कायो लैया, तेरी दरपुन लैया, मेरी दरपुन लैया, चप्पल लैया, मेरा चप्पल लैया, तेरा पउला लैया, मेरा पउला लैया, तेरो लाली लैया, मेरो लाली लैया, तेरो तेल लैया, मेरो तेल लैया भनी सप्पै समानको नाम भन्योछ । तपछि उइकी हाजी सपुरकन्याले उसको लुगाकपडा आन्यो, आफ्नो लुगाकपडा आन्यो यसै अरी जेजे भन्याको छ्यो त्यो सप्पै समान आन्यो । पातपछि सपुरकन्याले तेरो समान, मेरो समान त आन्याछ्या अब रूखनी कसरी आनु दिदी भन्योछ । तापछि तैकी दिदी लामचुल्ठ्याले

आफ्नो यतिलोमो बाबियो भन्नापन लोमो कापालको एक चुल्ठो फाल्योछ यसै रौंमा सबै लुगाकपडा समान बाँध भन्योछ । तैकी हाजीले तसै अऱ्योछ । तापछि त्यो चुल्ठोबाट नै सप्पैसमा पठायोछ । समान त पठाया दिदी अब मु कसरी आउँ भन्योछ । तापछि तैकी दिदी लामचुल्ठेले अर्को पट्टीको कपालको चुल्ठो फाल्योछ यसुइमा झुन्डेर आ भन्योछ । पछि तसुइ चुल्ठोमा झुन्डेर विचारी तैकी हाजी सपुरकन्या रूख चढीछ । रूखको टुप्पोमा बसीमुण्ट दुवै दिदीबहिनी बाडबाड सिलिङ्ग सर्क्यालोगै पुग भन्यारछन् त्यो रूख बाडेर लफलफ हुँदै पुर सम्म पुग्योछ । तसै अरी बाडबाड सिलिङ्ग सर्क्यालोगै पुग भन्यारछनु लफफ भइमुण्ट त्यो रूख बाडीमुण्ट पुरपुर पुग्न्यारछ । तसैबेला तइको हाजा आयोछ । तैको हाजा आइमुण्ट आउनीनु बड्डी घर, घर आउन्याहोइकी यै रूख ठेक्कैरो ढालु भनी वनचरोले रूखको ठेकमा क्वाट्ट,क्वाट्ट अद्यारछ । तैका दिदीबहिनी रूखनीहोइ रूखका कटाले, बोक्राले चुप लाग भनी हान्यारछन् । अझ उसको लाट्या भाइ आउनीन बड्डी घर, घर आउँन्याहोइकी यै रूख ठेक्कैरो ढालु भन्यारछ तैका दिदीबहिनी रूखबाट चुप लाग भाइ भन्यारछन् त्यो झन रूखको ठेकमा वनचरोले क्वाट्ट क्वाट्ट हान्यारछ । दिनभरि तसै अद्दा वनचरोले तैका खुट्टा लागिछ विचारो हप्पै रगत बगिमुण्ट मऱ्योछ । लामचुल्ठे रे तैकी हाजी सपुरकन्या तै सिलिङ्गको रूखमा बसीमुण्ट बाड्बाड सिलिङ्ग सर्क्यालोगै पुग भन्यारछन् साच्चिककै त्यो सिलिङ्गको रूख बाडेर सर्क्यालोग पुग्योछ । सर्क्यालोकमा एक विना बाआमाको टुहुरो मूल्याछोराको घरमा ती दिदीबहिनी पुग्याछन् । तै मूल्याछोराले अब्बै दिउसो खाना अरी खाउँलाभनी आफू छकालै अर्नीमात्र खाइमुण्ट दिउसोलाई सबै समान ठीक अऱ्योछ । आफू जङ्लतिर गयो छ गाइगोरु चौरी चराउन झान्यारछ । यता दिदीबहिनी ठीक तसुइ घरमा गयाछन् । मूल्याछोराले ठीक्क पारेको दालचामल पकाइ खायोछ एक सितो चुलोमा, एकसितो ढिल्लामा, एकसितो फच्याटमा[३] राख्याकोरछ । दिदीबहिनी एक तै मूल्याछोराको तिरकुलाको कोठामा अर्की तिलको कोठामा झाइ बस्याका रछन् । वनबाट मूल्याछोरा आयोछ । गोठमा चौरी, गाईगोरु बाँध्योछ । हाकखुट्टा धोएर अब खानु अरी खाउँ भन्नात भान्सामा भात पकाइ खायाको एक सितो ढिल्ला, एक सितो चुलाबाट, एकसितो फच्याट्बाट टिपी खायोछ । तापछि यिनु कट्टाले भात पकाइ खाइ मुलाई नराखी भनी भाडाकुडा थिच्न्यारछ । तैकी दिदीबहिनी एक तिलको अर्की तिरकुलाको कोठाबाट खित्का छोडेर हास्न्यारछन् । त्यो मूल्याछोरो आज मेरा तिल, तरकुलाका कोठा हास्ताइछन् भन्यारछ रछ । तापछि ती चुप लाग्न्यारछन् । अझ अर्कादिन छकालै उठी घरको सबैकाम धान कुटेर, पानी भरेर, दाउरा भित्र राखेर दिउँस वनबाट आइ खानु भात पकाइ खाउला भनी आफू उइतल भौकै चौरीर्ला लिएर जङ्गल झान्यारछ । याँ लाम्चुल्ठ्या रे तैकी हाजी सपुरकन्या तिल तिरकुलाको कोठाबाट आइ खाना पकाएर खान्यारछन् । एक सितो ढिल्लामा ,एकसितो फच्याट्मा राखेर जुठाभाडा तसाइ राखी आफू तिलतिरकुलाको कोठामा लुक्न, सुत्न झान्यारछन् । विचारो मूल्याछोरो जङ्गलबाट आयोछ, चौरीगाइलाई किलामा बाँध्योछ, हातमुख धोयोछ, । अब भात पकाइ खाउँ भनी त्रित्र आउन्याबेलात भातासात पकाइ खाइ एकसितो ढिल्लामा, एकसितो फच्याट्मा राख्याकोरछ ती सिता टिपेर खायोछ तापति यिनु कट्टाले भात पकाइ खाइ मुलाई नराखी भन्यारछ, भाडाकाुडा बजाउन्यारछ । तइका दिदीबहिनी तिलतिरकुलाको कोठाबाट मुसुमुसु खित्का छोडेर हास्न्यारछन् । विचारा

मूल्याछोरोलाई के था आज मेरा तिलतिरकुलाका कोठा हास्ताइछन् भन्यारछ । ती चुप लाग्न्या रछन् । विचारो मूल्याछोरो आफू केइपन नखाइ सत्न्यारछ । यसै अरी मस्तैदिन वित्याछन् एकदिन तै लाम्चुल्ठ्याले रे सपुरकन्याले तै मूल्याछोरालाई मार्न्या ठीक्क अर्‍योछ । मूल्याछोरा छकालै घरको सबैकामधन्दा अरी दिउँसलाई खाना पकाइ खाउँला भनी सब समान ठीक्क अर्‍योछ । आफू चौरी लिइकन जङ्गल गयोछ । दिउँसो तिलतिरकुलाको कोठाबाट लाम्चुल्ठे रे सपुरकन्या आई भात पकाइ खाइ एक सितो तौवानी, एकसितो चुलीडिल्लानी, एकसितो फच्याटनी राखी आफू दरकोडाको एक एकातिर अर्को अर्कातिर वनचरो समाई त्रित्रझान्या खुटुकुडो ओधारेर गोबरको खुटकुडो बनायाकोरछ । विचारो मूल्याछोरो वनबाट आयोछ, चौरीगाइलाई गोठमा बाँध्योछ । अब खानु अरी खाउँभनी भित्र भात पकाउ भन्नात भातपकाइखायाको धेक्योछ । एकएकसितो त्यो छर्याको टिपेर खायोछ यिनु कट्टाले भात पकाइ खाइ भनी भाडाकुडा थिच्योछ । तैका दिदीबहिनी तल दरकोडाबाट खित्खित् हास्याछन् । देलम्मा[४] हाँस्ना को हुन् भनी बाहिर आइ हेरु भन्नात त्यो गोबरको खुटकुडाबाट[५] लोटीमुण्ट दरकोडा पर्‍योछ । तापछि तइका दिदीबहिनी मिलेर वनचरी पासापासा कुटेर मारी गोठ चौरीगाइको किलामा[६] खड्डयायोछ । तापति लामचुल्ठे वनतिर झान्यारछ उइकी हाजी घरमा घरको काम अरी खानापकाइ दिदी आँएनसम्म ठीक्क पार्न्यारछ । दिदी वनबाट आयापछि खाना पकायाको खन्यारछन् । यसरी दिदीवनको काम, बहिनी घरकोकाम गरेर दिनहरू झानलाग्याका छ्या । केही दिनपछि त्यो चौरीको किलामा खड्यायाको ल्याछोरो जिउनेर दिउसो चौरीलाई घाँसपानी दिन्याबेलामा अब यै मूलाई खाउँ भन्यारछ । यसरी बाध्यै दिउसो त्यो जिउदो भई अब यै मूलाई खाउँ भन्यारछ । यसरी दिनहरू मस्तै ढल्केका थिए । दिदी लाम्चुल्ठे मोटीघाटी भयाकी छि भन्या तैकी हाजी सपुरकन्या दुबली भैछ । एकादिन आफ्नी हाजी दुब्ली धेकीमुण्ट हाजीलाई सिरीसोध अरिछ । दिउसो खाना खान्याबेलामा लामचुल्ठेले हाजी सपुरकन्यालाई भन्यो छ तु यसरी कसरी दुब्लाई खानात सातै खानाछु । कैको चिन्ता मानी ? आमाबुवाको चिन्ता मानीकी ? काकाकाकीको याद आयोकी ? भाइको याद आयोकी गाउँलेको याद आयोकी कैको याद आयो ? ती पापीको केइपन चिन्ता जनमान हाजी भन्योछ । तापछि तैकी हाजी सपुरकन्याले मुलाइ कसैको चिन्ता छैन दिदी । नआमाबुवाको याद आयो । नकाकाकीको याद आयो । नभाइको याद आयो । नगाउँल्याको याद आयो । मुलाई यिनको चिन्ता भन्नापन दिउसो चौरीको किलाबाट मूल्याछोरो जिउँन्नी अब यै मुलाई खाउँ भन्नोछ दिदी भन्योछ । तैकी रे क्या चिन्ता मान्नी हाजी मेरो चौरीगाइको पुछरको रौं गन्नसक्या खा नत जनखा भनेइपन भन्योछ । अर्का दिन दिदी वनतिर गई सपुरकन्या घरैमा बस्की छि दिउँसो चौरीलाई घाँसपानी दिउँभन्याबेलामा मूल्याछोरो जिउन्नी अब ये मुलाई खाउँ भन्योछ तापछि तन्ने यै मेरो चौरीगाइको पुछरको रौं गनीसक्या खा नत जनखा भन्योछ तापछि मूल्याछोराले चौरीगाइको पुछरको रौं गन्न सुरु अर्‍योछ, एकदुई,तीनचार, पाँचछ भन्यारछ गाइ फच्च लाती हानी पर पुगाउन्यारछ । अझ एक,दुई ...नौ, दश भन्यारछ चौरी गाइले फच्च लात्ती हानेर पर पुगाउन्यारछ । यसरी मूल्याछोराले धेरैबेर सम्मगन्दा हरेकपल्ट चारीगाइले लाता हानी पर पुगाउन्यरछ अझ सुरुबा गन्यारछ अझ लात्तीले पर पुगाउन्याका बेलो वनचराले कुटेर मार्‍योछ अझ तसै चौरीको किलामा खड्यायोछ । यसपछि मूल्याछोरो

कहिलैपन आयोइनुछ । कइदिन यसरी बित्यापछि दिदीहाजीले आफ्नो - आफ्नो काम साटासाट अऱ्योछ । अब दिदी लामचुल्ठे घरको काम, हाजी सपुरकन्या वनतिर गइ घाँसपातको काम अर्न्यारैछ सातै चौरीचाई हेर्न्याकाम अर्न्यारछ । यसरी दिदीबहिनीका दिनहरू वित्तैअर्याकाछ्या । एकादिनराजा अइ्यारी आएर चारी चराउनेबलामा सपुरकन्यालाई अब यैमुलाई लिए भन्यारछन । एकदुईदिन सम्मत केइपन भनेइनुछतापछि घर आइ आफ्नी दिदीकी भन्योछ । दिदी वनमा राजा अइयारी आइमुण्ट मुखी यति रुस्यामुलाई धिउ भन्नाछन् भन्योछ । तापछि तैकी दिदीले मुत क्या रुस्या घर दिदी रुस्या भनेइपन त भन्योछ । पछिल्ला दिन वनमा राजा हइयारी आइ यतिरुस्या मुलाई धिउँ भन्यो छ तापछि तन्ने मुत क्या रुस्या घर दिदी रुस्या भन्योछ । तापछि जा तइकी दिदी लाम्च्ल्ठे छ ताइ घर आयाछन् । ती आउन्या भनी त्यो मुखभरि तेलमुसो घसेर ढोका लागाई चुकुल लगाई घरभित्र लिपपोत अद्दु लाग्याकीरछ । तापछि राजा अइयारी आइमुण्ट देलम्मा यै घर भित्र को छ ? पानी देउता भन्यारछन् चारपाँच डाकी सम्मत लामचुल्ठ्याले नसुन्या जसो अऱ्योछ । तापछि मस्तै सम्म पानी देउता यै घर कोछौ भन्यापछि झ्यालबाट पानी दिन्या बेला तै वाहिर तानी राजकुमारहरूले हात धो, मुख धो भनी सारै जिद्दी अऱ्योछ । तैकामुखमो राजकुमारलो मानी छल्ल फाल्योछ झल्ल भयोछ, तिनचारु औजली पानी हाल्लात सारै राम्री राजकुमारी जस्ती भइछ । तापछि राजकमारले हिट तुइले हमुसित ब्याँ अर्नुपर्छ भनी सारै गर्न्यारछन् त्यो लाम्चल्ठे नाइ हुनाइनु भन्यारछ, मेरी हाजी वनबाट आउली दिदी दिदी भनली रोली भन्योछ । राजकुमारहरूले हा तैकी रे मान्नी गोठ चौरीगाइका किलाकी मेरी हाजी आउली हौनेइ भन्योछ । मुथी मुज्याला[७] तिरकुलाकोठा गोठहोइ मेरी हाजी डाको हाली दिदी भनली तु हौ भनेइ भन्योछ तापछि पाण गइ भाडनी कौंसी औंला काटेर राखी झा मुज्यालाहो मेरी हाजी दिदी भनी बोलाउली तु हौ भनेइ भन्योछ । तपछि मुज्याला आइ पाणबाट मेरी आजी दिदी भनी बोलाउली तु हौ भनेइ भन्योछ, गोठ चौरीगाइका किलाकी मुज्यालाहोइ मेरी हाजी दिदी भनी डाकली हौ भनेइ भन्योछ यसरी राजकमारले सिकाया जसरी सबै ठाउँमा तसै भन्नु भन्योछ । तापछि तै लाम्चुल्ठ्यालाई राजकमारले विवाह अरि धियोछ । पछि बासा तइकी हाजी सपुरकन्या आइछ गोठ चौरीगाई बाँध्योछ । गोठबाटै दिदी भन्योछ मुज्यला तिरकुलाका केठाले हौ भन्योछ । मुज्यालाझाइ दिदी भन्योछ, पाण कौंसी औंलाले हौ भन्योछ । पाणझाइ दिदी भन्योछ मुज्याला तिरकुलाका कोठाले हौ भन्योछ । मुज्याला आइ दिदी भन्योछ तल गोठ चौरी गाइको किलाले हौ भन्योछ । गोठ आई दिदी भन्योछ मुज्याला तिरकुलाका कोठाले हौ भन्योछ । यो दिदी क्या लुकाछिपी अद्दीछ भनी मस्तसम्मत तलमाथी झानी बोलाउन्यारछ पछ्छि नभेट्यापछि खाली हौमात्र भन्याको सुन्यापछि दिक्क लाग्योछ थकाइपन लाग्योछ । विचारी भोकभोकै रुदै बाहिरनी बस्याकी रछ कैवा आयोछ केइरुनी मुलाई भन्योछ मेरी दिदी खै काँ गइ काँ गई गोठहो दिदी भन्ना मुज्याला हौ भन्नी, मुज्याला होइ दिदी भन्ना पाण हौ भन्नी पाण होइ दिदी भन्न मुज्याला हौ भन्नी मुज्याला होइ दिदी भन्या गोठ हौ भन्नी छ खाली हौ मात्र भन्नीछ धेक्कीनीनु भनी कागलाई भन्योछ । कागलाई हइट लाटी नरो तेरी दिदीले राजकुमारसित विवाह अरी गइसकी । तेरा घर भित्र धागोछ भनी सोध्यो छ छभनी भित्रबाट ठूलो धागोको डल्लो लिएर कौवालाई दियोछ कौवाले त्यो धागो तइका घरको आगाडि बाध्योछ तपछि ए फुच्ची तु यो धागो

नछाडि यसैलाई समाइ आउनु भन्योछ । कागआफू खुट्टामा धागो बाधेर भुर्र उडेर गायोछ । विचारी त्यो धागो नछोडी गैछ तैकी दिदी ठूलो राजदरबारको कौसीमा कपाल कोर्न लाग्याकीरछ । कागले पुरानी बौजु कौसीमा मुण्टो कोद्दी, कोद्दी, कान्छी बौजू घरको पछि लुकीलुकी भन्नोरछ तैकी हाजीले आफ्नी दिदी तेति ठूलो दरबारमा बसेर मुण्टो कोरी राखेको आफू फोहोरी भएकोले लाजाएर घर पछाडि लुक्न खोज्न्यारछ । काग अझ नौली बौजु कराटी लुकी लुकी, पुरानी बौजू कौसीमा मुण्टो कोद्दी, कोद्दी भन्नोरछ । मस्तैबेला सम्म कागले यो कौवा क्या भन्नोछ भनी लाम्चुल्ठ्याले घर पछाडि क्याछ भनी हेरु भन्नात आफ्ना हाजी सपुरकन्या धेक्यापछि खुसी भएर दवै अँगालो मारीमुण्ट रोयाछन् । तापछि तै सपुरकन्याको विवाहपनि राजकुमारसँग अरिदियोछ । तापछि दुवै दिदीबहिनी आधीआधी राज्या समालेर दुवै खुसीसँग बस्याछन् ।

शब्दार्थ

१. निल्याको : खाएको

२. बिच्याइ : हल्ला

३. फच्याट् : तोतो भाडो समाउन बनाएको काठको एक चिम्टा आकारको

४. देलम्मा : ढोकामा

५. खुटकुडाबाट : सिडिबाट

६. किलामा : दाम्लोमा

७. मूज्याला : मोथिल्लो तलाको भित्रको नाज राख्ने कोठा

स्रोतःजयबहादुर सिह

वर्ष : ६५

परिशिष्ट 'ख'

थलीनौबिस क्षेत्रमा सङ्कलित पौराणिक लोककथाहरू

१ नौ मूलको खाणो अठार मूलको मूर्ति

एका ठाउँमा एका राजाका सात छोरा राछन् । तै राजाले सातै छोराको विवाह एकाइ घर भित्र एकाइबाका सात चेली भयाको खोज्जु पऱ्यो भनी आफ्ना सिपाइलाई जतातते खोजी अर भन्योछ । सारा ठाउँ खोज्जापन काइपन सातचेली एकइघर भयाको भेटेइनुछ । खोज्जु झानाझना[१] अर्को ठाउँमा एका राजका सात चेली राछन् तापन तै राजाले यी सात चेलीको विवाह एकाइघर गर्नु पऱ्यो एकाइ घर एकाइबाका सात चेला काँछन् खोजेर आऊ भनी सिपाइलाई लायाकारछन् । एका राजका सिपाइ सातचेली खोज्जु गयाका, अर्का राजाका सिपाइ सातचेला खोज्जु गयाका दुवै ठाउँका सिपाइको भेट एक ठूलो डाडामा भयो हरे काँ झाना यत्रो पल्टन भन्योछ एकाले ए हमेत[२] हम्रा[३] राजका सात चेलाछन् तिनको विवाह अद्दु[४] पऱ्यो । जेठाका जेठी कान्छाका कन्छी चेलीसँग विवाह अद्दु पऱ्यो हामी तसाइले[५] एकाइघर सातचेली भयाको खोज्जाछु तमे[८] काँझाना ? भनीसोध्योछ । ए तस्सैत[६] हमे[७] खोज्जाछु हम्रा राजाका सात चेलीछन् । तनको विवाह एकाइका घर सात चेलाहुन्या ठाउँखोज भन्याकोछ भन्योछ । ए तसोभा अब कुरा साच्ची अरु तसो भा विवाहको साइत हेरी दुवै तर्फका सिपाइले जन्त[९] यै दिन अद्या[१०] भनी वाचाकसम खायो छ तापछि विवाहको तयारी अद्दु घरघर गयाछन् । घर गयापछि सात चेलाले सातचेली भयाका ठाउँमा जन्त लिनुपर्ऱ्या भयोछ । विवाह सातचली हुन्याका घर हुन्याभयोछ । ताझानाकी लागि सरसमान ठीक्क अऱ्योछ । तापछि त्यो सातचेलाको बाउ जन्त धिन्याबेला क्या अरु कसो अरु भनी कालोनिलो मुख अर्याकोरछ । तै काइसा[११] हुन्या चेलाले हरे बा क्या भयो ऐल[१२] जन्त झान्याबेला क्या हरेस खानाछौ केइ[१३] टोप्पलिनाछौ[१४] भन्योछ । हेर लाटा तमु सात भाइकी जन्त त एकाइघर कान्छाका कान्छी जेठाका जेठी चेली हुन्याघर हुन्या हो तैपन मु भन्या हेर्नु पाउन्याहुउनु जन्त हेद्दु[१५] मु[१६] झाउ[१७] भन्या[१८] या राज्यो[१९] खाली हुन्या हो नझाउ यी सात चेलाको जन्त हेद्दु नपाया जन्त भयाको मेरी लागि नभयाजसो हो भन्योछ । तापछि सब्बुइ[२०] भन्ना काइसा हुन्या चेलाले भन्योकी चिन्ता नलिनु बुबा जन्त पनि हुन्छ । राज्योपनि खाली हुनइनु । तइका बुबाले भन्यो छ सातैचेला जन्तएकैदिन एकै समयमा छ पुपन गयापछि किन् राज्या खाली हुनैनु ? भन्योछ । तमे निझर्काले जन्तझाउ मु राज्य समाल्लोछु भनी काइसै चेलाले आफ्नो नौमूलको खाणो,अठारमूलको मूर्ति बनाइ ल्यायोछ । ल बुवा त्यो मेरी हुन्यावाली मु जत्तिकी बाठी भया केइनभनी यो नौमूलको खाणो अठारमूलको यो मेरो मूर्तिसँग जन्त अरी आइली तत्तिकि लाटी छ भन्या ता मेरा छ दाजुकोपन जन्त हुँनु अप्ठ्यारो होला, ठूलो झागडा होला भन्योछ । तापछि जन्त झान्याबेला तल्लो बाटो छोटो हुन्योछ ताविचमा ताल आउली झानु गाह्रो होला, मल्लोबाटो झाना मस्तै[२१] समय लाग्दोछ, घुमारो भयाकपन झानु सजिलो छ । तसै लामा बाट झानु भनी सुझाव दियोछ । जन्त झानुलागिछ । सातैघोडा तयार बनायोछ । जेठाचेलाको घोडो अगाडि तसैअरी कान्छाको पछाडि लस्करै सँग घोडानी चढी बाजासाजा बजाएर जन्त निकै

घिचिरकाई लग्योछ । काइसा चेलाले भन्या जसै अरी जन्त मल्लाबाट लग्योछ । जन्त सातचेली हुन्याका घर पुग्योछ । तीसातै चेली जन्तकीलागि लुगासुगा लगाउन लाग्याका, निकै चकन लाग्याकाराछन् । आयाछन् माइतीले धेक्योछ लस्करै घोडामा बेहुलाको गयाको । अरूत सबै ठीकै छ्यो पछछिबाट काइसाछोराको नौमूलको खाणो, अठारमूलको मूर्ति धेक्योछ[२२] । हरे सातचेली सातै बेहुलाछन् भन्याका त्योत आयोइनु तैकोत मूर्तिमात्र आयो भनी त्यो लाटोप छकि, कानोपछ, डुरोप छ की कानोप छकि कोरीप छ भनी माइतीमउ यो विवाह हुनैनु भन्नु लाग्या । तुनुले सातैचेला छन् भन्याका याँत छ चेलामात्र आया भन्नु लाग्याछन् । निकै झगडा हुन लाग्योछ तापछि घरका पुर गुन्द्यालाबाटहोइ[२३] काइसी चेलीले भन्योछ हरे यी छचेलीका लागित छ चेलात निकाइछन् यिनको विवाह हुन्योछ भन्या मुत तै मूर्तिसित विवाअरुला तिमे केइ झगडा अद्‌दा ? तापछि ए तन्ने[२४]ठीक भन्यो, ठीक भन्यो भनीमुण्ट सबै जन्तको धुमधाममा लाग्याछन् । जग्योमा छ वेहुलाको लस्करै बस्योछ पछि काइसा वेहुलाको मूर्ति राख्योछ । आयाछन् जग्यामा सातै बेहुली जेठीचेली जेठा चेलासित कान्छी चेली काइसाचेलासित जग्यामा छेकाछेका अरी बस्याछन् जग्योमा घुम्याछन् । त्यो काइसी वेहुली त्यो खाणो र मूर्तिका उइ वरि उइ परि बस्न्यारछ तसै मूर्तिसित विवाह अऱ्योछ । विवाह धुमधाम निकैअरी भयोछ । तापछि अब ताबाट जन्त बेहुलाको घर हिड्न्या तयारी भयोछ अब मल्लो बाटो गयो भन्या निकै फेरो हुन्योछ मस्तै दिन लाग्दाछन् । यतिका स्वास्नी छोराछेरी छन्, यतिको समान छ केइ झाना मल्लो बाटो तल्लोबाटो गयो भन्या एकाइदिन लाग्दोछ सबैलाई आराम पन हुन्छ भनी माइतीमौले भन्योछ । माइतीमौको कुरा काट्न नसक्यापछि ल ठीकछ तसोभा तल्लोबाटो भन्या तल्लोबाटो झाउ भनी सबै जना तयार भयाछन् । आयाछन् तल्लाबाट बेहुलाका काइसै चेलाले राज्योमा बस्न्यावालाले तल्लोबाटो नआउनु भन्याको छ्यो विचमा तलाउ झपन भन्याको छ्यो । तैपन सबै जना तल्लो बाटो आया । आउना आउना वीचबाटोमा तलाउ आयो तलाउ निकै ठूलो थियो । तसैतलाउ अगाडि एक निकै ठूलो चौर छयो ताइ बासो भयो कतिखसी बोका कति खानाका प्रकार बानायो । रातपरि तसुइ चौरमा नाच्या, गाया र खाना पकाइ खायो त्योइ चौरमा सबै जना सुत्या अब भोल झानुपर्छ भनी सबै थकाइले भुसुक्कै सुत्या छन त्यो चौरको वरकापर लस्करै सुत्याछन् । रात ती सबै सुत्याकाबेला मध्यरातमा त्यो तलाउबाट किरीदान्नाबा (राक्षेस) आयो । त्यो चौरभरि सुत्याका जन्ती बेहुलाबेहुली सबैलाई माऱ्योछ । सिरप तै बेहुलाको बुवामात्र बाकी राख्योछ । छकाल[२५] भयोछ बुडो उठ्योछ अरू कोइपन नउठ्यापछि आफ्ना छ चेला उठाउनोछ उठाइनु, सात बरी उठाउनोछ उठाइनु । चौरका सारा जन्ती वरकापर उठाउनोछ हातले उइ वर डलाउनो छ उइ पर ढलाउनो छ, जा ढलायो ताइ ढल्लारछन् हरे यसो क्याजाउको भयो यी सबैलाई कन्ने[२६] माऱ्यो ? मेरा राजगद्‌दी बस्न्या छोराले त भन्याको छ्यो तल्लाबाट नआउनु , क्याजाउको भयो क्यानाइ क्षमा अर भगवान भनी मनमनै भन्यारछ आखाँ बन्द अऱ्योछ । तापछि अझ किरीदान्नाबा आयोछ । यी दुनिया रे छ चेलाको आसमान्या होइकी घरका एका चेला प्यारो मान्याहोइ , राजा यसो हेद्‌दोछ चौरमा छ चेला सातत बरी छन् अरुजन्ती माइती कति हुन्या तत्रो त्यो चौरमा ? राजा बडो दोधारमा पऱ्योछ । घरको चेला दिउ भन्ड़ा तती बाठोछ तै मारु भन्या यत्राको ज्यान झान्या हो । राक्षेसले भन्योछ तै घर भयाको चेला या भोली या पठाउनु त्यो मेरा सिकार हुन्छ

हुनैन्[२७] भन्ना तु एकलै घर भ्रा भन्योछ । अब उइका एक चेला भन्ना छ चेला सात बरी ततिका जन्ती बचाउन्या मन भयो हुन्छ म घर पुग्यापछि तै घर भयाको चेला भोली या पठाउछु भन्योछ । साच्ची हो पठाउन्या होइ ला बाचा खा नपठाइ भन्या यी सबै त गया गया घरको चेलोपन भ्रान्छ भन्योछ । नाइ मुइले वाचा खाया घरको चेलो पठाउँछु अहिल यी सबैलाई जसाइ छ्या[२८] उसाइ [२९] बना भन्यो छ तापछि काइसा चेला दिउला भन्यापछि त्यो चौरभरीका माइस[३०] भनभन गरी यसी निन[३१] क्यालागि छ भनी सबै उठ्याछन् । ती माइसले हमे मर्याछ्याउ भन्या था[३२] भयोइनु । सबै उठ्या समान बाक्यो बाजागाजा बजायो आया सबै रमाइलो अरी पर राजगद्दीमा भयाको चेलाले बाटोमा क्याक्या भयो सबै था पाइहेल्यो । घर पुग्यापछि बेहुलाको बा निन्याउरो भाछ मुइले यी चेलाको विवाह अद्दयाबेला यै काइसा चेलाको जो बाठो छ तुसुइको ज्यान दनुपर्न्याभ यसो क्या भया क्यानै भनी मनमनै खुब सोच्यरछ । त्यो कुरा उइका काइसा चेलाले था पाइमुण्ट ठीकछ बुवा अब चिन्ता जनमान तल्लाबाट मुइले नआनु भन्याछ्या तमे आइगा, ज्या हुनु भयो अब मु भ्रान्छु तमेले मुलाई पठाउन्या वाचा खाइहेला भनी तै चेलाल भन्योछ । तइको बुवा रुनो छ भैगे बुवा तमे जनरोउ मु एकन एक धन्न अरिहेलुला भन्योछ । तमेले वाचा खाइहेला त्यो वाचा मु पूरा अद्दोछु भन्योछ । घरमा जुम्लाबत्तिसत्ति बाल्योछ पुजा अर्‍योछ । तापछि भन्योछ तइकाबाकी यो बत्ति निमीगा[३३] भन्या मुखी[३४] मरिग[३५] मान्या[३६] मेरो आश नअद्दु यदि यो बत्ति बलिराछ निमेइनु भन्या मुखी जिउँदो छ भनी सोच्या केइ चिन्ता जनमान्या भन्योछ । गयो छ विचरो घरबाट हिट्टा हिट्टा[३७] तलाउ आयोछ तलाउ धेक्यापछि तसुइ तलाउमा तन्ने हाम फाल्योछ । हाम फाल्लात तै तलाउभित्र तै किरीदान्नाबाको ठूलो दरबारजस्तो घर रछ तै भित्र किरी दान्नाबाकी चेली मात्र रछ आफू किरीदान्नाबा तै भ्रान्याबेला मराकी[३८] गयाकोरछ । तसुका घरभित्र गयोछ । तापछि किरीदान्नाबाकी चेली ताभित्र बस्याकी हुन्याले माइस जिउदो माइस धेक्यापछि हरे तु या केइआ तेरा बाले बोलायो हरे तुत मेरा बाले माद्दाकी लागि बोलायाको हो भन्योछ । तसो भा तु मुलाई बचाउन्या उपायो अर तु बचाउन्या उपायो त मु अरुला तु सक्न्या होइ ? हँ मु सक्छु मु तु जसो भन्नीछइं[३९] तसै अरुला भन्योछ तन्ने तापछि किरीदान्नाबाकी चेलीले यैसँग मुइले विवाह अर्नुपाया हुन्याछ्यो भनी मान् भनी सोच्योछ पछि आफ्ना बा किरीदान्नबा आउन्याबेला तैलाइ ज्यादु मन्तर अरी तन्न तइमाइसलाई जुम्रो बनाइ आफ्ना टाउकानी राख्योछ । तापछि तइको बा करिदान्नाबा बत्तिस मरा एकाकानु बत्तिस मरा अर्काकानु हालीमुण्ट मराममारम[४०] आयोछ ए छोरी खै तातो पानी भनी त्यो बाधै बाहिरबाट आयापछि छोरीलाई तातोपानी माग्न्यारछ तेइदिनपन ए छोरी खै तातापानी भन्योछ तापछि तैकी छोरीले तातोपानी आनी दियोछ छ हरे छोरी आज या क्या मन्छ्यानी, मन्छ्यानी गन छ भन्योछ हरे बुवा ती तमेले बत्तिस मरा एकाकान बत्तिस मरा अर्काकान आन्याका मरा सबै माइसकात हुन तनुइकी गनमान्याहोउ बा भन्योछ तापछि तैकीबा तातोपानीले हातखुट्टा धोइ भ्रान्याबेला तैकी चेली सधै जद्यौ[४१] भनी ढोग दिन्यारछ तै दिन ठीक्क तसुइबेला जद्यौ बराजु[४२] भनी तन्नेबटी[४३] छिटो ढोग दियोछ । हरे यी त मेरी छोरीका जाल भयाछन् । यैलाई अब सुसुरा भनी भन्या पछि कसरी मारुँ भनी मान्योछ तन्ने पनि एक बाचाराख्यो छ फलाना ठाउँ एकाराजाकी एक छोरी छ तैसित तुइले विवाह अरी आनी मेरी छोरीकोपन विवाह अरिदिन्छु नआनी नत्र तुलाई नङ टिप्नु मासू

सिन्का टिप्नु गिद्दी नअर्यात क्या भन्नलै झा भनी किरीदान्नाबाले लायोछ तै ठाउँ जति माइस गयापन फर्की नआउन्या सबै मर्न्या रछन् तसुइ ठाउँ तैलाई पठायोछ । उइ राजाका घर छोरी माग्न झान्या हुन्या कोइपन बाच्याराइनुछन् । त्योराजा हुन्छ जति माइस ता गया तनलाइ एकदिन ताइराख्न्या ताइमार्न्यारछ तसुइ धेकी तै किरीदान्नाबालाई पन रिस उठ्याका तै धेकीपन रिस उठ्याक्य यै आफ्ना हातले ससुराभन्यापछि कसरी मार्नु भनी तसुइ राजका पास लायोछ । तै लाई आर्का छकालै ता लाइहेल्यो तैकी छोरी आन्यामेरी छोरी लौझाल्लै भन्योछ । गयो हिट्टा, हिट्टा एका ठाउँमा यस्तो पहलमान भेट्योछ एकठाउँमा ठूलो जिउँलोरछ तै जिउलोमा रोप्न्या रापिराछन्, सान्याबान्या आ -आफ्नो काम अरिराछन् तै ठाउँमा एक निकै ठूलो पहिरो झान्लाग्याको रछ । तै पहिरा थाम्न्या त्यो पहलमान सबैले काम अरिसक्न सम्म थामीराख्न्यारछ । हरै यस्तो पहलमान याम्मो क्या लाग्याको छै तु सो पहलमान त मुइले काँपन धेक्याइनुछ्या यति ठूलो पहिरोलाई कसरी थाम्दोछै भन्योछ । तापछि तै पहलमानले मुत क्या पहलमान जो नौ मूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति आछ्यो त्याही हो पहलमानत भन्योछ । उरे क्या पहलमान उरे मु हुँ मेरी रे यसी हालत भै भन्योछ तै सोध्न्यावालाले । तापछि तै पहलमानले साच्चि तुइ होइ अँ मुइ हुँ भन्योछ । ल हिटहिट पर पुगिरौ मुपन तमुसित झान्यो भन्योछ । तै पर पुग्यापछि ती हात छाड्यो छ आफू पर गयोछ ता ती सान्या, बान्या, रोपाइ अर्न्या सबैलाई तै पहिराले बगाइ लग्योछ । तापछि तन्ने एकसात पाइ हान्यो ताबाट झानाझाना एक ठाउँमा यस्तो गद्यालो[४४] भेट्योछ जो गाउँभरीका गोरुबाखा,भैसा सबै एकै गादोमा, खल्तीमा लिएर जङ्गलमा छोडन्यारछ, चराउन्यारछ । बासो भयोकी ती सबै गोरुबाखा भैसा खल्तीमा हालेर गाउँ पुऱ्याउन्यारछ । तसुइ माइस बाटोमा गोरु, बाखा, भैसा एकै पाली खल्तीमा बोकी आन्नु लाग्याको रछ तापछि तन्ने ओहो भाइ क्या आनी[४५]? मुइलेर सुद्दाइ[४६] गाउँल्याको गोरु, बाखा, भैसा आन्या भन्योछ । खानु त खानुपाउनोछैकी अँ खानु त बासा टन्ने दिनाछन भन्योछ । होटहोट तुपन निकै पइक्यालो रैछ भन्योछ । हर मु त क्या पैत्याले जो नौ मूलको खाणो अठार मूलको मूर्ति आछ्यो उ हो पैक्यालोत[५२] भन्योछ मुत क्या पैक्यालो । उरे मुहुँ मेरीरे यसी हालत छ भन्योछ । तमेइ होउ मुइ हुँ हिटहिट मुपन तमुसित झान्यो भन्योछ ती खल्तीबाट गोरुबाखा भैसा सबै निकाल्योछ लाग्योछ तिनका सात अब भया छन तीन जना । ती तीनजना झानाझाना तलतल एका बग्रम्मो[४७] सुम्मा अरि ढुङ्गा खान् लाग्याको रछ । हरे यी ढुङ्गा केइ खानो ? क्या अरू त लाधाइनो[४८] केइ हुनैनु तसौले पेट भर्नाकी लागि यी ढुङ्गा खानोछु भन्योछ । होटहोट तु जसो पइक्यालोपन काँइ[४९] धेक्याइनु यत्रा यत्रा ढुङ्गा तसै निल्लोछै सारै पहलमानरैछ तुत भन्योछ । तन्ने मुत क्या पहलमान पहलमान त उ हो जो नौ मूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति आछ्यो भन्यो छ । उरे मुहुँ मेरीरे यसी हालत छ भाइ भन्योछ । साच्ची तमेइ होउ अँ मुइ हुँ हिटत मुपन तमुइसित झान्यो [५१] भन्योछ । तनुइसित लाग्योछ अब चारजना भयाछन् लाग्याछन बाट झानाझाना एक ठाउँनी एक आँखा नधेक्न्या बुढो बस्याको रछ तन्ने भन्यो छ ए परइराका को हौ एकछिन ताइरोक भन्योछ त्यो बाटनी बसिराको रछ । बादल लाग्याको रछ आकाश गडाम्गडाम भइराछ तन्ने ताइरोकौ भन्या ती चार जनाका आग्गाबाट चिर्को[५०] पऱ्योछ । द आउ अब ओरा आउ भन्योछ । तापछि ओहो भाइ जान्याभन्याको तु रछइ, तु जसो जान्या हमेले क्याइपन भेट्याउनु, निकै जानकार

बुद्धिमान रछइ तु भन्योछ । मुत क्या जानकार, क्या बुद्धिमान जानकार, बुद्धिमान भन्याको रे उ हो जो नौमूलको खाणो अठारमूलको मूर्ति आछ्यो भन्योछ । उरे मु हुँ मेरीरे यसी[५३] हालत छ भाइ भन्योछ । साच्ची तमेइ होउत अँ मुइ हुँ ल हिटहिट मुपन तम्राइपाछा झानो भनी तनकाई पाछा लाग्योछ अब पाँच जनाभयाछन् । ती पाँच जना हिट्टा, हिट्टा राजाका कोट पुग्याछन् । राजाका कोट पुग्यापछि क्या भन्यो भन्यापछि ए राजा राजासाप हम्रा राजाका तम्री छोरी दिनीपरी भन्योछ । तापछि राजाले भन्यो छ ल दिउँला भोल कुरा अरुली खाना खाऊ पर सुत्तुझाउ भन्योछ । त्यो राजा कसोर छ भन्यापछि जति तैकी चेली माग्नुगा ती पाहुनालाई कस्ता ठाउँमा राख्न्यारछ भन्यो त्यो ठाउँमा जो बास बस्या ती सबै रात चिर्को परी मर्न्यारछन् । बासा[५४] आठ बज्योकी त्यो कोठामा चिर्को पर्न्यारछ तै कानाले उठउठ भन्योछ चिर्को पर्न्याठाउँबाट उठाइ[५५] रात भरि अज उइकुना अज उइकुना धिन्यारछ । रातभरि ती चार जना तै कानाका वरपरी झुन्नीनारछन् । बासा[५२] बटीको चिर्को पड्डो छकालसम्म पर्न्योछ । रातभरि तै कानाले ती चारैजनालाई बचायोछ तनलाई सुत्न दियोइनुछ । छकालतुक द सुतसुत भनी तै कानाले तिनलाई सुत्न लगायोछ । तापछि विहानै राजाले उठीमुण्ट झाउ सिपाइ परइराका मुर्दा फालेर आऊ भन्योछ तै पाहुना राख्न्या घर परिइनो निकै ठूलो खोलोरछ तै खोलामा फाली आ भनी राजाले ती सिपाइलाई आदेश दियोछ । तापछि ती सिपाइ गयाछन् ती पाँच जनाभयाकाठाउँमा भित्र गुनगुन आवाज सुन्योछ । ती सिपाइ देलम्मा झान्याबेला त्यो कानु घुर्रघुर्र अरि घुन्र्यारछ । ए राजा साप राजा साप तारे ती घुर्रघुर्र अरि घुद्‌दाछन् । ती जिउनाइ छन् भन्योछ । क्याको जिउनाइ हुना आजसम्मकोइनु जिउँनारा अरूकेइको आवाज सुन्याहोउ भन्योछ । झाउ ती मुर्द खोला फालेर आउ भनी दास्रो पल्ट लायोछ । गयाछन सिपाइ सरासर घराम्म दर उघार्यो । जुरुक्क पाँचैजना उठ्याछन् । होइन राजा साप ती त जिउँनाछन् भनी सिपाइ गयाछन् । तापछि ती पाँचजनाले हातमुख धोयो छ गयाछन् । राजा भयाका ठाउँमा ए राजा साप ए राजा साप अब तम्री छोरी हम्रा राजाका दिनुपर्‍यो भनी चारै जनाले भन्योछ । तापछि राजले भन्योछ अइल हुनैनु अब्बै बासा अरुली कुरा भन्योछ । तापछि ती पाँछै जना घुम्न गयाछन् । एका ठाउँमा भैसो धेक्यो तै गद्यालाले मुरे यसी गोरु,बाखा भैसाकी उन्मुनी[५६] क्यापलागि भनी कमिलाकी एक ठूली गोठी[५७] रछ त्यो खल्तीनी हाल्योछ । बासा तनु पाँचै जना राजाले खाना साना दियोछ । बासाा बीस बोरी रायो, बीस बोरी सस्सीको ब्याँ मिसायोछ । तापछि ती सुत्न्या कोठामा फाल्योछ । यो तोरा अलग सस्सी अलग यैरातभरि छकालसम्म अर्या तमु छोरी दिन्या हुँ एक गेडापन मिसाउनु होइनु यदि यो छकाल सम्मछान्या छोरी दिन्छु नछानी सक्याका भया तमु पाछै जना जेल हाल्या हुँ भन्योछ । अब पाछै जना तत्रो धाम कसरी त्यो अलग अद्या भनी चिन्तामा पर्या । हरे भाइ कोइसित केइ बुद्धि छकी निकाल योत जसरी पन छन्या बुद्धि लगाउनुपर्‍यो भन्योछ । तापछि तै गद्यालाले अरु केइ छैनभाइ मुसँग एक कमिलाको गोठी छ त्यो धाममा यी कमिला लगाउ भनी त्यो धाममा कमिला लगायो । ढोकासोका लगायो । रात भरि कमिलाले तोराको दाना अलग सस्सीको दाना अलग अर्‍यो सस्सीको एक धाम तोराको अर्को धाम बनायो ती छानी सक्नाबेला विहाना दिसा खुली तापछि तै कानाले भरभर तमाखु भर उजालो भयो तमाखु भर भन्यो साजनी भर्‍यो । निकरी लगायो फुक्की लगायो धुँवा तै राजाका कोटतिर तै धुकालले[५८] तै राजाका कोट एक घण्टा

अनारो[५९] भयो । एक घण्टा अनारो अर्यापछि तै एक घण्टासम्म ती कमिलाले त्यो तोरी अलग सस्सी अलग छानी सक्यो । ती कमिला हाल्यो तै गद्यालाले गाधोमा हाल्यो । अब ढुक्कसँग बस्या । तापछि राजाले लफाउ परका ती पाँच जना लैयाउ तिनलाई जेल हाल्नु पर्‍यो भनी राजाले भन्योछ । गयाछन् त तात छान्याको छ भनी सिपाइले भन्योछ तापछि राजा आयोछ तोरी अलग सस्सी अलग अर्याको धेक्योछ । विचरो राजा क्या अद्योछ्यो अब ल छोरी त दिउँला तम्रा अब तै भन्ना आग्गा सय बोका सय बोरी चामल, सय बोरी गहुँ, सय बोरी खुसार्नी खान्या जन्त आन । डुडाकाना, लाटालुटी नआन्नु भन्योछ । जन्तमा बनायोको खाना सबै खाना सक्न्या माइस आनी आउनु भन्योछ । हुन्छ हमी जन्तमा बनायाको खाना खान्या जन्ती लिएर आउँछु भन्योछ ती पाँच जनाले । तापछि अर्कादिन विहानै एकाका घर टाउकोछ भाइ भनी भन्योछ हरे टाउकाले क्याद्यो हरे छभन्या दे । तापछि टाउको[६०] लिएर ट्याउ, ट्याउ, हरी पाँछै जनाले जन्तका बाजा बजाइ आया । तापछि पाछै जना आयाका धेकी अब आइ यिनकी मरुँ यतिखाना त खाइसक्न्या हुन्की भन्योछ । अब खाना खान बोलायो छ । सय खसीबोका ढालीकन मासु बनायाको छ सय बोरीको चामलको भात पकायाको छ, सय बोरी गहुँको रोटी पकायाको छ सय बेरी खुसार्नी राख्याको छ । अब ती चार जनाले भन्योछ अब यति खाना कसरी खान्या हुमे भा तुबटी खा भनी तै लोठ्यालाई भन्योछ तन्ने मु खाना खानुगयो भन्या तमुखी खाना पुगउनु तमो पैला खाइआउ भन्योछ तापछि ती चार जना खानन खान गयाछन् विचार कति खाना खान्याछ्या नमाइको भेद अरी आया । तापछि लोठ्या गयोछ त्यो जन्तमा जति खाना बनायोको छ्यो त्यो सबै खाना खाई सकी ती राजका परिवारलाईपन राखेइनुछ । अज ती खाना बनायाका भाडा समेत मिरिक्क मिकाइ खान्यारछ । नया भाडाकुडा खायाको धेकीमुण्ट राजा भयो भयो तत्ति खा मान्याउ तुलाई हमेले भनी भन्योछ । जति बाचा राख्यो राजाले तैमा हार्‍यापछि तैलाई छोरी दियो । टन्न दाइजो पन दियो त्यो दाइजो जति तै गद्यालाले गादोमा हाली ल्यायो । तापछि बाटोमा आउन्याबेला कानु भान्याबेला जा बस्याको छ्यो कानु मेरो रे बस्न्या ठाउँ याइ हो भाइ द भाउ तमे भाउ भनी तै कानाले भन्यो तापछि तै लाई अलिकति दाइजो दियो । हिट्टाहिट्टा लोठ्याको बस्न्या ठाउँ बगर पन आयो तै लोठ्याले मेरोरे बस्न्या ठाउँ याइ हो द भाउ भाइ मु याइ बस्तो भन्योछ तैलाई पन नमाइ दाइजो छोडी आयाछन् । तापछि गद्यायालो बस्न्या ठाउपन आयोछ तन्नेपन मेरो बस्न्या ठाउँ याइ हो मुरे याइ बस्तो भन्यो गोरुभैसाबाखा जतिका दाइजो तन्ने तसुइलाई दियोछ । तापछि त्यो पहिरो राक्या माइसपन आफ्नो बस्न्या ठाउँमा बस्योछ । तापछि दुई जना मात्र रया ती दवै जना पानीको तलाउ भयाका ठाउँमा आयाफन किरीदान्नाबाका घर पुग्याछन् । यो तै निकै बुद्धिमान रछ मु तै राजा धेकी खुब रिस उठ्याका छ्या तैकी छारीपन आन्यो भनी खुसी भयोछ । आफ्नी छोरीपन तसुइका दियोछ यो त निकै बुद्धिमान पहलमान रछ कोइपन फर्की नआयाका ठाउँबाट यो जिउँदै तैराजाकी छारी सितछ ब्याँ अरि आन्यो भनी मान्योछ । अब दुइजनी आनी घर आयो तइका बुवा राजाले पन मान्यो यो मेरो सातै कान्छोछोरो निकै बुद्धिमान रछभनी तइकाबापन खुब खसी भयो र तिनरानी लिएर त्यो पन ढुक्कसित बस्यो ।

शब्दार्थ

१. झानाझाना : जादैजादै
२. हमेत : हामीत
३. हम्रा : हाम्रो
४. अद्दु : गर्नु
५. तसाइले : त्यसैले
६. तस्सैत : त्यस्तै
७. हमे : हामी
८. तमे : तपाई
९. जन्त : विवाह
१०. अद्या : गर्ने
११. काइसा : कान्छो
१२. ऐल : अहिले
१३. केइ : किन
१४. टोप्पलिनाछौं : एकहोरो हुनु
१५. हुद्दु : हेर्नु
१६. मु : म
१७. झाउ : जाऊँ
१८. भन्या : भने
१९. राज्यो : राज्य
२०. सब्बइ : सबै
२१. मस्तै : धेरै
२२. धेक्योछ : देख्योछ
२३. गुद्यालाबाटहाई : झ्यालबाट
२४. तन्ने : त्यसले
२५. छकाल : विहान
२६. कन्ने : कस्ले
२७. हुनैनु : हुँदैन
२८. छ्या : थिए
२९. उसाइ : उस्तै
३०. माइस : मानिस
३१. निन : निन्द्रा
३२. था : थाह
३४. मुखी : मलाई
३५. मरिग : बितिसक्यो
३६. मान्या : मान्नु
३७. हिट्टा : हिड्दा
३८. मराकी : लासकी
३९. जसो भन्नीछइ : जे भन्छौं
४०. मराममराम : आवाज निकालेर आउनु
४१. जद्यौ : दर्शन
४२. बराजु : ससुरा
४३. तन्नेबटी : त्यसले पहिला
४४. गद्यालो : गाईगोरु, बाखा, भैसा हेर्ने र ती सबैलाई गोजीमा हालेर ल्याउने गोठाले
४५. क्या आनी : के ल्यायौं
४६. सुद्दाइ : त्यतिकै
४७. बग्रम्मो : खोलामा
४८. लाधाइनो : पेटमा
४९. काँइ : कतै
५०. चिर्को : चट्याङ्
५१. झानो : जान्छु
५२. पैक्यालो : सिपालु
५३. यसी : यस्तो
५४. बासा : बेलुका
५५. उठाइ : उठाएर
५६. उन्मनी : याद आउनु

५७. गोठी : चाङ्

५८. धुकाल : धुँवा

५९. अनारो : अँध्यारो

६०. टाउको : दमाह

स्रोत : धौलु बुढा

वर्ष : ६५

२ कमलको फूल

एका ठाउँमा राजा रछ, तै राजाका छ रानी राछन् छ रानीबाट छ चेला भयाछन् । सतौं रानी आन्योछ । तै बाटपन छोरा भयोछ । तै छोरा झड्डाकै समयमा त्यो राजा बाहुनलाई हेराउन गयोछ । तै बाहुनले क्याभन्योछ भन्या तै छोरा तुइले[१] दुई दिन आग्गा[२] धेकी भन्या कुष्टी[३] उब्जीन्या छ आँखा फुट्न्याछन भन्योछ । हुँ तैको उपायो क्याछ ? मुतइको उपायो अद्योछु भन्यो छ भनी राजाले भन्योछ । तैको उपायो केइपन हाछ्छी एकै तसुलाई मार्यामात्र ठीक हुन्छ भनी बाहुनले भन्योछ । तइको उपायो छैन भन्या क्या अरु भनी घर आयोछ । तै बालख मारु कसरी मारु तै सइनी घोरालास घोराको पोस्सो[५] गाड्या[६] घोरा गोठ राख्यो छ दुइजना सिपाइ बच्चा समाउनु लायो छ तै बच्चालाई दूर जङ्गलमा राख्नु भन्योछ । ती सिपाइले तै बच्चाई जङ्गल धिमुण्ट एक तरुलको बेलो[४] रछ तसुइबेला तै बच्चाका मुख राखीमुण्ट घर सिपाइ घर आयाछन् । तै तरुलकाबेलाबाट दुध फूट्योछ । दुध फूट्यापछि तै बच्चाको आहारा त्यो भयोछ तसुइ तरुलका बेलाको दुध खाइ त्यो बाच्याको रछ । तसइ अरि[७] त्यो पाल्याको रछ । हुनाहुना त्यो बच्चा दुइ वर्षको पुग्यो छ । एकादिन राजा सिकार खेल्लु झानाझाना तसुई जङ्गल पुग्योछ । ठ्याक्क तै राजाले तुसुइ बच्चालाई धेक्योछ तुसुइ तिर डिट[८] परिछ , तै तिर डिट पर्न्याबेला उत्तिकै तै राजाका आँखा फूट्याछन् । आँखा फूट्यापन घोराले तै लाई रक्तीजन्जाल अरि घर ल्यो हरे क्या भयो भन्नात मुइले जङ्गलमा एक बच्चा धेक्या तै धेक्न्याबेला नै मेरा आँखा फूट्या केइ नधेक्न्या भया भन्योछ तै राजाले । तापछि तै राजलाई सप्पैले फलानो ठाउँको कानुराजा भन्यारछन । कानुराजा कानु राजा भन्यो रे चार बाहुन आनी घरमा चारैकुना बिसाल्यो । हरे यो अब मेरा आँखा क्या अर्या निका हुन्याहुन भन्योछ । तापछि[१२] ती चारै जना बाहुनले मुथीलोकबाट[९] कमलको फूल ल्यापछि मात्र यो निको[१०] हुन्या[११] हो भन्योछ । त्यो कमलको फूल काँछ भन्ना त्यो मुथीलोकमा अप्सराको नान्या[१३] बगैचामा छ भन्योछ । ल अब मुथी लोक कोझान्या कसरी आन्या भन्याभयोछ । तापछि तइका छ छोरा हा हमी क्या क्या आनुली तै कमलाफूल आनीसकुनु हमे, हमे झानाछु तै कमलको फूल ल्याउनु भन्योछ । हेर बा तमो मुथीलोक गयो भन्या तमे फर्की आउन्याहोउनु ता झाना बार वर्ष लाग्दाछन बा भनी तनका बुवाले भन्योछ । जिद्दी अरी ती घरबाट छ घोरासोरालिइ गयाछन् । आफ्नो सरसमान लिइ गयाछन बार वर्षका लागि सामल अरुअरु समान लग्योछ गयाछन् । बार वर्ष सम्मको काची समान, बार वर्षसम्मको पाकी समान लस्करै लगी गाकाछन् छवटा दाजुभाइ ,अग्गीको हुन्झा भूड भाच्चोछ पछ्छीको हुन्या धुलो उठाइ झानोछ । लस्करै गयो झानाझाना गया रे तसुइ जङ्गलबाट गया छन् तै जङ्गलका बच्चाले ए को होउ भाइ काँझाना भाइ भन्योछ पइल्लीबाट पछ्छीसम्मकाले छिछि नङ्गाभनी केइनबोली सरासर झानारछन् ती छ भाइ । पछ्छी बाट एब बुढो मान्छ्या गयोछ तसूइ बुढा माइसलाई सोध्यो छ हरे यी याम्मा[१४] केइनबोली काँझन्याहुन भन्योछ तापछि तन्ने भन्योछ यी फलाना ठाउँका राजाका छोरा हुन् तै राजाका आँखा फुट्याकाछन् । तैको[१५] उपचार अद्दाकी लागि तइका छोरा मुथीलोक हमे झना कमलको फूलटिपी उपचरा अद्दा भन्नाछन् आँखा फूट्याका कुष्टी अब्ज्याको निको अर्छु

भन्नाछन ताइझान्या हुन मुथीलोक भन्योछ । यी मुथीलोक झाना भन्नाछन यी मुथीलोक काँपुग्छन कै ठाउँबाट प फर्कन्छन् । एका छोरा जङ्गलमा फाल्याकोरछ तसुइ जङ्गलमा राजा सिकारा गयोछ तुसइ छोरा धेक्योछ तापछि तै राजालाई कुष्टी उब्ज्यो, आँखा फुट्याभनी यस्तो यस्तो भयो भनी तै बच्चाकी तै बुढाले भन्योछ । ती पाछ्रा बाट गयाका हमे हुँ राजाले भन्यापछि झानुपर्यो । जङ्गलमा फाल्याको बच्चा मु ठर्या[१६] यी त क्या झान्ना झानु पर्या मुझाउला[१७] भनी त्योपन तनकापछि पछि गयोछ । हिट्टा,हिट्टा एक ठाउमा बजार रछ तसुइ बजारमा एक दिन हिडी सक्यापछि डेरा जमायोछ । ता कञ्चनपुर भन्या ठाउँमा एक मयानी भन्या आइमाइरछ । त्यो मयानी रातभरि तास खेलाउन्यारछ । तै मयानीले रुपैयाजति सप्पे खेर्न्यारछ । बाहिरइनो एक ठूलो दाइनो राख्याकोरछ । तै दाइनानी हान्यापछि भित्रबाट आउन्या बेलेका ठूला ठूला सेट आउन्यारछन् पहिलो पासो तिनलाई जिताउन्या तापछि आफू जित्नया अद्यारछ । तन्ने एक मुसो पाल्याको रछ तै मुसालाइ बत्ति निमाएकोबला छोड्न्या तापछि बत्ति सल्काउन्या बेला तै मुसाले मयानी ले जत्याको पासो फर्काइ राख्न्यारछ । तसुइ ठाउँमा पुग्याछन् ती छ भाइ , बाहिरनो दाइनो रछ हान्यो छ भाइले दाइनानी भित्रबाट मयानी आइछ ओहो अजुरको सवारी भयोछ मुइल जान्याइनुभन्योछ भित्र लग्योछ भोजभतियार खुवायोछ । आदिरातसम्म खानपिन गर्‍योछ । तापछि मयानीले भन्योआदि रात त खानपिनमा गयो अब आदि रात कसरी बिताउन्याभनी ती छभाइलाई सोध्योछ जेइभन्छौ मयानी तसै अरी बिताउ भन्योछ तापछि मयानीले भन्योछ अबको आदिरात जुवापासा खेलेर बिताउन्या भन्योछ । ती दाजुभाइलेपनि हुन्छ भन्योछ । जुवा सुरु भयोछ पहिलो पासो ती छ भाइलाई जितायो छ तापछिका सबै पासा आफूलै जित्योछ । ती सबै भाइले जति समानलग्याको छ्यो, जति धनसम्पत्ति छ्यो त्यो सप्पै जितिसक्योछ । घोरा सप्पै हारिसक्योछ । सबै धनसम्पत्ति सक्यापछि एक पासो हमु छ दाजु भाइरो हान यदि हमे जितुली त्यो आग्गा जित्याको हम्रो धनसम्पत्ति फेर्ता देल्ली तु जतल्लीत हमे तेरा घरइरा कौराकमराभइ बसुली भन्योछ । हुन्छ भन्योछ त्यो पासोपन मयानीले जित्योबछ । तापछि मयानी आफ्ना घरमा जति नौकर कमारा राख्याका छ्या ती सबैलाई घर पठायो छ यिनलाइ किन फुकउट्या तलब दिन्या भनी सबैलाई हटायोछ सबैलाई घरघर झाउ भनी लायोछ । तापछि ती छ जना दाजुभाइलाई आफ्ना घरका नौकर बनाइ राख्योछ । तै मयानीले यसो प्रतिज्ञा बोल्याकीरछ भन्यो जो मु जुवापासा जितला उसैका मुझाउला भन्याकोरछ । हुनाहुना उइको भाइ कञ्चनपुर पुग्यापछि मेराभाइ यासम्मत आया यसै बजारमा काँहराया भनी मान्योछ । या आएर लापत्ता भयो भनी सोच्योछ । हेद्या[१८] हेद्या तन्नेपन एका ठाउँमा एकदाइनु भेट्योछ, जुवापासा खेल्ने ठाउँ बिनाररुप्या नझानपाउन्या भन्या लेख्याकोरछ । एकादिन त्यो ताइ गयोछ हान्योछ तै दाइनानी, भित्रबाट गैछ मयानी ओहो हजुरको सवारी भयोछ मुइलेत जान्याइनु ल हिटहिट भित्रझाउ भन्योछ । भित्र लग्यापछि खानपिन रात्री भोज बनायोछ तापछि मयनीले भन्योछ हेर आधारात खानपिनमा बितायाउ आधारात हासखेलमा जुवापासा खेली रमाउन्या भन्योछ । तैको पासमात एक रुपैयाछैन खैल्यो नमाइ[१९] बिना रुप्याको खेल्यो । ठीक छ मयानी जुवापासा अर्कोदिन खेलुली मुसँग पैसा अहिल छैन मु झान्छु भन्योछ । तापछि एक ठाउमा निकै खुसियाली रछ जो आयापन नौकरी दिन्या रछ । त्यो निकै सेट रछ त्यो बजारको धनी माइसरछ । तसुइ ठाउँ

त्यो गयोछ । सेटजी सेटजी मुलाई नौकरी मिलला भन्योछ । मिल्छ कसो नौकरी चाइयो ? भन्नात मुलाई एक कोठा सुत्नाई एक कोठा बेडविस्तारा भाको चाइयो तसुइ[२०] बेडमा खुवान्या तसुइ बेडमा चुठाउन्या मु जति सम्म बस्यो एकरातको एकलाख तलब चाइयो भन्योछ । तापछि सेट अचम्म भयोछ । हरे जसातास समान्य माइसले यो सुतीसुती एकरातको एकलाख तलब माग्न सउतैन । बरु मु यो काम अद्दोछु यति पैसा चाइयो भन्नसकला । योत बेड भयाको कोठापन माग्छ, ताइनी[२१] खानु खुवाउनु ताइनी चुठाउनु एकरातक एकलाख तलब भन्छ यो सामान्य माइस होइनु यी भगावान प्रकट भया मुइले दुनियाको धनसम्पत्ति बटुल्याको धेकी ती रिसाया भनी मान्योछ अब यिनले भन्याका जसो अद्दु पऱ्यो भनी हुन्छ तमुलाई तमेले भन्याजसो नौकरी मिल्छ भन्योछ । यी भगावान अन्तरलोकबाट प्रकट भयाभनी मान्योछ एक छिन सुच्योभुच्यो हुन्छ तसइ नौकरी दिन्छु भन्योछ । आफ्ना अरु नौकरलाई भन्योछ झाउ फलानो कोठा खोलीदेउ ता यी निकानिका बेडबिस्तरा लगाइ आउ भन्योछ । गयाछन् तैका नौकर एक निक्कै कोठामा बाक्लोबाक्लो बेड विस्तरा ओड्या ओछ्याउन्या राख्योछ । छकाल गरमपानी बासा गरमपानी नुहाउन्याकोठा सबैको व्यवस्था मिलायोछ । विहानाभयोकी एकलाख छकालै दियाछ तसै अरि दुइलाख बुज्यापछि त्यो रात गयो मयानीका घर हान्यो बाहिर दाइनानी आइ भित्रबाट मयानी लौलौ हजुरलाई स्वागछ भनी भित्र लग्यो खानपिन अर्यापछि जुवापासा हान्यो सुरुको पासो तइ जितायो तापछिका पासा सप्पै[२२] मयानीले जित्यो । यइका ती दुइलाख छिटै जिती तै मयानीले लैगइ तापछि मु पछि आउँछु मयानी भनी ताबाटै छक्कालै गइ ता सुतिराख्योछ रात त मयानीसित तास खेल्न गकोछ्यो । तापछि विहानै फेरी तै सेटले एकलाख दियोछ । अब यै विचराका पैसापन यति खाउँ भनी त्यो ताबाट मु अब झान्छु मुलाई अब यति रुप्याभया हुन्छ नभयापन मु एक न एक उपायो अरुला भनी ताबाट एकलाख बुजीमुण्ट गयोछ । ताबाट गयापछि त्यो एका जङ्गलमा गयो तै मुसीन्याउलो[२३] भन्या छोपी ल्यायो । तइलाइ निकै तालिम दियो यस्तो अर्या बाहिर झान्या यस्तो अर्या बाहुलाभित्र झान्याभनी बत्ति निम्यापछि बाहुलाबाछ बाहिर झानु बत्ति बल्यापछि बाहिलाभित्र पस्नु भन्या निकै मस्तैदिनसम्म तालिम दियो । मुसीन्याउलोलाई तालिमप्राप्त बनाइसक्यापछि गयो बाहुलाभित्र मुसी न्याउलो लगि मयानीका घर बाहिर दाइनानी हान्यो भित्रबाट आइ मयानी लौ लौ हजुरको सवारी भयोछ मुइलेत जान्याइनु हिटहि भित्र बसु भन्योछ खानपनि, भोजभतियार बनायोछ अब कइतल जुवातास खेलुली भन्ना भाकाराछन् दुमैजना । तापछि मयानीले लौत आधारात खानपिनमा गैसक्यो अब आधारात जुवापासा खेली बिताउ भन्योछ । बस्याछन जुवा खेल्नु, हान्योछ पहिलो पासो जित्यो दास्रोपासोमा मयानीले बत्ति निमाइ मुसापठायो तन्ने मुसी न्याउलो पठायो । त्यो मुसोत मुसीन्याउलो धेक्यापछि कालुक्यो का लुक्यो था भयोइनु । तै मयानीलाई जताउन्यात त्यो मुसो मात्रै छ्यो मुसीन्याउलो धेक्यापछि त त्यो लुक्न थाल्यो । तापछि भया भया जुवा निकै जुवा भया खेल्लाखेल्ला रात भरि तै मयानीले आफूसित भयाको धनसप्पत्ति पनि सकायो । सप्पैधन सस्पत्त हारीसक्यापछि मयानीलै भन्यो मुसँग भयाको रुपैयापैसा, धनसम्पत्ति यत्ति हो सप्पै सकियो । यी नौकरपन जितीसक्या अब मुसित केइपन हाछ्छी[२४] अब पछ्छीको पासो मुइनी हान, हजुर जितौला मु तमुसित विवाह अरुला यदि मु जितुला त मेरो यो जति रुपैयापैसा, धनसम्पत्ति जित्याको फेर्ता देउला

भन्योछ , हान्यो छ पछ्छीको पासो त्यो पछ्छीको पासोपन विचारी मयानीले हाऱ्यो । तसुइकी भैसकी अब त्यो मयानी । अब विचरो कयौदिन सम्म तसुइसित रऱ्यो । मस्तै लिन भयापछि हेर मयानी मु तास खेल्लाकी आयाको हौउनु । मु त मथीलोकमा झानाकी आयाको हुँ । मु यस्ता, यस्ता कालकी लागि आयाको हुँ, मुइले मुथीलोकमा झानुछ । हेर तुइले क्या अर भन्या यै तेरा घरमा जोजो नौकरचाकर छन् तिनलाई घर पठा । जो छ जना दाजुभाइ छन् राजाका तुइले नौकर बनाइ राख्याकाछन् तिनलाई एकएक राती चिम्टा तताइ तिनुमात्र रोकी राखेइ मु आउनासम्म भन्योछ । अरु सबलाई खेदा भन्योछ । मु केइदिनपछि आउँछु भन्योछ । मुथीलोकमा झान्याबेला एक ठाउँमा ठूलो पहाड जत्रो राक्षेसरछ । तलबाट त्यो गयाकोरछ पुरबाट तै खाउँभनी राक्षेस आयोछ तन्ने आफूखान आको धेकी तै राक्षेसलाई आ मुलाई खा खा भन्योछ । तापछि तैक्षेसले हरे यो माइसको चोला कसो हो ? अहिलसम्म जति आया मु जनखा[२५] भन्या आया तु मुलाइ खा भन्या आइ भन्योछ । तै राक्षेसले तैलाई आफूसित राख्यो छ विचारालाई खायोइनुछ । अब तन्ने मु यसा ठाउँ झान्यो भनी भन्या यिने खाइपहेल्छकी भनी केही नभनी तसुइ राक्षेससित बस्योछ । मस्तैदिन राक्षेससित बस्यापछि एकादिन राक्षेसले भन्योछ हरे यो माइस चोला कसो हो क्या खाना खानाछौ, क्या लाउना छौ, कसरी बाच्चाछौ ? यतिदिन सम्म केइपन खायाइनु मुत दिनमा बत्तिस मडा[२६] खान्छु अजपन भोक लाग्दीछ तमु माइस भोक लाग्दीनु भन्ना तन्ने क्या भन्योभन्या हमे तमु राक्षेसा जति खान्या हुँक्या ? हमुकीत नुन, तेले, मसला चमल, गहँ अरूअरू चाइयो भन्योछ । तापछि त्यो राक्षेस एका बजार गयोछ । ताबाट नुन, तेल, मसला, चामल, गहुँ अरू जेजे समानचाहिन्छ सप्पै भारीकाभारी उठाइ ल्योछ । घर अगागि भाडाकुडा, दाउरा, टन्न खसीबोका ल्यायोछ तै माइसले जम्मा पकुवा बनायोछ भयभरको सबै पाकायोछ । आफू नमाइ खायोछ तापछि राक्षेसलाई ल खा भनी भन्योछ तमेले खाय अँ मुइले खाइहेल्या । क्या खाइभाइ तुइले सप्पे याइरो यसइछ । मुइले खाइहेला तमु राक्षेसाजति मु काँ खान्छु भन्योछ ?मु त नानु[२७] भया[२८] हुन्छ भन्योछ । तैराक्षेसले खानै नाच्चु लाग्यो खाना निको मान्यो छ नाचीनाची खान्यारछ तापछि तै राक्षसले खुसी भइमुण्ट ल तु क्यार वर माग्छस ? मु तेरा वर पूरा अरिदिन्छु भन्योछ । हा तु परा अरी सउतइनु[२९] क्या फस्का झाड्यो[३०] भन्यो छ । नाइ मु तेरालागि जस्तो कामपनि अरिदिन्छु भन्योछ साच्ची हो ? साच्ची हो । तसो भा बाचा खा भन्योछ हुन्छ मु वाचा खान्कछु भनी राक्षेसले वाचा खायोछ । तापछि तै माइसले मुलाइ मुथीलोकमा पुगा भान्योछ तापछि विचारा राक्षेसले मु मुथीलोकमा गयोभन्या मर्न्या हुँ मु तमुलाई मुथीलोकमा त पुगाइ सक्तैनु मुइल वाचा खाइहेला तात पुगाउनु सक्तैन अरू जेइभन्नाछौ भन्ना नाइ मुइले त मुथीलोकमा पुग्नै पर्न्याछ भनी तै माइसले राक्षेसलाई भन्यापछि राक्षेसले भन्योछ फलाना ठाउँमा मेरी एकछोरी छ तै छोरीबाट एक मानिसको चोला भयाकी मेरी नातिनी छ । तै मेरी छोरीले भन्याको छ बुवा मेरी छोरीसित ब्याँ अद्दाकी लागि मानिसको चोला भयाको केटो खोजीद्या भन्याकोछ । मेरी छोरी मल्ला गेट बस्तीछ मु बरु तमुलाई ताइ पुगाउनु सक्छु भन्योछ । मु तमू मल्लागेट सम्म पुगाउँछु भन्योछ । लग्योछ मल्लागेट मल्लागेट लग्यापछि तैकी चेलीले मेरा बाले माइस आन्यो मेरी मछोरीसँग विवाह अद्दाकी लागिभनीमुण्ट खुब खुसी भैछ मेरो ज्वाइआयो भन्यो । तन्ने आफ्नी छोरी तैका दियोछ । तैका दियापछि तैकी चेली दिनदनै

विस्तार बद्याल्लीछ[३२] दिनदिनै सरसफाइ दिनदिनै नहाइधुवाइ अर्छ अरिदिन्छ । विचारा त्यो नबोल्न्या नचाल्न्या भयो छ चुप लागेर बस्योछ । तापछि तैकी चेलीले भन्योछ हरे यो माइसचोला कसो हो यसरी केइ नबाल्न्या केइ नखान्या केइ नचल्न्या होत ? भन्योछ हेर यो क्या हो माइस चोला[३३] मेरी आमाले मुसित विवाह अर भन्यो यसरी चुपल्न्या होर माइसचोला क्या झर्को मान्न्याछउ म तमुलाई सहयोग अर्छु भन्या बेला तन्ने भन्योछ हेर विचारी मु याँ ब्या अद्याकी लागि आयाको हुँनु हेर विचारी मु अर्काकामकी लागि आयाको हुँ बाटोबाटोमा यसै यसै घटना हुनलाग्यो भन्योछ । मु खासमा मुथीलोक झानाकी आयाको हुँ । मुथीलोकमा एक अप्सरा बस्न्या ठाउँमा तैका बगैचामा कमलको फूल छरे मु तसुइ कमलको फूलको लागि आयाको हुँ अब मु क्या अरु ? बाटोबाटोमा यसोयसो हुन्छ भन्या । मुइलेत मुथीलोकबाट जसरी पन कमलको फूल टिपी ल्याई मेरा बाउको आँखा नधेक्ना र कुष्टी निको अद्दुछ भनी तै लाई भन्यो । तापछि तन्ने क्या भन्यो भन्या हा तमै तसो जनभन मुथीलोक गइ कमलको फुल आन्ना[३४] भन्या मेरी आमा तमु खाइहेलली ,उचार मु अल्की लाइकन मु मुथीलोक पुग्यापछि मात्र ब्याँ अद्याहुँ[३१] नत्र मु तम्रा मुख बोल्यानु चाल्या हुँ मुथीलोक पूग्यापछि मात्र मु ब्याँ अद्या हुँ भन्नोछ तब मेरी आमा मुथीलोक झान्देली[३५] नत्र त झानदिनीनु भन्योछ । छकालै गइ तकी आमासित गै मुण्ट रुनलागि है आमा तमेलेत मेरो नसोधी भेदी ब्याँ अरिदिया ऊ त नबोल्लोछ मसित नचाल्लोछ मुत मुथीलाक नझान दिया मर्दोछ भन्नोछ, उन्ने मु मुथी लोकझाइ आउँ भन्या वाचा खायाका राछन् भनी आफ्नी आमा सित विलौउना पोख्न थाली । तापछि आफ्नी आमासँग रोयापछि, कुकायापछि ल झात तेरा मित बा बोलाई लैया[३६] तेरा मित बा भन्याका मुसा हुन् , मुसासित मित्यारी लाकीछ । झा फलाना ठाउँमा तेरा मीत बा हुन्ना बोलाई लैया भन्यापछि त्यो मुसा हुन्या ठाउँ गइमुण्ट मीत बा मीत बा मेरी आमाले तमुखी या आउँ भन्योछ । मुसा तैकी आमा हुन्या ठाउँ आइमुण्ट क्या हो मीतजीउँ भन्योछ । तापछि तन्ने भन्योछ झाउ मुथी मेरी चेलीका कोठामा एक माइस छ तैकी मीलोक जान्याबाट काटीदेऊ भन्योछ । तापछि मुसा गयाछन तैकी मुथीलोक झान्याबाटो मुसाले काटीकाटी त्यो बाटो बनाइबनाई तसै भगवानकी अप्सराका घर मुथीलोक सम्म पुगायोछ । लौ अब मेरा ज्वाइसापलाई धेकाइवाउ मुथीलोक पुगायापछि तै नमाइको धेकाउनु तापछि तैलाई यो हो मुथीलोक भनीमुण्ट तै सिधै उनो आन्नु एक्लै नछाड्नु तैलाई धेकायाछि पछाडिबाट बाटोपन भत्काउनु ओधारीन ल्याउनु बाटा बन्न अद्दु भन्योछ । तापछि मुसाले हुन्छ मीतजीउँ भनी तैलाई कान्तानी लाई धियोछ त बाटोको घुमैमुम छन् मुथीलोकनामाइको धकान्झाइ मुसाले यैहो मुथीलोक भन्याछ तैलाई तल तानू भन्ना तैमाइसले फच्च लात्तिले हानेर मुसालाई तलतल फाल्यो अब मुसाका कुकाक्वाट्ट परिछ मीतजँउले मुथी लगभन्यापछि क्याद्या छ्या विचारा मुसालाई लात्तिहानी त्यो त मुथलोक पुग्योछ ता कमलको फुलको छिलीमिली बत्ति बल्याकोछ । ता बगैचा भित्र झानाझाना भगवानकी अप्सराको कोठा धेक्योछ त्यो तै भगवानी अप्सराका कोठापन गयोछ तै कोठानी भगवानकी अप्सराको हातको एक औंठीरछ तइ माइसले तसइ औंठीलाई लियोछ । त्यो औठी र वरलाई त्यो कमलको फूल समाती रुमालमा बाधीमुण्ट आप्ना खल्ती हाल्योछ । आयोछ जा मूसालाई लात्ति हान्योछ तसुइबाट आयो छ मूसा लुकीराकाराछन तै धेक्योछ्योकी ती मुसाले तैलाई तानी बाटैबाट अगाडि ल्याउनाई पछाबाट

बाट पुरीपुरी आन्योछ । अगाड तै खड्काइ आन्योछ । ओहोआहो यति ढिला क्या अर्या भन्नात ओहो हजुर कसरी बाच्याउ बाटो अगाडि पन ओर्ध्यो, पछाडिपन ओर्ध्यो भन्योछ । तापछि बस्याछन् कमलको फूल आन्याको छ तन्ने मस्तैदिन भैगा खल्तीमै छ । यो आनीपन क्या काम लाग्यो यिन्ने निको हुन्याहो भन्या घरत पुगाउनु पऱ्योभनी तन्ने आफ्नी स्वाइनीकी भन्यो । तापछि तैकी स्वाइनी आफ्नी आमाकी कमलको फूलआन्याको छ भनु यस्तायस्तो छभनी आमा क्याप अद्‌दीछ भनी तन्ने आफ्नी आमाकी तम्रो ज्वाइरे घर झान्यो भन्नोछ भनी भन्योछ । तापछि तै की आमाले ए तसोप भन्नोछ यैका छोरी केइप दिया मुइलममत याइसँग बसला भनि दिया तैलाई त सुरुमा जिउनै खानुपर्न्यारछ त्यो घर ज्वाइबसला भनी मान्या भन्योछ । तापछि तैकी चेलीले भन्योछ होइन आमा तमेले दियापछि मुइले झानु पर्यो अब क्याद्या त्यो माइसको चोला हो केइबोल्लैनु मुपन माइसको चोला हुँ झानदेउपन त तै घर । मुपन माइसै हु सातै मुपन झान्योछु भनी भन्योछ । तसो भन्नी छै भन्या ठीकै छत झाउत अब एकछि मेरा बा बोलाउछु भनी भन्यो यी घर झान भन्ना छन् यिनलाई तल पुर्‍याउ भन्योछ तापछि राक्षेसले दाइजो त तु क्या धेल्ले अमे राक्षेस दियाको तैपन तुलाई जतिबेला अप्ठ्यारो परला उतिबला मुलाई सम्जेइ यो रौंको पोको लैझा जा समस्या परला ताइकी तु यो एक रौं पोलेइ मु उइतलै तसुइ ठाउँमा पुगुला भनी एक मुठी कपाल काटेर दियोछ । हुन्छ भन्योछ तै रौंको पोको खल्तीमा हाली ल्यायोछ । ताहोइ आयापछि मयानीका घर गयाछन् अब दुइब्यात भइसक्यो । मयानीकी रे तैकी हमे पछि जा बस्यापन बसुली मलाई धेक्न्या बित्तिकै मेराबाका आँखा फुट्या कुष्टी लाग्योरे धै यै कमलको फूलले निको हुनोछ भन्या मु हहिल यै पुगाइयाँनोछु तमे दुई अइल याइ बसीराख भनी तन्ने क्याभन्यो भन्या ती जोएकाराजाका छ चेला छ्या तिनलाई तात्ती चिम्टाले बायाँ जाङ्मा छाप राख्नु तापछि तिनलाई पठाइ देऊ भन्योछ । तापछि एका बाटोमा कानु बुढो माइस बस्याकोरछ । तापछि तन्ने यो कमलको फूलले आँखा फूट्याका धेकाउनो छ भन्या यै बाबाकापन धेकाउला नधेकायो भन्या यै फुललाई लगि केकाम भनी तैलाई यसो कमलको फुल धेकायोछ त तैका कानाका आँखाझल्ल उघ्राछन् । तापछि बुढाले मेरा आखा उघाड्या तु कोहोइ का झानो भन्ना तन्ने अहिल ठीकछ तम्रा आखाँ उघ्रिगा यसले अरू ठाउँपन काम अर्या तमे पछि था पाइहेलौला नत्र केइछन भन्योछ सरासर गयोछ । तापछि तैका छ भाइ मयानीले छोड्यापछि दगुर्दै, दगुर्दै हातमा क्याकोप फुल आनी हमेले मुथीलोकबाट कमलको फुल आन्याउ भनी आयाछन् । तापछि तै कानाले तिनलाई धेक्योछ हैट तमे हगुरा मुथीलोकबाट कमलको फुल आन्ना एका कसैले गोठ कोट्योहोल तब अहिल आया होउ बाउको चेलो त ऊ हो जो मुथीलोकबाट कमलको फुल आनी आयो तमु झाना मुकानो छ्या तमु आउना मु धेक्न्या भइसक्या उसले मुलाई कमलको फुल आनी धेकायो तब मेरा आँखानिका भया भन्योछ । ठीक भनि ठीक भनी भन्याछ त्यो क्याकोप फुल छ भाइले बाटैमा फाल्योछ काँ पुग्यो त्यो भन्योछ तलैनो गयो भन्योछ । तापछि तैका छ भाइ ध्वाध्वा झानाई झाना तैलाई बाटोमा कुटी तैको कमलको फुल खोसी ती पर राजका कोट पुग्यापछि तन्ने क्या अऱ्यो भन्या मेरा जिउँले यस्तोयस्तो भन्योछ्यो भनी खल्तीबाछ एक राक्षेसको रौं निकाली सलकायोछ । तापछि राक्षेस वरिपरि आयोछ हरे क्या भयो मेरी छोरी काँ हाली भन्ना तन्ने तम्री छोरीत पर मेरो अर्को घरछ ताइछ । उता छ भाइराजाका कोट पुग्यापछि

राजाले खुब पाटी दियोछ । नाच्न्या गाउन्या बोलायोछ राजाले सोच्योकी मेरा चेलाले मुथीलोकबाछ कमलको फुल आनी मेरा आँखा कुष्टी निको बनायो । या राक्षेसले तै माइसकी क्या माग्न्याहोइ अब तु भन भन्योछ । तसुइराजाका जसो राजकोट उनोसेरो उबो भेरो धेक्कीन्या मेरा याइनी बनाइदेउ भन्योछ । राक्षेसले उत्तलै तैराजाका भन्ना ठूलोकोट,उनोसेरो, उबो भेरो हातका हात बायोछ छ । त्यो बनायापछि तै राजकोटमा वर मयानी र तै अर्की स्वास्नी धियोछ । राजाले उता चमत्कार बनायापछि यतापन राक्षेसले झन चमत्कार बनायो राजाको घरमा पुरै झिलिमिली छ पारी पन तै राजाले झिलिमिली धेक्योछ । सारा दुनियाँले भँन्योछ पारी तसो चमत्कार कसले अऱ्यो कोराजा बस्यो ता भनी हेर्नु लाग्या । तै राजका भन्ना तैका छाराले वर झन चमत्कार अरिसक्यो । अब मुथीलोकबाट कमलको फुल ,भगावाकी अप्सराको हातको औंठी आन्यापछि भगवानकी अप्सराले क्याभन्यो भन्या मु यस्तो कोठामा बस्याकी तन्ने मुलाई धेक्याकोछ जन्ने यो औंठी धियो उसैका मु पइल झान्या हुँ भन्योछ । अब तै कसरी पत्तालगाउनु पऱ्यो भनी तन्ने एक लोग्न्याको भेषगरी बाहिरनी लोग्न्याका कपडालाई मुण्ट त्यो भगवानकी अप्सरा तलीलोकमा तै बुढा राजाको ठाउँमा आइ मु एक राजको काजी जस्तो पदपाया नौकरी अद्याछ्या भन्योछ तन्ने । तापछि राजाले हा मु तुलाई काँजी मात्र बुनाउँनोछु मु तुलाई पख मेरो मन्त्री बनाउनोछु भनी तलाई राजाले आफ्नो मन्त्री बनायोछ । राजाको खुसियाली छ्यो खुसी भयापछि हुन्छ तुलाई मसँग बस्न्या मन्त्री बनाउनोछु भन्योछ । सुच्योछ भुच्योछ तै भगवानकी अप्सराले राती सब माइस पारीको राजाभयाका ठाउँ झानाराछन् तापछि तन्ने तै राजाकी क्या भन्योछ भन्या यो तम्रा साम्नेपारी को राजा बस्यो त्यो पहिलाको होइन अइल आइ बस्यो । ता केराजा आयो कोनाई हम्रापन सबै माइस ताइ झानलाग्या हमेले पइली झानुपड्या ठाउँमा ती झानलाग्या झाउझाउ हमेपन एछिन ता झाउ भनी भगवानी अप्सराले भन्योछ । आफ्ना बा आफ्नो राजकोटमा आउँन लाग्याका धेकीमुण्ठ तै राजाले क्या अऱ्यो भन्या महङ्गो जति छ सब कपडा बिछ्यायो आफ्ना बाबु आउँछन भनी क्या क्या राख्यो ठाउँठाउँममा खोलादेली बनायो । आफू राजगद्दीमा बस्याकोछ । मयानी रे राक्षेसकी छोरी दुमैस्वाइनी तराजको चमर हटाउनाछन् । आया अब ए राजा साप राजा साप फलाना ठाउँका राजा आया भित्र आउँकी भन्योमछ । तापछि तइका छोरा राजाले आऊ आऊ भन्योछ । तैको बा राजा निकरी नपुग्याइ बात कसी अद्योछ भन्या हेर राजसाप मेरी एक पापी स्वाइनीछी तै स्वाइनी बाट पन पापीछोराको जन्म भयो तैलाई जङ्गलमा फाल्याउ मु तसुइ जङ्गगलमा सिकारा खेल्लु झाना एक बच्चा धेक्या तै धेक्नाकासात मेरा आँखा फुट्या भन्योछ । यी मेरा छ चेला सध्धे हुनाले मुथीलोकझाइ कमलको फुल आन्यो तापछि मेरा आँखा निकाभया कुष्टी पन निको भयो राजासाप मेराचेला हुनाले मु बाच्या भनी आफ्ना चेलाकी खुब बड्माई अदुदु लाग्यो । ऊ पापी छोरा ऊ पापी स्वाइनीका क्या कुरा अरू राजा साप भनी आफ्ना चेलाको बडाइचढाइ अद्दु लाग्योछ । भगवानकी अप्सराले त अब कमलको फुल कन्ने आन्यो भन्या था पाइहेल्यो औंठी त उका हात धेकक्योइनु । ध्यार्र आफूले लोग्नेको भेष अर्याको लुगा च्याती फाली भित्रको आफ्नो लुगा धेकायो । त्यो एक सुन्दरी भगवानी अप्सरापन तै राजा छाडी तैकाछोरा राजाका चमुर हकाउन लागि परनी राजासित बसी । वरको राजा ठ्याङ्ग भयो तापछि तै भगवानकी अप्सराले क्या भन्यो भन्या

पापी भन्याका तेरा छ चेलाहुन् तेरा आँखा निका अद्या, कुष्टी निकी अद्या भन्याको यो हो यसुइ धेकी तेरा आँखा फुट्या, कुष्टी उब्जी यसुइ छोराले मुथीलोकमा गै कमलको फुल आन्या तुलाई यसुइले निको बनायो यो तेरोइ छोरा हो भन्योछ। त्यो बुढो राजा भन्नोछ काँ यो हुनु मेरा छ चेला गय आनी बचायाको हो भनी सारै जिद्दी अद्दुलाग्यो । मतापछि मयानीले भन्यो छ तेरा छ चेलो पर गोठबाट आयाका हुन् कमलको फुल यिन्ने आन्याको बाटोमा यैलाई कुटी खोसी तेरा चेलाले आन्याको हो । होइनु भन्या तेरी स्वाइनीपन आन तेरा छ चेला अहिलै याँ बोला भनी मयानीले भन्यो । तापछि तै राजाक छ चेला बोलायो तैकी स्वाइनी पन बोलायो । तैकी स्वाइनी पन गोठ्या गोठ बाट आन्यो तै मयानीले आफ्ना नौकरलाई नुहाइधुवाइ अरि आन भन्यो । तैकी स्वाइनी आयापछि आफ्ना चेला किन चिन्नीनुछि । त्यो पन तै राजा छाडि आफ्नाछोराका चमर हकाउनु बसी । तैका छ चेला फलानु राजा हमु बोलाइ खुसीयाली अद्याहो भनी खुसी भै दगुरेर आया आउन्या बित्तिको मयानीलाई धेक्यो मयानीलाई धेक्यापछि तैका छ चेला थरथर काम्न लाग्या । कामी सक्यापछि तैका छोरा राजाले कस्तो हो क्या हो ? तिमेइले आन्याको होकी कमलको फूल ? नाइ होइनु तै माइसको खोस्याको हो भन्यो धइ बायाँ जाङ् खोलेरे धेकाउत भन्ना मयानीले ती न धेकाइसक्न्या डाम पर्याको भ छाप त राख्याको भयो तसुइ छापबाट था पायो तापछि जो बाउछ्यो त्यो बाउ भयो जो छोरो छ्यो त्यो छोरो भयो ताछि तइको बापन ताइबस्यो पछ्छी सबै जना मिलीजुली बस्या ।

शब्दार्थ

१. तुइले : तैँले

२. आग्गा : अगाडि

३. कुष्टी : कुष्टरोग

४. बेलो : लहरा

५. पोस्सो : गोरुको मल

६. गाड्या : निकाल्नु

७. तसइ अरी : त्यस्तै गरी

८. डीट : नजर

९. मुथीलोक : स्वर्ग

१०. निको : राम्रो

११. हुन्या : हुन्छ

१२. तापछि : त्यसपछि

१३. नान्या : नुहाउने

१४ याम्मो : यहाँ

१५. तैको : त्यसको

१६. ठर्या : रछ

१७. मु भ्काउला : मु जान्छु

१८. हेद्या : हेर्दा

१९. नमाइ : अलिकति

२०. तसुइ : त्यसै

२१. ताइनी : त्यसैमा

२२. सप्पै : सबै

२३. मुसीन्याउलो : मुसा मार्ने मुसा जस्तै अर्को जीव

२४. आछ्छी : छैन

२५. जनर : नगर

२६. मडा : लास

२७. नानु : सानो

२८. भया : भयो

२९. सउतइनु : सक्दैन

३०. फस्का झाड्यो : गफदिनो

३१. ब्याँ अद्याहुँ : विवाह गर्छु

३२. बद्याल्ली : फेर्नु

३३. चोला : जीवन

३४. आन्ना : ल्याउनो

३५. झान्देली : जानदेली

३६. लैया : ल्याउ

स्रोत : धौलु बुढा

वर्ष : ६५

३ सत्यदेवी

एक ठाउँमा प्रजापति नाउँ अर्याका राजा राछन् । तै प्रजापतिका बाइसवटा छोरी राछन् । तै प्रजापतिका बाइस छोरी मध्ये सबै भन्ना जेठी छोरी सत्यादेवी रछ । तै काइपन[1] नदियाकीरछ । तै सत्यादेवीका बुवाले विहानै स्नान् सङ्कल्प अद्यातुक जो अघि भोली आयो तसुइका मु मेरी छोरी सत्यदेवी सुम्पुन्याहुँ भन्या प्रतिज्ञा उनको भयाको भयो । सबै देउकुमार आयारे मरा एक मेरा एक भन्नलाग्या । तापछि छकालै शिवजी बाबाको भेषअरी कोरीको रुपलिई आया । यस्ता हात अरि ती सबैका हात मुथी शिवजीले छोणो[४] । प्रजापतिको सङ्कल्प शिवजीका हातनी पऱ्यो । हट[२] कस्ताका दिउलामान्या[३] तुलाई कोरीका हात परी झा अब तसुइका झा भनी प्रजापतिले छोरीलाई भन्यो । तैकी छोरीले झाउलाइनुत क्याछ भनी तुसुइका गइछ । तसुइ कोरी पछुछीउटी गई पर पुग्इापछि तै कोरीको झुपडी रछ तै कोरीका हात पाकेर झर्नलाग्याका रछन् झा सत्यदेवी तै झुपडीरो केइ छकी पका नानु तु खा नानु मु खाउँला भन्यो । मुरे याइनो परिरुनो[५] भनी निन्याभेष लायो । सत्य देवीले घरैरो हेऱ्योछ केइ धेकेइनुछ । तापछि तैका गोडा सिरानु हाल्योरे सुती । झन्न तैकी निन बिउँझी निन विउँझिनात तै झुपडीको ठूलो राजदरबार भयाको निकै झिलिमिली घरवरिपरि धेक्योछ । भगवान भयाका हुनाले सबैतिर राम्रो भयाको भ । तापछि तनका बा प्रजापतिले असुनन्को जग्यो थाप्योछ । बाइसै कोटी छोरी ज्वाइकी निम्ता अगासैरा रथ चली गया । तनकी निम्तो गयोइनु । शिवजीकी निम्तो गयोइनु । यी अगासैरा रथ चली काँ झानाछन् शिवजी भन्योछ सत्यदेवीले, कहप[६] काँप झानाछन् भनी शिवजीले सत्यदेवीकी भन्योछ । तती जान्या शिवजी हरे यति किन जान्नाइनु भन भन्ना त शिवजीले भन्याछ, तम्रा बाले असुनको जग्यो थाप्यो बाइसैकोटी छोरी ज्वाइको निम्तो दिनु गयाका हुन् ती रथ भन्योछ । हरे जेठी छोरी मु सत्यदेवी, जेठ्ठाइ ज्वाइ तमे शिवजी हमुखी किन आयोइनु निम्तो भन्या शिवजीले कसोप किनप आयो भन्योछ । मुरे झानो हरे निम्तो नदिया केइ झानी भन्ना नाइ मुत झान्यो भनी सत्यदेवी सप्पैतिर जग्गो बनाइ, लिपीसक्यापछि पूर्व ढोकामा हमु हुम्यान लाग्याका बाबुन चाहाचाह अदुदुलाग्याका भा हरे जेठी चेली मु हमुखी निम्तो किन द्याइनु भन्योमछ । भाङ धतुरो खाना बल्लनी चढ्डा तब तमुखी निम्तो द्याउँनु भन्योछ । तापछि सत्यदेवीले तसै हुम्याउन्या अगेठामा हामफाली ताइनी जलेर भसम भइ । बली रे शिवजीले जान्योरे आया शिवजी आउँनात बलीमुण्ट अँगारको ठोसो भयाकी छि । शिवजीले तसुइ अँगारको ठासो समेत उठाइ कानुइरो हाली ल्यायो । आन्या आन्या बाटोमा एक खेट्टो[७] ,हरिद्धार छइरो ताइ धाम भयो, एक खेट्टो कुरुद्धार छैइरो ताइ धाम भयो, एक खेट्टे गङ्गाजी छैइरो ताइ धाम भयो । तैसै अरि बैजीनाथ,केदारनाथ, रामेसुत अरू लागाई बार ठाउँ एक खेट्टे छइरिनोइ ताइ धाम भयो । बार ठउर[८] बार एकएक दखट्टो छइरिना[९] बार धाम भया । तापछि तै सत्यदेवीले गीरी राजाका घर जन्म दियो । कोलाशकुट गीरी राजाका घर जन्म लियापछि पार्वती जन्मी । पार्वती जन्म्यापछि सात बर्षकी भई सात बर्षकी भयापछि हे भगवान मु अघिल्ला जन्ममा सत्यादेवी छ्या शिवजीकी छ्या मु सत्या देवीनै हुँ अज मु हे भगावान शिवजीका परिझाउ भनी सात वर्ष बटीकी[१०] अठार वर्ष हुना सम्म केइ नाज नखाइ फलफुल मात्र खाइमुण्ट तति सम्म तपस्या अरि । तनै शिवजीले

पार्वती मेरा मागीदेऊ भनीमुण्ट विष्णु भगावान लायो । विष्णु भगावन गया गीरी राजका घर हरे काँहो भनी गीरी राजाले सोध्यो मु याइ आयाको हुँ केइ भन्ना मेरा तम्री छोरी पार्वती माग्नाकी आया भन्योछ । तापछि तै गीरी राजाले जेठ्ठाइ भगावान तमे तम्रा छोरी नदिया काँदिउँला भनी तै गीरीराजाले विष्णु भगवानका छोरी दियो । विष्णु भगावानका दियापछि तै पार्वतीले क्या मान्यो भन्या हरे मुइले शिवजीका झाउँला भनी यत्रो तपस्या अर्या अझ मु तै विष्णु भगवानका दियो मु तै विष्णु भगवानका झानैनु भनी जङ्गल गै । हुनात शिवजीका माग्न गयाका हुन् सदै मेरा भनी भन्यो छ विष्णु भगवानले । भागी जङ्गल गयापछि मस्तै पर सातका सङ्गी छ्या तै जङ्गलमा ती सङ्गीले हरे पार्वती काँझानी भन्ना तन्ने मुइले शिवजीका झाउलाभनी अठार वर्ष सम्म तपस्या अर्या अहिले मुलाई विष्णु भगवानका दियो मेरा बाले मु विष्णुका झानइनु भनी याँ जङ्गल आया भन्योछ । ए तसो अर्यारे हिट त भनी झन उब्बी पुऱ्यायो तैका सात्याले । जङ्गगल लागि दुईतीन दिन हुन्झाइ उनका बा गया गीरी राजा भन्या हरे यै मेरी छोरी पार्वती दुईतीन दिन भइसक्या मेरी छोरी काछइ कानाइ बाघले खायोकी, अगास उडिकी, धर्ती छिरिकी काछै छ भन्या बोलपन त भन्योछ । आइ तापछि लाजपन नमानी मुइले यति वर्षसम्म शिवजीका झाउला भनी तपस्या अर्या तमेले मुलाई विष्णु भगवानका दिया मु विष्णुका झानइनु बाबुकी लाज छैन सरम छइनु भन्योछ । तापछि दमै घर गयामछन् तब कैलाशकोटबाट शिवजीले पार्वतीलाई आन्यो । यसरी अघिल्लो चोलामा सत्यदेवी पछिल्लो चोलामा पार्वती भई ।

स्थानीय शब्दको नेपाली अर्थ

१. काइपन : कतैपनि
२. हट : छि
३. दिउलामान्या : दिन्छुभने
४. छोणो : थाप्यो
५. परिरुनो : सुत्तो
६. कहप : खै
७. खेट्टो : मनिसको पिस, टुक्रा
८. ठउर : ठाँउ
९. छइरिनो : खस्नु
१०. बटीकी : देखि

स्रोत : लालमतीदेवी पुजारा

वर्ष : ६५

४ गडुल रे गडुल्याइनी

उनाको त भयो धङ् धङ्कार[१] उबाकोत भयो कङ्कङ्कार[२] । यो धर्ती छेइनु[३] यो जमिन छेइनु । केइ छेइनु तब पूर्वदिशाबाट गडुल आयो, पश्चिमदिशाबाट गडुल्याइनी आई । पूर्वदिशा गडुल खन्नो, पश्चिमदिशा गडुल्याइनी खन्नी बारवर्ष सम्म खन्ना खन्ना वीचमा तनको भेट भयो । तै गडुलका कोख गडुल्याइनी बसी । बारवर्ष फूल पार्नालायो तन्ने, बार वर्षसम्म फूल सेत्याउना लायो ताहोइ बारवर्षपछि फूल खोप्यो । तामाका नङ्अरीले हान्यो नङ् भाग्या, रुपौला पङ्खीले हान्यो पङ्खी भाग्या, सुनौला चुचुरीले हान्यो तब फूल खोप्यो । तै फूलको तल्ला खप्याराको धर्तीमाइ भई मल्ला खप्याराको सक्यालोक भयो । तब माझ तन सुनकेसरीको गङ्गामाइ बग्यो । उछिट्यका छिटाका टुक्राका मन्दिर भया । गडुलका एका खोपीबाट कैलागाई जन्मी अर्काखोपीबाट गङ्गामाई बगी एकाखोपी जन्म्या कुन्ताइ रे मैताइ जन्म्या । कैलागाई जन्मी तसुइ गडुलका खोपीबाट, गङ्गामाई जन्मीतसुइ गडुलका खोपीबाट, कुन्ताइ रे मैताइ जन्म्या तसुइ गडुलका खोपीबाट । कैलागाइ भन्नुलागि मु जेठी, गङ्गामाइ भन्नी मुजेठी, कुन्ताइ रे मैताइ भन्ना नइनइ मु जेठी । सबै मुलाई खाना राजारौजउटा मेरो जलले घर लिप्ता तु कसरी जेठी होल्ली कैलागाइलाई गङ्गामाइले मु जेठी भन्यो । तेरो जलले नुहायापन मेरो गौत नखाइ माइस चोखिनैनु तु कसरी जेठी हेल्ली मु हुँला जेठीभनी कैलागाई गङ्गामाइलाई भन्न लागि । यसरी यी एक मु जेठी अर्कीमुजेठी भन्नुलाग्यारे द हिटत भगवानलाई निसाप मागु भनी दुमै जनी भगावानसँग गाया तापछि हे भगवान हमु दुईमा को जेठी को काइसी हो भनीदिनपऱ्यो भनी भन्यो । तापछि भगावानले तमुदमै एक्कै नि राख्तो भनी दुमै सात्तै जन्म्याका भन्योछ । तब ता एकाइखोपी जन्म्याका कुन्ता रे मैताइ कन्या जन्म्या रे ती वर बस्या, तपस्यामा बस्या । तपस्यामा बसिसक्यापछि कन्नै पुजाआजा अद्याकी लागि ओखल चामल फल्यो, कन्नेइ धाराघरुली भर्यो । कन्नेइ नङ् चामल फल्यो कन्नेइ ओस घरुली भऱ्यो, कन्नेइ मालु पाताकी लायो । मैताले नङ् चामल फल्यो, ओस घरुली भऱ्यो । अम्ला फल्यो, पातकी पतली लायो, धारा घरुली भऱ्यो, ओखल चामल कुन्ताले लायो । मालु पातकी लाएन्या, नङ् चामल फल्न्या, उम्ला पातकी पातली पुज्न्या उलाइ पातकी लायो । यो भयोइनु मुइले यति कठिबारा अर्या, मुइले चामल फल्या धारा घरुली भर्या हुम्लापातलीलाई पाँचै पुत तै मालुपातकी पातली लाउँन्या धारा घरुली भर्न्या, ओख्ल चामल फल्न्या तइलाई सयपुत? यो भयोइनु यो निसाव देउ भन्यो । अझ भगवानकी निसाफ माग्यो तनुले, तैलाई सय पुत दिया तैलाई आर्न्या बनाउला तुलाई पाँचै पुत दिया तुलाई जित्न्या बनाउला भन्यो छ । तब सय पुत भन्याका कौरव भया पाँच पुत भन्याका पाण्डप भया । तापछि सयपुर्णो र पाण्डपको निका निका जुवाभया । पाण्डप जित्तुलाग्य सयपुर्णो हार्नु लाग्या । सय पुर्णोले सबै धन सम्पत्ति हार्यापछि अब हेमे बारवर्ष जङ्गलमा विताउछु तसैमा हान भन्योछ त्यो बाजीपन हाऱ्योछ बार वर्ष जङ्गलमा बितायो छ । पछ्छीको बाजी हमी एकवर्ष माटामुनी दब्युली भन्या हान्या अझ त्यो पन पाण्डपले जित्यो । बार वर्ष बिताउ जङ्गलमा ए वर्ष कहाँ भन्या बारवर्ष जङ्गलमा एकवर्ष माटामुनी बुसली भन्योछ अझा घम्साघम्सी भइ सय पुर्णोले अझा हाऱ्यो पाण्डपले जित्यो । सय पर्णो रे पाण्डप भन्या कुताइ रे मैताइका छोराछोरी हुन् भन्याछ्या ।

शब्दको अर्थ

१. धङ्धङ्कार : धर्ती

२. कङ्कङकार : आकाश

३. छेइनु : छैन

स्रोत : लालमतीदेवी पुजारा

वर्ष : ६५

५ एकाका चार चेला

एका एक बुढो रछ त्यो निकै सेठ[1] रछ । तैका चार चेलाराछन् ती दिनभरि काम नअद्या दिनभरि डुल्याकाम अद्याराछन् । दिनभरि ती चारचेला तैका चेला घुमी आयापछि बासा आफ्ना बुवालाई आज हमे यसा ठाउँगयाउसा ठाँउ गयाउ भनी सुनाउन्याराछन् । तैका बाले घुम्नत भ्फाया बा तै उत्तर दिसा जन भ्फाया भन्यारछ तैको बा बाध्यौंतसै भन्नोरछ । एका दिन एकाछोराले मेरा बोबा उत्तर दिसा जन भ्फाया भन्नाछन् ता क्यारछ भनी तैको चेलो गयोछ । उत्तर दिसा भन्याको यै हो यै हो भित्र गेट लायाका राछन् । हरे काँ भ्फानो मु उत्तर दिसा भ्फानो भन्योछ ताभयाको अर्याको प्रश्नको अर्थ बुभ्फ्यापछि मात्र बाहिर भ्फानुपाइन्छ नत्र ताइ थुन्छु भन्योछ । हुन्छ सोध्नु नजान्यो भन्या मु ताइ रन्छु भन्योछ । सोध्योछ यो एकानीको पानी चारनी हाल्या भरि हुनोछ, ती चार भाँडानीको पानी तैनी हाल्या भरि हुनैनु त्यो भन्याको क्या हो भनी सोध्योछ । तैको अर्थ क्या हो भन भनी सोध्योछ, विचारो साच्चोछ, सोच्चोछ केइ अरी जान्योइनु छ त्यो छोरा ताइ कोट्योछ[2] । अँपछि तैको अर्को भाइ गयोछ उत्तर दिसा भन्याको यै हो अँ यै हो । उत्तर दिसा यै हो भन्या तैको गेट खोल भनी भन्योछ गेटपाल्याले गेटत खोलुला ता गयापछि ता ज्याभन्यो तसुइको अर्थ बताउनु पर्छ यदि तैको अर्थ भनी नसक्या ताइ थुन्नीछौ भन्योछ । थुन्यापन थुन्नीइउला खोल गेट भन्योछ । न भैसा जसो न घोडा जसो मुजीले मलमल खान्छु मुखबाट गोबर हग्छ त्यो भन्या क्याहो तैको अर्थ भन भन्योछ । क्या होला भनी मस्तसम्म सोध्योछ तन्नेपन जानेइनुछ तैपन ताइ भित्र थुनी राख्योछ । तापछि तसइ ठाउँ अर्को भाइ गयोछ उत्तर दिसा भन्याको यै हो यै हो गेट लायाका राछन् गेट खोल भन्योछ । तागयापछि सोध्याको जफाब अर्थ भन्नु पड्डो छ नत्र ताइ थुनिन्छौं भन्योछ । हुन्छ खोल्नु गेट नजान्या मु ताइ थुन्नीछु भन्योछ । गेट खोल्योछ सोध्योछ तैलाई काचोफल भुँइमा भ्फड्डो, पाकोफल रूखैरो रुनोछ त्यो भन्या क्या हो ? सोच्योछ सोच्योछ तैलाई तैको अर्थ आयोइनु छ त्योपन ताइ थुन्योछ । अब अर्को भाइ पन उत्तर दिसा काँहोला भनी खोज्जोखोज्जो आयोछ । उत्तर दिसा भन्याको यो हो अँ यो हो भनी गेट पाल्याले भन्योछ । याँ भित्र गयापछि ता सोध्याको अर्थ जान्नु पड्डोछ नजान्यो भन्या ताइ थुनीराख्छ भनी भन्योछ । सोदलाइनुत न जान्या मु ता थुनीराख्या भन्योछ । सोध्योछ तैलाई एकाका तीन चेली भन्यो तिनु काट्टो भन्यो माभ्फैरा भचभच पकाउनो भन्यो खानो भन्यो द हेर यो आफ्नी चेलीको मासु खान्छ यो भन्याको क्या हो दभन भन्ना तन्नेपन भनी नसक्यापछि तैका चारै चेला ताइ कोट्याछन् । बासाबासा सधै तैका चारै चेला आज यसा ठाँउ गयाउ यसो धेक्या भन्या आज अइलसम्म घर नआयाकाराछन् । चारै चेला घर नआयापछि तैको बा काँ गया भनी खोज्जा खोज उत्तर दिसा गयोछ । उत्तर दिसाका गे खोल भन्योछ किन उत्तर दिसाको अर्थ बुभ्फ्फु पड्डोछ[3] नत्र ताइ थुनिछौ भन्योछ । खोल्याछ गयोछ, नहात्ति जसो नघोडा जसो मुजीले[4] न्यार खान्छ मुखबाट हग्छ यो क्या किसिमले हो ? यो अब पछि यसा जोवना आउन्या हुन अइले तेरा रुप्या गाड्याइनु भोल आन भन्ना कइतल गाड्याछ्या तेरा भनी उल्टा थर्काउन्या दिन आउन्या हुन् यैको अर्थ यो हो भन्योछ । ल अब क्या माग्द्याहोइ भन्ना तइ थुन्याको माइस निकाल भन्योछ सुरुको थुनापर्याको चेलो आयोछ । अर्को चार पौवापानीको तानी हाल्या

भरिनैनु तानीको पानी चार पौवामा हाल्या चार पौवा भरि हुना छन् यो क्या किसिमले हो ? तन्ने भन्यो छ अब यसा जुग आयाका छन् एकै बा चार चेला पाली सक्न्या चार चेला लागि एका बा नपाली सक्न्या जुग आयाका छन् यसको अर्थ यै हो भन्योछ । अँपछि अब क्या माग्द्या होइ भन्ना त्यो अर्को थुन्याको चेलोपन निकाल भन्योछ दुइचेला थुनाबाट निकाल्योछ । अझ सोध्योछ पाकोफल रूखैरो छ काचोफल भुँइमा झड्डो छ यो क्या किसिमले हुनोछ ? तन्ने भन्योछ अब यसा जुग आउन्या हुन् बुडाबुडी मस्त बाच्न्या तन्नेरी जति छुटी मर्न्या हुन् । यइको अर्थ यो हो भन्यो छ ठीक भनी अब क्या माग्द्यो भनी भन्ना तै अर्को थुनामा पर्न्याकोलाई बाहिर निकाल भन्योछ तै थुनामा पर्न्याकोलाई बाहिर निकाल्यो छ , अझ सोध्योछ चेलीको मासु खानु भन्याको क्या हो ? चेलीको मासु खानु भन्याको चेलीको धन खानु हो । आज एकसय खान्ना भोल पाँचसय खान्ना पछि दस हजार खान्ना यसरी चेलीको धुन खानु भन्याको चेलीको मासु खानु हो भनी भन्योछ । यैको अर्थ यै हो भनी भन्यापछि अब क्या माग्द्यो तै थुनामा पर्याकोलाई बाहिर निकाल भन्योछ । यसरी तइका बाले चारैचेला थुनामा पर्न्याकालाई निक्लेर घर ल्योछ । यसरी बाबुले ता जन झायाभन्ना भन्ना ताइ गयापछि ठूलो धोका पाइनोछ । तसाइले बाबुले भन्याको कुरा कइलै झुठो नठान्नु भन्या अर्ति यसले दिन्छ ।

शब्दअर्थ

१. सेठ : धनी

२. कोट्योछ : थुन्नीनु

३. पड्डोछ : पर्छ

४. मुजीले : चाख

स्रोत : लालमतीदेवी पुजारा

वर्ष : ६५

६ बालाकृष्ण

सानी ढालीमाथी बास्यो मैनाला, दसयबिजया देबी ती दुई बैनाला[1], यिनु दुवै बैनलाकी भेट काँहोली ?बोबाजुका घर झाउली भेट अँइ[2] होली, ती दुई बैनला बोबाजुका घर गइ भे नैपभैछ[3] । पुसमाघ दुवो त्यार[4]परिगैछ भेट अँइ होली, पुसमाघ लुवो त्यार परिगायो भेछ नैपभैछ । बोबाजुका घर विजया नैपगैछ । माघमास माघ माघी त्यार परिपझा भेट अँइ होली, बोबाजुका घर माघमास माघीकी दशया नैपगैछ । तिनु दूइ बैनलाकी भेट नैपभैछ । तिनु दुइ बैनलाकी भेट काँप होली ? तिन दुई बैनालाकी भेट चैतकी चैतली हुँन्छ ती दुई बैनलाकी भेट अँइ हन्छ । चैतकी चैतली विजयारे गैछ दशया नगयापछि ती दुई बैनलाकी भेट नैपभैछ । यी दुई बैनलाकी भेट काँहोली ? बैसाख बीसु परिगैछ यीनु दुवै बैनलाकी भेट अँइ होली, बैसाख बीसुकी दशया गैछ, विजया नगयापछि यीनु दुवै बैनलाकी भेट नैप भैछ । अब यीदवै बैनलाकी भेट काँहोली ? भदैमास विसर्ती परिगैछ यीनु दुवै बैनलाकी भेट अँइप हुन्छ । भदौकी बिसर्ती विजया गैछ, दसया नगयापछि भेट नैप भैछ । अब यी दुई बैनलाकी भेट काँ हन्छ ? असोज दशमी परिगैछ यी दुवै बैनलाकी भेट अँइ हुन्छ । असोज दशमीकी बोबाजुका घर दसयारे नुसीगैछ[5] विजया नुइरे गैछ । यी दुवै बैनलाकी भेट नुइरे भैछ । सानी सानी डाली माथि बास मैनला, दसयाविजया देवी ती दुई बैनला यी दुई बैनालकी भेट काँहोली ? वारीमेला दसयाकी गोरु हेरुनी, पारीमेला विजयाकी घाँस काटुनी । पारी मेला विजयाले विनाइ बजायो, वारी मेला दसयाले गीत गायोछ । गीतका शब्दबाट बैना रायोछ । विनाइका शब्दबाट बैइना रायोछ । तब वारीकी लुकुर्या[6] सल्ली पारी ढलिझा, पारीकी लुकुर्या सल्ली वारी ढलिझा । गङ्गाका समुद्र मुथी तारु लागिझा । तब पारीकी लुकुर्या सल्ली वारी ढलिछ, वारीकी लुकुर्या सल्ली पारी ढलिछ । तीनु दुवै बैनलाले सत्य फुकारेछ । तब गङ्गा समुन्द मुथी तारु लागिछ । तब ती दुवै बैनलाकी भेटभली अँइ भैछ । अँपछि दुमै बैनलाकी क्याछ,कसी छै, क्याद्यी छै भनी सोधाभेदी भैछ । यसरी सोधाभेदी हुनाहुना तमु भाजी दसयाकी मुनुमनरी,गात[7] गली तमु भाजी दशयाका पुत[8] कतिछन् ? पाँचै पुत भया दिदी कंशले खायो भन्यो । सयौपुत दिदी मेरा गर्वसिट्याको गर्वसिट्या पुत्र केइ छैन आस भन्यो । तमु दिदी दयाकी पुत कति छन् ? तमु पुत भया भन्या हमु पैचो देउ भन्यो । तब सातै पुतु भया हाजी मुख अघिछन् भन्यो आठौं पुतु अझ गर्व छु भन्यो । अन्नी जति हुनो होत तमु पैचो दिउँ, धन जति हुनो होत तमु पैचो दिउँ,दुध पैचो, पुत पैचो हुनाइनु हुन्यो भन्योछ । अब तेरा पे कृष्ण अवतार छ भन्यो, मेरा पेट दुर्गा अवतार छ भन्यो । यो दुर्गा तेर गोकुल पुऱ्याउँला, त्यो कृष्ण मु मथुरा धिउँला भन्यो । तापछि तै कंशले अब कृष्ण मथुरा धिन्या हुन् भनी जान्योरे आगाइ नेल हाल्यो । तेका माया देवकी कारे बासुदेवका नेल हाल्यो । कै पट्क तैको बच्चा भन्योरे देलैरा पाल्या पहरा राख्यो भन्यो । तब माझरात कृष्ण अवतार जन्म्यो खुन्न दमै गोडाका नेल खुस्या । ती पाल्या पहरा निन भूल्या, कष्णबाला धियो कानुनी, कृष्णबाला धियोरे बासुदेवले भदैमासकी उऱ्याइली जाङ बासुदेवका उरल्या जाङ् तै गङ्गा समुन्द्रमा तर्या उनाकी उनी बगी उबाकी उबी बगी थसै थुम्यो माझा खर्यो पऱ्यो । तब बच्चा कानुनी धि ताइराइ तर्या । पर मुथुरा जेठ्या आमाका घर कृष्ण बाला पुगायो । तब अँबाट दुर्गा आन्यो । दुगा आन्योरे आफ्नी देवकीका कुण्टाइनी[9] राख्यो

तापछि भोल[10] आयो त्यो । कुश भोल आयोरे समायो दुर्गाका गोठाइरी खरखर तानी बाहिर धियो । ढुङ्गानी तारु भन्या बेला अगास[11] धिन्याबेला भुइ अगास उडी छ त्यो दुर्गा पख खाल्लैत खाल्लै मु अगास उडी तेरो दुःख त पर मथुरा छ तु सुकाउन्या हो पख भन्योछ । अब क्या अरु कसो अरु भन्ना तब तै दुर्गा देवकीनानीले पाल्यो । कृष्णबाल पर दसयाले पाल्यो । तब त्यो कृष्णबाला नानु[12] भित्रैरो भ कइको दुध चोरी खान्या, कइको घिउँ, मह चोरी खान्या, कसइको नौनी चोरी खान्या भित्रैरोही गै । एक जनीले सधै मेरी नौनी चोरी को खान्छ भन्योरे एक दिन दोबा लागि बसीरैछ । कृष्णबाला भ्फाइमुण्ट पाराइनो यति हात हाली सन्तै आफ्नो हड् बिदायाको भन्यो । नौनी खायापछि सरासर आफ्ना घर गयोछ । पछि त्यो दोबा लाग्द्यावाली तैकी माया दसयाका मुखलाई भनुभनी गैछ । मेरात नौनी,घिउँ,मह चोरी को खानोछ मान्या तेरो बच्चा खान्यारछ भन्योछ । मेरो उत्रै बच्चा तेरा घर कसरी भ्फाला ? सुदै नचाइना बात अद्दी भनी दसयाले तैकी भन्योछ । पछि तन्ने भ्फाधइ त तेरो बच्चा भित्रैनोही लैयात भन्योछ । दसया गई भित्रैइनोही सुत्याको कृष्णबालालाई काखीरो लाइ आन्योछ । निनु रछ तैबेला कष्णबालाले नौनी खायाको छयो उसै घरका छोरा छोरी आउना नौनीले बिद्याकाराछन् द हेर नौनी खाइत तेरा बच्चा बिद्याका छन् खाली मेरा बच्चा बाच लाउनी भन्योरे उल्टा उसैलाई थर्कायो । बासा च्याँच्याँ अरी आमाको दुध खान्या बालख्ख हुनो, दिउसो ठूलो भै सबैका घर केइकेइ चोरी खान्यो, प्रभात गोरुको गलो हुनो दिउँस युवाको भेष अरी जा घसारी छन्, जा निकी निकी छ्योऱ्याट्टी छन् ताइ भ्फान्योरछ । घाट घटालो हुन्या, घाटको दानु राख, राख भन्या तिनु केटीकी, देउदेउ घाटको दानु भन्यारछ । लौ बालाकनैया नाक मुनरी भन्यारछ । यसरी बालाकृष्णले मस्तै भेष बद्याल्लो छ भन्या कहानी यो हो ।

शब्दअर्थ

१. बैनाला : बहिनी

२. अँइ : त्यसै ठाउँ

३. नैपभैछ : भएनछ

४. त्यार : तिहार

५. नुसिगैछ : गैसकीछ

६. लुकुर्या : पातलो

७. गात : लुगा

११. अगास : आकाश

१२.नानुःसानो

स्रोत : लालमतीदेवी पुजारा

वर्ष : ६५

७ नारधुनी

नारधुनीका दुइ बाउचेला बाहिरइना सरण[1] खेल्ला भन्यो । हीमारानी भित्र भात पकाउनी भन्यो । भात पाकाउना मुण्ट तन्ने तिनु सरण खेल्ला हेर्‍र्योछ । त्यो भात बल्यो भन्यो । तै सरण खेल्लाधेकी तन्ने सिक्योछ । यो भात केइबाली भनी त्यो नारधुनी तै हीमारानी हान्नुलाग्यो[2] भन्यो । उथटी ठेल्लाले हान्यो तराइनाले छल्यो, तराइनाले हान्यो चिङ्गराले छल्यो, चिङ्गराले हान्यो तै छल्यो तन्ने नारधुनीका दमै बाउचेला बाहिरइनो शरण खेल्ला झ्यालइरो हेरी शरण खेल्लु सिक्याको रछ । तत्तीकी हीमा शरण कैका सिकी भन्यो । माइत मेरा बुवा खेल्लाछ्या,माइततेरा बात[3] हिट्टुइनु जान्नाछ्या भन्योछ । तत्तीकी हीमा शरण तुइले कैका सिकी भन्यो ? माइत मेरा दाजु खेल्लाछ्या मुइले माइते सिक्या शरण भन्यो । माइत तेरा दाजु मुख धुनुइनु जान्नो तत्तीकी हीमा शराण तुइले काँसिकी भन्यो । तसै अरि हामा रानीले माइत मेरा काका खेल्लाछ्या भन्यो । माइत तेरा काकात हिट्ट्नु जान्ना छ्या तत्ती शरण हीमा तुइले का सिकी भन्यो । उथठी मेरा माइत कालीभीना खेल्लाछ्या उनकाइ सिक्या भन्योछ । हैट तेरा कालुभिनाका झा भनी तै खेदायो भन्यो । तुसुइ कालु भीनाका झा भनी हानी खेदायापछि हीमाको पहिलो बासो ठूलीपाण भयो । धुनीले नुसी झाभन्यो । ठुली पाणगयापछि धुनीले नुसीझाभन्यो । दास्रो बासोहीमाको धनीका गाभकी मुजेली भयो । धुनीले नुसीझा भन्यो । तेस्रो बासो हीमाको धनीका बाङ्गी चाख भयो वाङ्गी चाख भयापछि बासा धुनीले नसीझा भन्यो । चौथोबासो हीमाको धुनीका खालडिड भयो खालडिड भयापछि बासो धुनीले नुसीझा भन्यो । पाँचौं बासो हामाको धुनीका गाउँगुइला भयो गाउँगुइला बासो भयापछि धुनिले नुसीझा भन्यो । यसरी हीमा माइत ढल्की भन्यो । वाँहोई हिट दाजु तल जुउँलीकोट्या राजा मार्नु झाउ भन्यो । उथटी तल्लाबाट झाउँत पछाडि हीमाछ । माझाका[4] बाट झाउँत ढिलो हुन्छ, मल्लाबाट झाउँत छाड्याका थलानी भात खानुपर्छ भन्यो । छाड्याका थलानी भात भात खानाक्या भन्यो कसरी छाड्याका थलानी भात खाना भन्यो ? खायका थला पोस्सानी हापल्ला[5] तबउइ पोस्सो वारीमा हाल्ला, वारीमा हाल्यापछि वारीको नाज खानाछु हमे भन्यो । तत्तकै हो? हो तत्तकै हो गया भन्यो हीमारानीका माइतबाट उथटी[6] तिन्ने जान्यारछ हीमारानीको पाल्याको घोडो भयोइनु बाटलाई लागिरै भन्यो । तमु रीथीनी हीमारानी भनी घोडाले रायो भन्यो उथटि तन्ने घोडाका गोडा अँगालो हाली त्यो हीमारानी रुनलागी भन्यो । उथटी अब कसो अरु शरण भन्ना भा सब अट्क्या तालाई । निके लस्कर छ उइको भाइकालु, वाँहोई रात उसार[7] तन्ने हातको औंठी रे सुनबासुली चोर्‍यो भन्यो । सुनबासुली चार्‍यो । तारी हीमाले सुन बासुली चोर्‍यो झाउ दाजु कालु भीना तेरी छाऱ्याइ हीमा रुनु हमे झान्न भन्यो भन्यो उथटी झाउ लुलो लस्कर भन्यो तेरी छारी हीमा रुनु हमे झानाइनु भन्यो भन्यो । आउँनाइनु भा भन्यो कोइपन, हीमा काँप रुँना सुनी घोडे जति रोयो,घोडो जति रुँना सुनी कालु, नारुधनु रोयो, कालु,नारुधनु काँप रुँना सुनीडोब लस्करै रोयो ।उथबटी झा होट भन्नाकौइ झानाइनु भा भन्यो तापछि नारधुनी आफू आयो भन्यो । हातको औंठी झा तु घर झा ल फुलकामाला साटेइ पञ्चदिया बालीराखेइ । ती ढल्या ती ओइलाया, ती निम्या मु मर्‍यो भनी मानेइ सती आयइ नत्र मु आइझाउला भनी हीमारानी घरा लायो भन्यो । अज

हिट्टा हिट्टा पर सेरा रोपाई लाग्याकी भन्यो पहिली त उकाउर्नी उर्कायो,रोप्न्यारीले सुन्यो,रोप्न्यारी सुनीमुण्ट ठाडा उभिरया, दोसरी उर्काउनी उर्कायो त्यो सुन बासुली मालै भइ कसीहोउ कसीहोउ निकी, बल्ल कानै छाड्यो भन्यो तेसरी त रुकाउर्नी रुर्काकायो, बीउँ गाड्न्याले सुन्यो । बीउँको मुठो हातै छाडीतसै ढुङ्गीगयो तसाइ गया भन्यो । ता भ्काना रीउरी कोट्या राजा मार्ना मार्न माइस क्या चेत हुन्छी हुनाहुन पछुछी दुइ भाइबीना भइ भन्यो । हरे तुप होइ भाइ हरे तमे होउ दाजु भन्यो भन्यो । तब ताहोइ रीउरी कोट्या राजा मारी आया । तापछि भोक भोकै पानी तिसाइ मारुया पड[८] आइ मेअरीले पानी खाया मेअरी भनुन्ना, अँजुलीले पानी खाया बलन्दो भनुन्ना काट पड काट धारा लाऊ भन्यो पड काट्टा, काट्टा खलाम भयोरे पहिरो आइ चेप्यार[९] यी मलकी धुरी भाग्या कसो पीडा हुन्छ ? मलकी धुरी भाग्या पुर्ख विरान्छ भनी हीमारानी भन्छ । रसीलैगो पन्यु भागा कसो पीडा हुन्छ ?रसीलैगो पन्यु भागा यी घरिना पीरान्छ । गोठको भराइनु भाच्या कसो पीडा हुन्छ ? गोठको भराइनु भाच्या बल्लै पीरान्छ । फूलका माला ओइली, पञ्चदिया निम्या भन्यो आई भन्यो हीमारानी तसइ मारुर्या पड यी काट काट लोगलोग चुन ढुङ्गी काट, धेउधेउ लोग बेलौर्याकी घाट भन्यो सधै तारा रात लाग्दा आजतारा दिउसै लाग्दा ती कठ्यारुकी डीट सर्क तै हीमारानीलै ताइनी फट्टुक[१०] हाली मरीछ ।

शब्दअर्थ

१. सरण : खेल

२. हान्नुलाग्यो : पिट्नथाल्यो

३. बात : बुवात

४. माझका : वीचका

५. हापल्ला : फाल्नु

६. उथटी : त्यसपछि

७. उसार : बिस्तारै

८. पड : भीर

९. चेप्यारे : च्यापेर

१०. फट्टुक : हाम

स्रोत : रमादेवी बुढा

वर्ष : ९६

८ बिष्णु भगवान

अगाडि क्या छ्यो[१] भन्या भगमान निज्या[२] राक्षसहरू बलिया छ्या । अँपछि[३] एक ठाउँमा कन्न[४] छ्यो त्यो कन्नमा अमृतको घडोरछ । राक्षसले याँ क्या होलाभनी मान्योछ, हर्योछ अमृतको घडो धेक्यो छ त्यो भन्याको अजैमेरु कहिलै नमर्न्या चिच हो । तसै अमृतको घडो धिनाकी लागि राक्षस ल्याछन समायोछ, माथि भगावाले राख्याको भ त्यो अमृतको घडो । पछि एकातिर राक्षस अर्कातिर भगवानलागि तै अमृतका घडाको तानातान अदुदुलाग्या । तानातान पर्याकीछ तिनुदुई भगमानले नसक्यापछि राक्षस भगावानबाट अमृतको घडो खोसी लैगा ।

राक्षेस भिक्क भयापछि खोसी राक्षसल अमृतको घडो लैगा । अँपछि ती राक्षसले अमृत खायो भन्या ती अजैमरु हुन्या हुन्, ती कहिलै मद्याहुँन्नु हमे मद्याहुँ भनी अब विष्णु भगवानले भन्योकी अब म स्वाइनीको रुप धिन्छु तै अमृतको घडो माग्नका लागि भनी सुन्दर केटीको रूप धिमुण्ट ती विष्णु भगवान राक्षसका अगाडि गै निकै अरी नाच्चुलाग्या । तै सुन्दर केटी धेकी राक्षस पल्कीन[५] लाग्या यै केटी धिनुपाया[६] हुन्याछ्यो भनी मान्नु लाग्या । यी विष्णु भगवान हुन भन्या राक्षसले केइ अरी था नपायापछि नाच धेकायापछि अमृतका घडा नजिक गै अमृतको घडा समायो भन्यो । अर्मतको घडो समायापछि विष्णु भगवान रे राक्षेस खोसाखोस परि । खोसाखोस भयापछि पछ्छी राक्षसले भन्यो यो सबैलाई बाड्नुपर्यो भनी भन्यो । तै घडा खोसाखोस हुँन्याबेला अगासै छछल्क्याको अमृतका थोपाको एक छल्काको केदारनाथ, एक छल्काको हरिद्वार, एक छल्काका कुरुद्वार, एक छल्काको बर्द्रीनाथ जसा मस्त तीर्थ भया ती जति तर्थ भयाका छनु ती अमृतका छल्छल्काका भयाका हुन । यसरी स्वाइनीको रुप धि गयाका विष्णु भगावनले राक्षसलाई फकायो । अँपछि राक्षसले अब एकएक तुर्को सबैलाई दिन्याभन्यापछि भाग हाल्लु लाग्या । भाग हाल्लु लाग्या पछि यी राक्षसको बगालबाट बाडु भन्या यी अजैमरु[७] हुन्या हुन् भनी तब भगमानको बगालबाट बाड्न्या भया । भगमान अकाश गया अकासभ्फाई अमृत बाडडु लाग्या ।

तल राक्षसका पास पुग्ना सम्म त्यो अमृत नष्ट अरी सक्नुपर्यो भनी भगवानले सल्ला अर्यो । अँपछि अमृत अगासै सकिन्या होभनी राहु भ्न्याले था पायो । यो राहु भन्याको माइसइरो लाग्न्या दशा राक्षस हो । त्यो राहुले जानी मुण्ट भगवानका वीच बसी एक नानु एक तुर्को अमृत मागी खाइहेल्यो । अकाशबाट सूर्य भगवान हेरी राकाछन् । ए राहुले अर्मत खाइहेल्यो तइलाई समाउ मार भन्यो छ । अँपछि विष्णु भगावान गयारे तै राहुको गलो काट् गलो[८] काट्यो त्यो गाला भन्ना उनो भ्फानुपायोइनु मुखबाट अमृत खायाको हुनाले त्यो राहुको टाउकोपन अकाश गयो । यसरी भगवान कम्जोर भइमुण्टपन भगवानले अमृत खायाको हुनाले भगवान अजैमरु बलिया भया राक्षेसले अमृत नपायापछि बलियाकापन राक्षस कम्जोर भाया भन्यो । यी पछि जति राक्षस भया तिनले पन भगवानसँग ठूलो - ठूलो बरदानमागी भया भन्या यो बाछ भन्नाछन् ।

शब्दअर्थ

१. छ्यो : थियो

२. निज्या : कम्जोर

३. अँपछि : त्यसपछि

४. कन्न : तलाउ

५. पल्किन : लोभीनु

६. धिनपाया : लिनपाय

७. अजैमरु : कहिले नमर्ने

८. गलो : घाँटी

स्रोत : धर्मराज पुजारा

वर्ष : ६०

९ अपबित्र चेलो

एका ठाउँमा एक राजाको चेलो भयोछ । तै राजाले तैलाई आफूले मस्त दु:ख कष्ट भोगीमुण्ट पराउना पराउना तैलाई बि.ए. पास बनायोछ । अब यैको जन्त अद्दु पर्योभनी त्यो राजा बाहुँनसित चिना हेराउन गयोछ । तै बाहुनले क्या भन्योछ भन्या हरे यो तेरो चेलोरे मद्या[१] हो भन्योछ । तै राजाले अब मु क्या अरू तैको उपायो अर भन्योछ । तापछि तै बाहुँनले क्या भन्योछ भन्यापछि तेरा चेलाको यति दिनभित्र जन्त अरीदे भन्योछ ।यति न अर्या यो मरिझान्या हो भन्योछ । अँपछि तै राजाले आफ्ना चेलाकी लागि बरी खोज्जा खोज्जा मस्तै ठाउँ पुग्योछ काँइपायोइनुछ । झानाझाना एक किसानका घरमा सात चेलीराछन् । तु झानी बा भनी जेठी चेल्लीलाई सोध्योछ तैका झानी चाडरे कुकुरका झाउन्ला भन्योछ तु झानी बा भनी तसैअरी वाँ काइसी चेलीकी भन्योछ तैका झानी चाड्रे बिल्ला झाउला भन्योछ । यसरी छइ चेलीले झानाइनु भन्योछ । अँपछि अ काइस्सी चेलीकी तु झानी बा भन्योछ बुवाले जा भन्नाछउ ताइ झाउलाइनु बा भन्योछ ।

राजाजसा मान्छ्या छउ कस्तो छ तम्राघर एकसर धेक्नुपाया दिन्याछ्या भनी केटीका बाले भन्योछ । मेरा घर खाइचुठी हापल्ला भाँडाछन् । दिउसै तारा धेक्कीन्या घरछ भन्योछ । खाइचुठी हापल्ला भाँडा, दिउसै तारा धेक्न्या घर भन्यापछि त निकोरछ भनी छोरी दियोछ । यति गत्या[२] जन्त यति गत्या ठीक्क पारी आउँनु भनी लायोछ । तीन महिनाको समय दियाकोरछ । तीन महिनापछि राजाका घरबाट जन्त घिचिरकाइ लैगाछन् । बेहुलीका घर पुग्यापछि माइतीपट्टीले खानासाना खुवाइ जन्त पठायोछ । तै राजका घर जन्त पुगायपछि बासा पातनी खानासाना दियोछ खानाइ हापल्लाराछन् तीपात तैका घरैरो एक इस्टीलको थालीपन रैनछ । तैराजाको घर कसोरछ भन्यापछि खाली त्यो नाम मात्रको राजा रछ तैको घरपन आँटी हाली बस्याकाराछन् । जग्गाजमिन मस्त भयापन पुरै बाँझोरछ । तसुइ खुला आँटीमा माइतीलाई सुतायोछ । यिन्नेत हम्री छोरीलाई फसाइहेल्यो खाइ हपल्ला भाँडा भन्नोछ्यो पातनी खाइ पाछि हापल्लाराछन् । दिउसै तारा धेक्कीन्या घर भन्नोछ्या यसो यो खाल्ला आकाश भयाको आँटीमात्र रछ भनी तै चेलीका बा तैका दाजु छकालै उठी रुँन्यारछन् । हेर चली , हेर हाजी[३] तु हमेले जसरी दियाउँ उसरी घर खानु काँइपन जन भागेइ, तुखी खानाकी लागि, लाउनाको लागि हमे माइत बाट दिइहेल्लाछु चिन्ता जनमानेइ भनी तैका बुवा, दाजु रुँनारुँना घर गयाछन् । अब तैराजाका घर जन्त अद्या नमनमाइ ऋण परिगयोछ ।अब प्रदेशझानुपर्यो लाटा झा तेरा सुसुरालीझाइ तेरा जेठान, सुसुरासँगपन ढोगभेट अरि आ बरी पन लैझा भनी तैराजाले वरीका माइत लायोछ । ससुराली पुग्यापछि सुसुरा, जेठानलाई ढोगभेट अद्याबेलो तैका जेठान रे ससुराले हैट कस्तो मुजीका छोरी दियाउँ । खाइचुठी हापल्ला भाँडा भन्नाछ्या पातनी खाइ पात हापल्लाराछन्, दिउसै तारा धेक्कीन्या घर भन्नाछ्या तेरा बाउ खाली आकाश धेक्कीन्या घररछ भनी भन्योछ । अगारी[४] रिस्यापन पछि मस्तै दाइजो दिइ चेली ज्वाँइ घर लायोछ । घर आयापछि अब दुमै[५] बाउचेला प्रदेस झानुभन्ना आग्गा आफ्नी बरीकी भन्योछ क्या भन्योछ भन्या हेर बरी[६] उनो फुलहरी जिउँलो उबो फुलहर्याकोट घर राजदरबाइ लाई राख्नु जद्दउ[७] भन्या नाती पाली राखेइ हमे घर अउन्यबेला भन्योछ । तापछि तैका बाउचेला एक सहरमा पुग्याछन् । दौरा

आन्ना बेच्चा तसैअरी सहरमा डेरा जमाइ बस्याकारछन् । अँपछि तैकी बरीले घर थापायोछ मेरो बराजु रे पोइ तल सहरमा छन्भनी ताइ सामलतुमल जम्मा अरी झानु लागिछ । पल्लाघर उइका अर्का बराजुले तु यति समान धि सक्न्याहोइनु हिट मुपन पुगाइ दिउलभनी आयोछ । आउना आउना बाटामा बासो भयोछ एकजना माइस उँखु काट्न लाग्याकोरछ । उँखु मागी खानुपऱ्या झा बरी तु तैकी उँखु मागी लैया मुलाईत त्यो दिनैनु होला झाउँ तमे मागी लैयाउ भनी तन्ने आफ्ना बराजु लायोछ । उँखु काट्न लाग्याका ठाउँ झाइ यसि प्यास क्यापलागि एक आँख्लो उँखु देउता हजुर भन्योछ । तुखी लागिझाइ लाका बडड्ा यसरी माग्दु आउनोछ यै त माद्याजसो बड्डो भन्यो भन्यो । तापछि तैकी बरीले हाइत अहिल दियो उँखु दिन्याभात मु माग्नु झान्या छ्या भन्योछ । तै ठाउँबाट झानाझाना बाटामा एकउनी मौरीको मह निकाल्लु लाग्याकाराछन् । झाउ सउरा तुम बुढाबुढी माइस मह माग्या भन्या दिन्ना भन्योछ तैकी बरीले । गयोछ बड्डो मौरा हेद्दु लाग्याको ठाउँमा हरे बड्डाउ क्या हो भन्योछ । मुरे निनु मोराको महको चाथरो दिनाछौकी भनी माग्नु आया भन्याछ । उथटी ती मौरा हेद्दुलाग्याका हुन्याले याँ हेऱ्याको आछ्छी यै असिद्यालु बड्डा पर झा भन्योछ । तापछि तैकी बरील आन्या बराजु मह भन्योछ नाइँ दियाइनु भन्योछ । द धेकाइ तसाइलेत मु गयाइनु ती बछ्याउँ हुन् खानुइनु[८] मौरा[९] भयात मु झाइहल्याछ्या भन्योछ । ठीक भनी बरी भन्योछ ताबाट झानाझाना उकालो आयो पिलबोटको रूखमुनि एक चौतारोरछ । चौतारा पुग्यापछि बड्डो बस्ताइतुक आँखा लायोछ तैकी बरी हेरी राकी रछ तसुइबेला एक कौवा आयोछ त्यो कौवा एकदमै जान्या बुज्न्यारछ ज्या तन्ने भन्यो तसइ हुन्योरछ । तसुइ कौवाले काका तै तेरा सउँरा मुनी धन छ तामुथ्थी भ्यागुतो छ त्यो मुदे भन्योछ । तै बड्डाकी झन्न निन खुली छ कोहो बरी क्याभन्नोछ भनी तैका सउँराले भन्योछ । तैकी बरीले केइ होइन भन्योछ । तैकी बरीले केइहाइन भन्यापछि तबैत तेरा सउरालेरे पोइले छोडी गयाछन कति झुटो बोल्ली छै भन्योछ । नाइँ त्यो कौवा तमु मुनी धन छ तै मुथीकी भ्यागुत्तो मु दे भन्नोछ भनी तैकी बरीले भन्योछ । वाँपछि ढुङ्गो पुरो राखी हेद्याछ्यात तामुनी साच्ची सुनको घडोरछ मुथीनी भ्यागुत्तोरछ तै भ्यागुत्तो कौवा दियोछ । सुनको घडोपायापछि ल हिट बरी अब घर झाउ भन्ना नाना मुत मेरो पोइ हुन्याठाउँ झानकी आयाकी ता नपुगी काँ घर झान्छु भन्योछ । तापछि तैको जेठो बराजुरे त्यो तइका लोग्न्या र बराजु हुन्या ठाउँ पुग्याछनु त्यो निकरी कोटपइन्ट लाइकन गयाकीरछ तैका बराजुले एक ठूलो बाजारमा भाडामा रुम धियाकोरछ । दुमै बाउचेला दौरा आन्नाइ बेच्चाइ अद्यारछन् । तीपन तसै ठाउँम पुगी तिनका दौरा आफू किन्यारछ अरूले दुइरुप्या दिन्या ठाउँमा त्यो चार रुप्या दिनलागिछ । पछिपछि तन्ने क्या भन्योछ भन्या तमे दुमै बाउचला मुसित बस झिक्क रप्या दिन्छु भन्योछ आफ्ना लोग्न्यालाई मु तेरा स्वाइनी हुँ नभनी चुपचापसित आफूसित राख्योछ । हुनाहुना ती सँगै खान्या बस्न्या सुत्ता दुमै तैको लोग्ने र स्वास्नी मस्तै भयापछि त्यो केटी गर्ववती भैछ, गर्ववती भयाको नौ महिनापछि तै बाट एक छोरा भयोछ । एक दिन पाल्ला पाँचदिन पाल्याजसो, पाँचदिनपाल्या महिनादिन पाल्याजसो, महिनादिन पाल्या वर्षदिन पाल्याजसो, वर्षदिन पाल्यापछि चारपाँच बर्ष पाल्याजसो तैको चेलो भयोछ । अब मु घर झानो लौ यो मेरो चोलो तम्री स्वाइनीकी धियाभन्योछ काला चोट्का हाल्याको चोलो दियोछ । लौ यो तम्री औंठीपन मु घर धिउ भनी तइका हातै औंठी धिउँ भन्ना सम्मपन यो

मेरी स्वाइनी हो भनी तन्ने रायाइनु भन्यो नरायापनिछ मेरो काम भयो मु मेरा घर भ्रानो भनी आफ्ना जेठा बराजु घर आनी आइछ । तइका बराजुले पन रायोइनु छ । तइनी स्वाइनी घर आयापछि बराजुले भन्याको जद्यौ भन्या नाती त पाल्याछ्या अब उनो फलहर्या जिउँलो कसरी बनाउँ भनी लाग्योछ । एकदमै सुन्दरी रछ । गाउँल्याका युवालाई यति रुँस्या आइमाइ तै लाटाकी स्वाइनी कसरी भै यिन्ने कैकोप लाधोराखी बच्चा पाल्इयाको छ । यै लाई मुइले धिनुपाया हुन्याछ्यो भनी तइका घर वरपर आउँन्यारछन् । तन्ने तिनुलाई कुसुइ बिल्चे कसुइ कुटोबाउसो, कुसृइ कोदालै , फाउरोदिइ काट्नलगाई उनो पुरै फुहर्‍या जिउँलो बनायो भन्यो । उनोसेरो फुलहर्‍या जिउँलोपन भयो उबो फुलहर्‍र्या राजदरबार कसरी बनाउँ भनी सोच्याको रछ । उथटी कसो भयोछ भन्या एक ठाउँम अपवित्र राजा भन्या रछ तैलाई कुष्टी लाग्याकीरछ । तै राजाले साराठाउँ मेरो कुष्टी जल्ले निको अर्‍यो उसैलाई मु जे भन्यो त्यो दिन्याछु भनी सुचना बाड्योछ । त्यो सुचना तन्नेपन थापायोछ । तन्ने राजका घर सुचना दियोछ मसँग बार वर्षदेखिको कुकुरको दिसा छ तैलाई घिउँसित लायो भन्या ठीक हुनोछ मेरो घर फलानो ठाउँमा छ मु फलानी माइस हुँ भनी लख्योछ । त्यो कुरा राजाले थापायापछि फलानो ठाउँमा यस्ती यस्ती आइमाईछ त्योसित यस्तो औषधी छ भनी राजाले आफ्ना नौकरचाकर पाठायो लियो तै बाहिर राख्यो । राजाले भित्र आन भन्यो । भित्र लग्यापछि ढोकालायापछि यिन्नेमुलाई गर्वीणी बनाउनाकी लीग उसै मुलाई बोलायो भनी डाको हाल्योछ । हट् लाटी औषधी अरली भनी ढोकालाया तुलाई कति पैसा चाइया भन तति दिन्छु अरूमाइस जन बोला भन्योछ । तापछि राजाले तैलाई टन्न रुप्या दियोछ । तापछि तन्ने तै राजाले दियाका रुप्याले उबो फलहरी जिउँलोमा राजदरबार बनायोछ । तइका बराजुले उनो फुलहरी जउँलो,उबो फुलहरी राजदरबार , जद्यौ भन्या नातीपनि भयापछि प्रदेसबाट बराजु रे लोग्न्यालाई घर बोलायोछ ।

बाउछोरा घर आउना आउना तैको छोरा यो हो हुम्रो घर भन्यारछ, तैको बा यो काँ हुम्रो घर हुनो हुम्रोत निनु भ्रुपडी, बाँभ्रो जमिछ्यो भन्योछ । यो त खै कइकोपो राजदरबार हो भन्योछ । ठीकछ आज याँइ बसु भोली घर भ्राउली भन्योछ । याँ ओखलसार बस्तुदेउला भनी भन्योछ । भित्र आउ भित्र बस भन भनी आफ्ना चला लायोछ तैकी बरीले । हातखुट्टा धोउ भनी तातोपानी तताइ दियोछ हातमुख धोइ आयापछि आफ्ना बराजु रे लोग्न्यालाई आफ्ना चेला ढोग्नु लगायोछ । जद्यौ बाज्या भन्योछ बाचिरै नाती भन्योछ । जद्यो बुवा भन्योछ हटहट जद्यौ बुवा भन्नो कइकोपो चेलो भन्योछ । यो तम्रो चेलो हो मु तम्री स्वाइनी हुँ भन्योछ । फलानो ठाउँमा तमे यसरी यसरी बस्याकाछ्या मु यसरी तमुसित बस्या तमुलाई पैसादिइ मसित राख्या । नपत्या मुइले तमुलाई तम्री स्वाइनीलाई चोला आन्या भनी राता टाला हाल्या चेलो दियाछ्या काँ आन्याइनु भन्योछ तन्ने आन्याको छ भनी भ्रोलाबाट दियापति तन्ने लौ तम्री औंठी भनी दियोछ । तापछि तैइको बराजु खुसी भयोछ यो यसो कसरी अरी भन्ना तन्ने सबै घटना मुइले यसरी यसरी अर्या भनी भन्योछ । तापछि ती सबैजना मिलीजुली खुसिका साथ राजरबारमा बस्याछन् ।

शब्दअर्थ

१. मद्या : मर्ने

२. गत्या : गते

३. हाजी : बहिनी

४. अगारी : अगाडि

५. दुमै : दुवै

६. बरी : बुहारी

७. जद्यौं : दर्शन

८. खानुइनु : खानुहन्न

९. मौरा : माउँरी

स्रोत : अजि पुजारा

वर्ष : ६५

१० कालो भराणी

एक ठाउँमा कालो भराणीका बा नर्या भराणी रे उइका दुई बड्डी राछन् । कालो भराणी सउत्याम् तन्नेरी भयापछि नर्या भराणी र तइका दुई बड्डीले अब काला भराणीको ब्याँ अद्दु पर्‍यो भन्योछ । छोट्टी खोज्जाकी लागि झाना-झाना नर्या भराणी सातचेली हुन्याका घर पुग्योछ । अँपछि तापुग्यापछि सोदाभेदी हुना मु मेरा चेला काला भराणीको ब्याँ अद्या तम्री एक चेली माग्दाकी लागि आयाको हुँ भन्या पछि सात चेलीका बाउँले आफ्ना जेठी चेलीबाट तु झान्याहोइबा भन्ना भन्ना काइसी चेली सम्म पुग्दा जेठा चेली मउले मु तैका झानु भन्ना कन्नेइ कुकुरका झाउला भन्यो, कन्नेइ बिल्ला झाउला झाउला भन्यो, कन्नेइ बल्लका, भैसा,घोडा, बादरका झाउँला भनी छइ चेलीले तै काला भराणीका झानैन्[१] भन्यो । जेठा दिदीमउले झानैइन् भन्यापछि बाउको इज्जत बचाउनकालागि काइस्सी चेलीले मुरे बुवाले जा दियो ताइ झाउलाइनु भन्योछ । तन्ने तसो भन्यापछि तइकाबाले ठीक भनी बा तुइले द झा त बा अब यसै नर्या भराणीका चेला काला भराणीसित ब्याँ अर भन्योछ ।

अँपछि कालो भराणीका बाले घरैबाट बाजाघाजा बजाई जन्त घिचिरकाई लग्योछ । नर्या भराणीकी एक हुँन्या बड्डी क्या भन्नी छ भन्यापछि हरे तलैरी कइकीप जन्त घिचिरकी आई हुम्रो बड्डो तलैरा काँप मर्‍याकोछ भन्योछ । पछि कालो भराणी जन्त तलै छाडी आग्गाबाट आइ क्याद्दी छइ बुढी घरैरो केइछकी भन्ना हरे बड्डा तु काँ मर्‍याकोछी तलैरी कइकाप चेलाकी जन्त घिचिरकी आइगइ भन्ना त्यो जन्तत हुम्राचेला कालोभराणीकी हो भन्योछ । पल्ला घर क्या छ हेरउता भन्ना धुलाका भारी पल्ला घर क्या छ भन्ना तेलाका भारी राछन् । सबै समान छनैछ भन्योछ । बेउलाका घरबाट बेउलो चटकाइ धियो तल बेउलारे बेउली ढोगाभेटी अद्याबेला ब्याउँले तइ ब्याँउली काली धेक्यापछि ताबाट दउडी, दउडी भाग्यो । बेहुँलो भग्यापछि जन्ती क्या भन्नु लाग्याभन्या यै बेहुलाले हुम्री चली काली धेक्यो तसाइले भाग्यो तइ छोपछोप भनी तसइका पछि गयाछन सब माइतीमउ । समाउ-समाउ तै भन्ना तै बेउलीले क्या भन्यो भन्या तै भाग्दु देउ मु मेरा जीउ, बराजुको मुख हेरी रउँला, बसुला भन्योछ । तापछि कालो भराणी ताबाट भागी बरकोटी माल गयो ताका आफुसितका सात्यासित गोरुगलो लाग्यो । गोरुगलो लाग्दा-लाग्दा लाग्दा ताँ एक निक छोर्‍याट्टी धेक्योछ । तै छोर्‍याट्टीको नाउँ बरनीदा रछ । त्यो कालो भराणी तसुइ छोर्‍याट्टीसित झानुलाग्यो । दिउँसो गोरुबाखा चराउन्याबेला भातकुरी अद्या राछन् । भातकुरी[२] अद्याबेला कालो भराणीले क्या भन्योछ भन्ना सप्पै गोरुगलाकी अब हासरी बरनीदा र मेरो ब्याँ अद्या भन्योछ । गोरुगला सप्पैले हुन्छ भन्योछ । अँपछि तै कालेभराणी रे तै बरनीदाका वरिपरी पाग्रे बेड्या[३] भा ल अब बरनीदा रे काला भराणीको ब्याँ भन्यो भन्याराछन् । सप्पै जना कालो भराणाी रे बरनीदाको ब्याँ भयो भन्याराछन् । बाध्यै[४] तसो भन्ना भन्ना कालो भराणी तै निकी निकी मान्नुलाग्यो यैसित साच्चीकै ब्याँ अद्दु पाया हुन्याछोयो भनी मान्नु लाग्यो । तसै हाँसरीको ब्याँ अद्या-अद्या बरनीदाका घर तइका भाइले था पायोछ । यै बरनीदालाई क्या पोइल दिहेलाका दाइ भन्योछ । नइनइ दियाकी आछुछी भन्ना तइका भाइले यो त हमे बुनैरा आउँना एक कालो भराणी आउनो यो रे त्यो कालो भराणीको ब्याँ भयो भन्ना छन् । सप्पै जना मिली पाग्रो बेरी कालो भराणी रे बरनीदाको ब्याँ भन्ना छन् भन्योछ । तसो भा

अब यै बरनीदाको ब्याँ अद्दु पर्‍यो यो धेरै उफ्कुर्कीनलागि सात दिनभित्र जो यइ माग्दु आउँछ, जो पल्ली माग्दु आँछ उसैका मु यै दिन्या हुँ भनी रासा ठाउँ भनी सक्यपछि ठ्याके तै कालो भराणी रे बङ्सारा लाटाइ मउले जान्या । गया कालो भराणी रे बउसाराका लाटा तै बरनीदाका घर पुग्या । कालोभराणी भन्ना बङ्सारा लाटो अल्ली आग्गा पुग्यो भन्यो । पछि तै बङ्साराको लाटाको जन्त हुन्याबेला, बजाबजाइ लिन्याबेला तन्नेपन बुद्ध ढोलीको कपडा छेक्याका दिन तै काला भराणीले पन तैसाइ कपडा छेकी बुद्ध ढोलीको भेष अरी आयोछ । क्या सातभाका फेद्योछ भनी भरनीदाले त था पायाको । जन्त आइगइ पुरइनी बुङ्सारा लाटामउकी, आई कालो भराणी बुद्ध ढोलीकी भेष अरी आयाको भ मु दाइनो समाउनु छु भन्योछ । देउदउ तै बुद्ध ढोलीलाई यो ठुलो हुन्या दाइनुँ देउ भन्योछ बङ्सारा लाटामउले । त्यो दाइनु पाया पछि काला भराणीले एक ठाउँमा ठूला पड आयोछ तसुइ पडइनो तैदाइनाको डोरो काटी लोटायोछ । त्यो बार धार्नी निसानाको दाइनु यसरी फुट्यो भन्यो ठिन्का पाड्डाकी एक चोट्कोपन पाइयोइनु भन्यो । ताबाट होइ तै कालो भराणीले भेष बद्याली पर पिपलका रूखनी चौचारोरछ ताइ झाइ बाहुनको भेष अरी बस्याकोरछ । अगाडिबाट अझ जन्त बाजाघाजा घिचिरकाइ आइछिकी तन्ने ओहो आजको दिन दिन्या कोहुन् ? भनी तै काला भराणीले भन्योछ । जन्तीले तम्राइ दादा हुन्कीमान्नु भन्योछ । तसो भा आजको दिन यसो भन्या छ एक फेरा बाहुनुसित ब्याँ अद्दु भन्याको छ । तसो भा पखपख तसै अरुली भनी तसुइ बाहुनु कालो भराणी सित तै रूखनी ब्याँ अर्‍योछ । यसरी बासा जन्त घर पुग्यापछि **उइवरिपरि रिटुनु,रिटुनु लाग्याका बहुनी ज्वाँइ होइझाउ तेरो … हाँसो लाग्यो कमाउँ भिडो**…चारपाँच फन्का घुम्यापछि क्या भन्यो भन्यापछि तै बरनीदाले कालो भराणीसित रिटी ब्याँ अरी । सबै तल खेलैरा लागि खेलभाका लाउनाछन् । डेउडा गाउँनाछन् । **ओभाका धुमधम्यानी, धुम्यानीको खिरुलो गाइझा** .. भन्या भाका भयाकाछन् । तल डेउडा लाग्याका छन् बाहिर खुब रिउँतायाकाछन् । कालोभराणी पुर मुज्यालाइरो बरनीदासँग निकरी सुत्याकोछ । अँपछि तै बङ्साराका लाटा ब्याँउलो तै बाहुको ब्याँ हुना सुत्ना सम्म छाराइनो बसीराकोरछ । तै लाई पानी खान झाउँ भन्याबेला चाखलाई पानी खायोछ । मुज्याला हेरु भन्ना कालो भराणी बरनीदासित सेइराको धेक्योछ । तापछि तै लाटाले ए याँ आउँ याँ याँत कालो भराणी मेरी स्वाइनीसित सुत्याकोछ बङ्सारामउ खरक्क आउँ भन्योछ । आयाछन् बङ्साराका लाटामउ खरक्क यो लाटो क्या भन्नो छ भन्यो छ । त्यो लाटो ऊ,ऊ अद्योरछ । ऊ, ऊ अद्या त्यो लाटो क्या भन्नो भछ भनी झानत यो बरनीदासँग त कालो भराणी सुत्याको छ भन्योछ ।उथटी कालो भराणी निकरी निदायाको रछ । तै बेला बरनीदा क्या भन्नी छ भन्या **उठी झा मेरो कालो भिना, साठी जना तल्लापाखा लागि गया, साठी जना मल्ला पाखा लागि गया उठी झा मेरो कालो भिना, बिउँझि झा मेरा काला भिना**… भनी त्यो बरनीदा गाउँनीछ । गाउँना, गाउँना मस्तै गायापछि तै कालोभराणीकी झन्न निन बिउँझि[५] गछ । जुरुक्क मल्लो[६] पाखो[७] हाप्ल्योछ मल्ला पाखा लाग्याका ती साठी जना तसुइ पाखाले चेपी[८] मार्‍योछ । अँपछि जुरुक्क उठी जुरुक्क तल्लो पाखो हाप्ल्योछ तल्ला पाखाका ती साठी जना तसुइ पाखाले चेपी मार्‍योछ सिरफ त्यो लाटोमात्र बाकीरयोछ । तापछि वरनीदाले **मारीदे यै लाटा …गीत गाइ भन्योछ । नइनइ लागि पानी तीस लाटो प झाला, घट्ट जति लाटो प झाला** … यै जन मारुँ

भन्योछ । तइ लाटालाइ नमार्यापछि कालो भराणीलाई पानीतिस लागिछ । लायोछ तै पानीकी बग्र, गयोछ लाटो पानीकी बग्रहोई पानी आन्याबेला तन्ने गादाइरो[९] हाली यत्रो साप्लो ढुङ्गाको आन्योछ । उथटी कालोभराणी घटाम्,घटाम पानी खान्याबेला तै लाटाले गादाइरोहोइ साप्लो निकाली हान्योछ तै गालाइरी,मुखइरी हानी हेल्योछ त्यो पानी अद्दगला नपुग्याइ । अँपछि तै कालो भराणीका मुखैनी करै[१०] अट्टीछ[११] । अँपछि त्यो लाटो तै बरनीदाका चुल्ठीरी[१२] समाइ तान्न लाग्यो । आफ्ना चुल्ठीरी समाइ तान्नु लाग्यापछि बरनीदाले तै कालो भराणीकी मारिदे कालो भिना यै लाटोलाई मारि दु भन्ना कालो भरारी झन्न बिउझी मखैरी होइ कर निकाली तै लाटाका मुख कोची मार्योछ । बरनीदा रे त्यो बाटोमा आउना आउना कालो भराणी अद बाटै मऱ्योछ । कालो भराणी अद्बाटै मर्यापछि तैका घर था पायोछ विचबाटो मर्‍यो भनी गयाछन् तै कालो भराणीलाई तिथान अद्या ठाउँ लगि तै जलाउन्या बेला बाधै तारा रात लाग्दा छ्या आज तारा दिउँसै लाग्या भनी तै बरनीदाले पन तै काला भराणीका चितामा गै भस्म भैछ ।

शब्दअर्थ

१. झानैनु : जादैन

२. भातकुरी : खलैना खेल्नु

३. बेड्या : बेनु

४. बाध्धै : सधै

५. बिउँझि : निन्द्राबाट उठ्नु

६. मल्लो : माथिल्लो

७. पाखो : छत

८. चेपी : च्यापेर

९. गादाइरो : खल्तीबाट

१०. करै : लोटा

११. अट्टिछ :अट्कनु

स्रोत : चन्द्रबहादुर बुढा

वर्ष : ६५

सन्दर्भसामग्री सूची

उपाध्याय, रामभक्त, “बभ्फाडी देउडा गीतको अध्ययन”, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग,२०५७।

उपाध्याय, विष्णुभक्त, “बभ्फाङ थलाराका प्रमुख फागहरू सङ्कलन र विश्लेषण”, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०५८ ।

खड्का, श्याम बहादुर, **मस्टो संस्कृति र परम्परा,** काठमाडौं : एकता बुक्स थापाथली,२०७३ ।

गिरी, धन, “बभ्फाडी गाउँखाने कथाको अध्ययन”, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०६५ ।

जोशी, गोकुलराज,“बभ्फाङ जिल्लाका गाउँखाने कथाको अध्ययन”, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०५९ ।

जोशी, महेन्द्रराज, “नेपाली लोककथाको सङ्कलन तथा अध्ययन परम्परा”, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०६६ ।

जोशी, लक्ष्मीकान्त, “बभ्फाङ जिल्लामा प्रचलित लोककथाको अध्ययन”, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०६८ ।

जोशी, हितराज, "बझाङी संस्कृतिमा भूओगीतको अध्ययन", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग,२०६१ ।

दहनी, विष्णबहादुर, "बझाङ जिल्लाको बारमासे गीतको अध्ययन", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०६५ ।

दौल्याल, विष्णुबहादुर, "बझाङ थलीनौबिसमा प्रचलित मागलहरूको अध्ययन", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०६५ ।

थापा, धर्मराज, "बझाङ जिल्लाको छान्ना क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०६८ ।

पराजुली, मोतीलाल, **लोककथा सिद्धान्त र विश्लेषण,** काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रा.ली., २०७१।

पाण्डे, शिवराज,"बझाङ थलाराका मागलगीतको अध्ययन", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग,२०६९।

बन्धु, चूडामणि,**नेपाली लोकसाहित्य**, काठमाडौं : एकता बुक्स थापाथली,२०५८।

रोकाया, कृष्णबहादुर, "बझाङ जिल्लाको भूओगीतको सङ्कलन र विश्लेषण", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०६८ ।

रोकाया, गोरखबहादुर, "बझाङ जिल्लाको थलीनौबिस क्षेत्रमा प्रचलित महालिङ्ग देवताको फागको अध्ययन", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०७४।

सोती, विर्स्वराज, "बझाङी धमारीको सङ्कलन र अध्ययन", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, २०६२ ।